

ΡΑΔΙΟ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ Β' - ΑΡΙΘ. 8

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1939

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. ΚΟΤΖΙΑ	'Αθήναι
Γ. ΖΩΡΑ	Αί περί Τέχνης θεωρίαι τοῦ Κάλβου
Σ. ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ	Σουλιώτισσες
Φ. ΝΤΕ ΣΙΜΟΝΕ-ΜΠΡΟΥΒΕΡ	Τρίπτυχον
Φ. ΒΙΚΚΙΟ	'Ανέκδοτος 'Ελληνικός κώδιξ περὶ τῆς ιστορίας τῶν Τούρκων Σουλτάνων
Γ. ΖΩΡΑ	Στοιχεῖα ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας
Κ. ΚΑΤΣΑΡΟΥ	'Η ἰταλικὴ δημοτικὴ ποίησις
Ν. ΠΕΡΔΙΚΑ	Τρεῖς 'Ελληνίδες ποιήτριες τοῦ 19ου αἰῶνα
Γ. ΑΝΝΙΝΟΥ	'Ο Μπάμπης 'Αννίνος
Γ. ΤΟΥΡΚΗ	Αἱ ἐν Ἰταλίᾳ μελετᾶται ἐπὶ τῆς 'Ελληνικῆς μουσικῆς ἀπὸ τῆς 'Αναγεννήσεως μέχρι σήμερον

'Απὸ τὴν 'Ελληνο-ιταλικὴν πνευματικὴν κίνησιν - 'Απὸ τὸν ἑλληνικὸν τύπον - Διαλέξεις ραδιοφωνικῶν σταθμῶν Μπάρι καὶ Ρώμης μηνὸς Ἰουλίου - Διάφορα

ROMA

Via Montello 5

Ο κ. Μανώλης Καλομοίρης εις μίαν αΐθουσαν μεταδόσεων του Ε. Ι. Α. Ρ. κατά τὴν τελευταίαν ἐκ Ρώμης διέλευσίν του καὶ κατὰ τὴν ὥραν ἐκτελέσεως, τῆ συμμετοχῆ του, διαφόρων συνδέσεών του διὰ τὸ Ἑλληνικὸν πρόγραμμα. Ὁρθοὶ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς δεξιὰ αὐτοῦ κ. Ὀδυσσεὺς Καζής, δέξυφωτος, Ἰρίνα Κολάση, ὑψέφωτος, Χριστίνα Εὐθυμιάδου, ὑψέφωτος καὶ Μάγνη Καρατζῆ, καθηγήτρια Ἑλληνικῶ Ἰδρύου Ἀθηνῶν.

ΡΑΔΙΟ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ Β'. ΑΡΙΘ. 8 || Ρώμη: Ε.Ι.Α.Ρ - Via Montello 5 || Αύγουστος 1939

ΑΘΗΝΑΙ

τῆς Α. Ε. τοῦ Ὑπουργοῦ - Διοικητοῦ Πρωτευούσης κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΤΖΙΑ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Πρέπει νὰ συνέβη κάτι, κάτι τὸ βαθύτατα ἀποφασιστικὸν διὰ τὰ πεπρωμένα τοῦ ἀνθρώπου, ἐδῶ, εἰς αὐτὸ τὸ ἔδαφος, διὰ νὰ κατορθώσουν ἔκτοτε αἱ Ἀθῆναι νὰ ἀναγεννῶνται, νὰ παρατείνωνται ὡς παγκόσμιος γοητεία καὶ νὰ διατηροῦν τὴν θαυμαστὴν λάμπριν των. Κἀτι ποῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπερσκελισθῇ - ποῦ δὲν ὑπερεσκελίσθη ὅπως δὴποτε ἕως τώρα.

Καὶ ἕως τώρα γνωρίζομεν καὶ βλέπομεν ὅλοι καθημερινῶς ὅτι τὸ σύγχρονον πνεῦμα ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιήσεις προκαλούσας ἀναμφιβόλως τὸν ἕλιγον. Φοβεραὶ δυνάμεις τῆς φύσεως ἐδαμάσθησαν ὀριστικῶς. Ὅμιλοῦμεν ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρον τοῦ κόσμου εἰς τὸ ἄλλο. Ἀνεβήκαμε εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ἐμικρύναμε τοὺς ἀπεράντους ὠκεανούς. Γυρίζομε ἓνα κομπὶ καὶ ἀκοῦμε ἀμέσως νὰ κτυπᾷ ἡ καρδιά τῆς πύο μακρυνῆς πολιτείας.

Ὅλοι αὐταὶ αἱ μεγάλαι ἀνακαλύψεις τῆς ἐποχῆς μας, ἀπὸ τὸν ἀσύρματο ἕως τὸ ἀεροπλάνο, - διὰ ν' ἀναφέρωμεν τὰς πλέον χαρακτηριστικὰς - δὲν εἶναι ἄραγε καταπλητικὰ πράγματα; Ἀσφαλῶς.

Καὶ ὅμως κἀθε ἀνθρώπος, καὶ ὁ ξένος καὶ ὁ μεγαλωμένος σὲ ἄλλα κλίματα, ποτὲ δὲν αἰσθάνεται τόσο ἀπότομα τὴν διάθεσιν νὰ δακρύσῃ ἀπὸ τὴν ὠραιότερη συγκίνησιν, ὅσο ὅταν σηκώνοντας ἕξαφνα τὸ κεφάλιν του στὴ στροφή ἑνὸς δρόμου ἀντικρύζει τὸ βράχο τῆς Ἀκροπόλεως γιὰ πρώτη φορά.

Εἶδε τὸ μαρμαρίνον στέμμα τῆς Ἀθῆνας, τῆς πνευματικῆς προμάμης κἀθε πολιτισμένου ἀνθρώπου, ἀπὸ ὅπου καὶ νὰ κατάγεται.

Ἐκεῖθεν ἡ σημασία ποῦ εἶχε πάντοτε καὶ ποῦ θὰ ἐξακολουθῇ νὰ ἔχη ἀκόμη τὸ ταξεῖδι τῶν Ἀθηνῶν. Εἶναι ἓνα βαθὺ ἀνθρώπινο ὄνειρο, μιὰ λαχτάρα ποῦ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν σ' ὅλες τὶς χῶρες, ἓνα ὄνειρο πάντοτε θερμό, πάντοτε ἀνυπόμονο γιὰ τὴν ἱκανοποίησίν του.

Ὅχι δὲ μόνον μεταξὺ τῶν πλουσίων καὶ τῶν σοφῶν, ὅπως ἄλλοτε.

*

Σήμερα, με την εξέλιξι πού ἐπῆρε ἡ περιηγητικὴ κίνησις, ἀκριβέστερα μετὸ πνεῦμα τῆς ταξειδιωτικῆς ἐκλαϊκεύσεως πού ἀνέπτυξεν ὁ διεθνὴς τουρισμός, τὸ ταξεῖδι τῶν Ἀθηναίων ἐμπῆκε πλέον μέσα εἰς τὸ περιθώριον τῆς δυνατότητος κάθε ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι μόνον ὁ λόρδος Βύρων καὶ ὁ Ρενὰν καὶ οἱ τόσοι ἄλλοι προνομιοῦχοι πού ἔρχονται νὰ προσκυνήσουν τοὺς ἁγίους τόπους τῆς ἀποθεώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὁ φοιτητῆς, ὁ ὑπάλληλος, ὁ δάσκαλος, ὁ ἐργαζόμενος διανοούμενος καὶ ὁ καλλιτέχνης, οἱ γυναῖκες ἀκόμη, στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς γῆς, στὸ μακρυνὸ βορρᾶ, ἀνάμεσα στὰ χιόνια καὶ κάτω ἀπὸ ὀμιχλώδεις οὐρανοὺς, ὄνειρεύονται αὐτὴ τὴν μεγάλη σταυροφορίαν στὴν πολιτεία τοῦ διπλοῦ φωτός — τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ φωτός — τοῦ φωτός πού ἀνατέλλει κάθε πρωτὴ εἰς τὸν ὀρίζοντα καὶ ἐκείνου πού ἀνέτειλε κάποτε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν θαῦμα καὶ δὲν πρόκειται νὰ δύσῃ ποτέ.

Αἱ καταπληκτικαὶ σύγχρονοι ἐφευρέσεις, τὰ τελειότερα σύγχρονα δημιουργήματα, αἱ θαυμαστότεροι σύγχρονοι μηχαναί, ὅλο αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιστημονικῶν ἐφαρμογῶν πού ἤλλαξε τὴν μορφήν τοῦ σημερινοῦ κόσμου, παραμερίζεται, τίθεται πάντως εἰς δευτερεύουσαν μοῖραν μπροστὰ σ' αὐτὲς τὶς πανάρχαιες πέτρες πού ἐσώριασεν ὁ καιρός, μπροστὰ σ' αὐτὰ τὰ πληγωμένα μάρμαρα πού ἐχρῦσωσεν ὁ χρόνος.

Γιατί;

Διότι ἐπάνω εἰς ὅλα αὐτὰ ἔχει μείνει διὰ τοὺς αἰῶνας ἡ ἀφῆ τῆς θεότητος. Διότι ὅλα ἐδῶ εἶναι στοιχεῖα τῆς ἁρμονίας, πού ἀποτελεῖ τὴν ἀτμοσφαιρὰν τῶν Ἀθηναίων. Διότι ὅλα ἐδῶ, ὅ, τι ἐπλασεν ὁ Θεὸς καὶ ὅ, τι ἐδημιούργησεν ὁ ἀνθρώπος εἶναι τόσον συνυφασμένα καὶ πειθαρχημένα ἀπὸ τὸν σκοπὸν τῆς αἰσθητικῆς ἀμοιβαιότητος, ὥστε νὰ δίδουν εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν τοῦ ἄστεος τὴν ἰσότητά ἐνὸς αἰωνίου, ἀκαλύπτου καὶ καταφώτου καθεδρικοῦ ναοῦ. Διότι ἐδῶ δίδεται, μετὰ τὰ ἀποκαλυπτικώτερα μέσα τὸ μέγαλο μάθημα τῆς ἀπλότητος. Διότι ἐδῶ ἡ φύσις καὶ ὁ ἀνθρώπος συνεννοοῦνται, συνεργάζονται, συναισθάνονται, συνυπάρχουν. Τὰ ἔργα τοῦ δευτέρου, αὐτὰ πού ὀνομάζομεν ἀριστουργήματα, δὲν ἔχουν τίποτε τὸ προσπαθημένον, τὸ ἀγωνιώδες, τὸ φορτικόν. Εἶναι σὰν καλαὶ διαθέσεις τῆς φύσεως, τὰς ὁποίας ὑπεβοήθησεν παίζοντας ὁ καλλιτέχνης.

Ἐκεῖθεν αὐτὴ ἡ μυστηριώδης σφραγὶς τῆς αἰωνιότητος πού τὴν αἰσθάνεσθε παντοῦ, ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ μνημεῖα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ παρελθόντος.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς των ἐπέρασεν χιλιάδες ἐτῶν. Οἱ Θεοὶ ἔφυγαν. Ἡ κατάρρευσις ἐσυνεχίζετο ἐπὶ αἰῶνας.

Ἐπὶ αἰῶνας αἱ ἐπιδρομαὶ καὶ ὁ χρόνος παρέδιδαν τὰ πράγματα εἰς τὴν καταστροφήν. Ναοὶ κατέπεσαν. Κίονες ἐκρημνίσθησαν, ἀγάλματα λάμποντα ἄλλοτε ἀπὸ θεϊκὸν κάλλος, ἐτάφησαν ἀνάπηρα εἰς τὴν γῆν.

Καὶ ὅμως. Ἡ ἰδέα τῆς ὠραιότητος ἔμεινεν ἀνέπαφος, ἔντονος καὶ ζῶσα, μέσα εἰς τὰ πράγματα, μέσα εἰς τοὺς σωροὺς ἀκόμη τῶν ἐρειπίων, διότι ἦτο κάτι περισσύτερον καὶ βαθύτερον ἀπὸ τὴν ὑλικὴν των ὑπόστασιν.

Ἦτο ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ ἡ ἀθάνατη τῶν Ἀθηναίων, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶναι κλεισμένο τὸ ἄγνὸ μυστικὸ ὄλων τῶν μεγάλων ἀναγεννήσεων.

Ἦτο πνεῦμα. Τὸ Ἑλληνικόν, τὸ πεντάσταγμα του, τὸ Ἀττικόν πνεῦμα, ἡ ὑπερφάνεια τῆς Ἑλλάδος, ἡ τιμὴ τῆς ἀνθρωπότητος, αὐτὴ ἡ θεία λάμψις πού δὲν θὰ σβύσῃ ποτέ. Αὐτὴ πού ἐξασφαλίζει τὴν διάρκειαν εἰς ὅλα ὅσα ἐπέρασεν εἰς τὸν κατάφωτον θρῦλον τῶν Ἀθηναίων καὶ τὸν ἐξέφρασαν εἰς τὴν θαυμαστὴν ποικιλίαν τῶν μορφῶν του.

Σχήματα καὶ ἰδέαι, ἡ φύσις καὶ ὁ ἀνθρώπος, ὅ, τι εἶναι ὑλικόν καὶ ὅ, τι εἶναι αἴυλον, ὅλα νομίζετε ὅτι ἀλληλοσυμπληροῦνται καὶ ἀλληλοσυνεχίζονται καὶ ἀνανεοῦνται διαρκῶς μέσα εἰς τὴν ἀπαράμιλλον αἴσθησιν τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ μέτρου, πού ἀποτελεῖ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ τοπίου καὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πνεύματος.

Καὶ ἐπάνω σὲ ὅλα ἔχει μείνει ἓνα εἶδος μυθολογικῆς ὡμορφιάς, σὰν ἀντηλιά τῆς ἀθανασίας.

Παρατήρησατε εἰς ὠρισμένας στιγμάς, λουσμένοι στὸ φῶς τὸν λόφον τῆς Ἀκροπόλεως. Ἔχετε τὴν ψευδαίσθησιν ὅτι μέσα εἰς τὴν ἐλαφρότητα τοῦ αἰθέρος, τοῦ θείου αἰθέρος, ὅπως ἀποκαλοῦν τὸν ἀέρα οἱ τραγικοί, ἔχει ἀφήσει κάτι ἀπὸ τὴν λάμψιν τῆς ἡ πομπῆ τῶν Παναθηναίων.

Στραφεῖτε πρὸς τὸ ὄραμα τῆς θαλάσσης. Εἰς ὠρισμένας ὥρας δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ὑγρὰ κυανὴ ἔκτασις. Εἶναι κάτι βαθύτερον, αὐλότερον, πνευματικώτερον, τὸ στοιχεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξέλαμψε τὸ σύμβολον τῆς αἰωνίας ὠραιότητος — ἡ Ἀναδυομένη.

Ἴδου ἐν ὀλίγοις ἡ θέσις τὴν ὁποίαν ἔδωσεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων ἡ δόξα καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἱστορίας τῆς. Πέραν τοῦ αἰσθητοῦ, εἶναι μία θέσις ἡθικῆς ἰδιαιτάτα σημασίας, ἐφ' ὅσον, ἐνώπιον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ θαύματος, ὁ ἀνθρώπος ὄχι μόνον μπορεῖ νὰ συλλάβῃ τὸ βαθύτερον νόημα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ χαμογελάσῃ, ὅπως χαμογελοῦν ἐδῶ ὅλα τὰ πράγματα κάτω ἀπὸ τὸ φῶς, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸν θάνατον.

ὑποθέτομεν ὅτι ἀρκεῖ ἀπλῆ τοποθέτησις τοῦ θέματος μέσα εἰς τὰ ἱστορικὰ καὶ πνευματικὰ πλαίσιά του, διὰ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς ἀμέσως πόσον τεράστια εἶναι αἱ εὐθῦναι τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος ἐναντι τῶν νεωτέρων Ἀθηναίων. Πόσον τεράστια εἶναι δηλαδὴ αἱ εὐθῦναι αἱ δημιουργούμεναι ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἔχομεν μίαν τόσον ἐνδοξον πρωτεύουσαν.

Ἐπρεπε νὰ τὴν καταστήσωμεν ἂν ὄχι ἐφάμιλλον τοῦ παρελθόντος τῆς, πάντως ἀξίαν τοῦ ὀνόματός τῆς. Εἶναι δίκαιον νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὀλόκληρος ὁ Ἑλληνισμός, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἔδειξε μίαν εὐαισθησίαν, συγκινητικὴν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως.

Ὅπως μιὰ οἰκογένεια, ἡ ὁποία ἀφοῦ ἐδυστύχησεν καὶ διεσκορπίσθη, ἐπανευρίσκει ἐπὶ τέλους τὸ προγονικὸ σπῆτι τῆς, τὸ ἀρχοντικὸ τῶν πατέρων τῆς καὶ προσπαθεῖ μετὰ κάθε τρόπο νὰ τὸ ξαναφτιάξῃ καὶ νὰ τὸ ξαναζωντανέψῃ, ἔτσι καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες, οἱ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἑλλάδος καὶ οἱ παραμείναντες ἐκτὸς αὐτῆς, περιέβχλαν τὴν νέαν πρωτεύουσαν μετὰ τὴν θερμότεραν στοργὴν των.

Ὅλοι εἶχαν τὴν φιλοδοξίαν νὰ τῆς δώσουν ἐκ νέου τὴν λάμψιν, εἰς τὴν ὁποίαν μᾶς ἐσυνήθισεν ὁ θρῦλος τῆς. Ὅλοι εἶχαν τὴν συναίσθησιν τοῦ βάρους καὶ τῆς εὐθύνης

μῆς τοιαύτης κληρονομίας. Ὅλοι, ἐντόπιοι καὶ ὁμογενεῖς, ἔλαβον μέρος εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην προσπάθειαν ἢ ὁποῖα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνάστασιν, τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὸν ἐξωραϊσμόν τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης.

Ἄλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας μῆς πόλεως, καὶ μάλιστα μῆς πόλεως ποῦ θὰ ἐσυνέχιζε τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ λυθῆ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποῦ πρώτη τὸ ἀντιμετώπισε. Ἐλεγε τὸ πνεῦμα τῆς συνθέσεως καὶ μαζὺ μὲ αὐτὸ μία εὐρύτερα αἰσθησις τῶν ἀναγκῶν ποῦ κατ' ἀνάγκην θὰ προέκυπτον σὺν τῷ χρόνῳ. Οὕτω αἱ βάσεις ποῦ ἐτέθησαν, μοιραίως δὲν ἦσαν, δὲν ἤμποροῦσαν ἄλλωστε νὰ εἶναι ἐκεῖναι ποῦ θὰ ὑπεβοήθουν τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν τῆς πόλεως.

Εὐτυχῶς ἡ ὥρα τῶν μεγάλων πραγματοποιήσεων ἐφθασεν. Ὅπως δὲ συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ κεφαλαιώδη προβλήματα τῆς Ἑλλάδος, οὕτω καὶ τὸ σχετιζόμενον μὲ τὴν πρωτεύουσαν ἐτέθη πλέον ὀριστικῶς.

Μέσα εἰς τὴν κίνησιν τὴν διαρκῆ τῆς συνθέσεως, ἢ ὁποῖα ἔχει ὡς ἰδεῶδες τὴν δημιουργίαν ἐνὸς νέου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ζήτημα τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ καταλάβῃ ἰδιάζουσαν θέσιν, ὥστε νὰ γίνουσι αἱ Ἀθῆναι κέντρον ἀντάξιον, ὅχι μόνον τοῦ παρελθόντος των, ἀλλὰ καὶ τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος τοῦ μέλλοντος καθὼς τὴν ὄνειρευόμεθα ὅλοι.

Μία πρωτεύουσα ποῦ νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά της μὲ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως — μὲ τὴν περίοδον τῆς νέας ἀκμῆς. Ἡ μεγάλη ὥρα, τοῦ νὰ ἀτενίσωμεν δηλαδὴ τὰς Ἀθήνας ὅχι ὅπως τὴν ἐβλέπαμεν εἰς τὸ παρελθόν, εἰς τὸ περιθώριον δηλονότι τοῦ ἐνδιαφέροντός μας, ἀλλ' ὡς ὑπόθεσιν κεντρικοῦ καὶ πανελληνίου ἐνδιαφέροντος, ἢ μεγάλη αὐτὴ ὥρα ἐσήμανεν ἤδη.

Αἱ Ἀθῆναι θ' ἀποδοθοῦν εἰς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν των.

Διότι ἦτο καιρὸς πλέον ν' ἀντιληφθῶμεν ὅτι ἡ πόλις αὐτὴ κατέστη ἀπὸ τὰ πράγματα ἓνα ὄργανον, τὸ πλέον ἀμεσον ἀναμφιβόλως τῆς Ἑλληνικῆς συνειδήσεως καὶ ἓνας πόλος, ὁ κυριώτερος ἀσφαλῶς τῆς Ἑλληνικῆς εὐαισθησίας.

Ἐδῶ γίνεται δι' ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα ἡ μεγάλη, ἢ ἀδιάκοπος ζύμωσις τῶν ἰδεῶν. Ἀπὸ ἐδῶ ὅπως μέσα ἀπὸ μία μεγάλη καρδιὰ διαβιβάζεται εἰς τὰ ἀπώτερα ἄκρα τοῦ ἐθνικοῦ μας ὀργανισμοῦ τὸ Ἑλληνικὸν αἷμα. Ἐδῶ θ' ἀκτινοβολήσῃ ὁ νέος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ὅπως τὸν ὠραματίσθη καὶ τὸν ἐσχέδιασε μὲ τὴν δημιουργικὴν του φαντασίαν, ὅπως τὸν ἐμπνέει εἰς ὅλους μὲ τὴν μεγάλην του πίστιν καὶ ὅπως τὸν πραγματοποιεῖ ὅλον ἐν μὲ τὴν ἰσχυράν του θέλησιν ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς.

Εἰς μίαν μεγάλην ἐποχὴν ὡς ἡ σημερινή, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Βασιλέως του, — Συμβόλου τῆς ἐθνικῆς του ἐνότητος — ἐπανέκτησε τὴν ἐθνικὴν του πίστιν, καὶ πλήρης ἐμπιστοσύνης διὰ τὸ μέλλον καὶ μὲ ἀρραγῆ τὴν ἐθνικὴν του ἐνότητα βαδίζει εἰς τὴν εὐρεῖαν λεωφόρον, ποῦ τοῦ ἔδειξαν καὶ τοῦ διήνοιξαν Βασιλεὺς καὶ Κυβερνήτης — εἰς μίαν τοιαύτην ἐποχὴν ἐθνικῆς ἀναδημιουργίας, τὸ ζήτημα τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ εὐρεθῆ εἰς τὸ ὀπτικὸν πεδῖον, τῆς ἐρεῦνης, τῆς μερίμνης καὶ τῆς στοργῆς.

Ἐὰν κάθε λαὸς εἶναι ὑπερήφανος διὰ τὴν ἱστορίαν του καὶ διοφυλάσῃ μέσα εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ψυχῆς του τὴν ἄσβεστον εὐλάβειαν πρὸς τὸ παρελθόν ποῦ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτὸς του ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν προγόνων, ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, οἱ πανέλληνες — ἔχομε κάθε δικαίωμα νὰ εἶμαστε περισσότερον ἀπὸ ὑπερήφανοι.

Ἄλλὰ μαζὺ μὲ τὸ δικαίωμα ὑπάρχει τὸ καθῆκον, καθῆκον ἀπέναντι τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἢ ὁποῖα συμβολίζει καὶ περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Τὸ καθῆκον τοῦτο εἶναι ἱερὸν καὶ ἐπιτακτικὸν καὶ ὀφείλομεν νὰ τὸ ἐπιτελέσωμεν ἐξ ὀλοκλήρου.

Πόλις τὴν ὁποίαν τις εἶδε ποῖα μυστηριώδης θεία οἰκονομία καθώρισεν ὡς λίκνον τοῦ πνεύματος. Πόλις ποῦ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ἰορδάνης εἰς τὸν ὁποῖον ἐβαπτίσθη ἡ ἀνθρωπότης, πρὶν τὴν βαπτίσῃ ὁ ὠραῖος Ναζωρηνός.

Πόλις ἢ ὁποῖα ἐχάρισεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ὄρασιν τὰς μορφὰς τοῦ Ὀλύμπου. Πόλις ἢ ὁποῖα ὑπῆρξε τὸ ἐνδιαίτημα τῶν Θεῶν καὶ τῶν Ἰδεῶν ἢ ἔκφρασις.

Πόλις ἢ ὁποῖα εἶδε τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων ἀνερχομένην εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὴν τῶν Ἐλευσινίων εἰς τὴν Ἱερὰν ἰδὸν. Πόλις ἢ ὁποῖα ἰτένισε τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἤκουσε τὸ « νενικήκαμεν » τοῦ Μαραθῶνος.

Πόλις ἢ ὁποῖα ἤκουσε τοὺς τραγικούς, τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς ῥήτορας καθορίζοντας διὰ παντός, τὸν προορισμὸν καὶ τὰ σχήματα τῆς ἀνθρωπίνης νοημοσύνης — δὲν εἶναι ἀπλῶς γεωγραφικὴ περιοχὴ καὶ σκευοθήκη τῆς ἱστορίας.

Εἶναι ἢ πόλις τῶν πόλεων — εἶναι τῶν πατρίδων ἢ Πρωτεύουσα.

Εἶναι Ναός. Καὶ ὀφείλομεν νὰ διακονήσωμεν ὅπως εἰς ἓνα Ναόν.

Ἡ στοργὴ μας πρέπει νὰ πάρῃ τὴν ἔκτασιν πανελληνίου ἐνδιαφέροντος καὶ ἡ εὐλάβειά μας πρὸς κάθε τι ποῦ τὴν ἀφορᾷ τὴν μορφήν μυσταγωγίας.

ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ ΘΕΩΡΙΑΙ ΤΟΥ ΚΑΛΒΟΥ

Ραδιοφωνική ομιλία τοῦ καθηγητοῦ Νεοελληνικῆς Γλώσσης καὶ Λογοτεχνίας
ἐν τῷ Β. Πανεπιστημίῳ Ρώμης κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΩΡΑ

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀνδρέας Κάλβος, ὁ μεγαλόπνοος καὶ πινδαρικός ποιητὴς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς εἰκοσι ὠδὰς του, ἔγραψε καὶ ἄλλα ἔργα εἰς τὴν μητρικὴν, καθὼς καὶ εἰς ἰταλικὴν καὶ ἀγγλικὴν γλῶσσαν. Δυστυχῶς τὰ περισσώτερα παρέμειναν μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα ἢ τελείως ἀγνωστα εἰς Ἑλλάδα. Ἐξ αὐτῶν περιορίζομαι νὰ καταστήσω σήμερον γνωστὴν μίαν βραχεῖαν μελέτην τοῦ ποιητοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον: «Σχέδιον νέων ἀρχῶν τῶν Γραμμάτων, ἐφαρμοζομένων καὶ εἰς τὰς Καλὰς Τέχνας». Πρόκειται περὶ μιᾶς περιληπτικῆς ἐκθέσεως τῶν βασικῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ὁ Κάλβος προϋτίθετο νὰ ἀναπτύξῃ βραδύτερον εἰς εὐρύτεραν πραγματείαν του. Τὸ «Σχέδιον» περιλαμβάνει ἰδέας καὶ στοχασμούς, προοριζομένους μόνον δι' ἰδίαν χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, καὶ μᾶς ἐνθυμίζει κάπως τὰ ἀνάλογα σχεδιάσματα καὶ στοχασμοὺς τοῦ Σολωμοῦ εἰς διάφορα ἔργα του, ἰδιαίτερος δὲ εἰς τοὺς «Ἐλευθέρους Πολιορκημένους». Εὐρίσκεται μεταξύ τῶν χειρογράφων τοῦ ποιητοῦ, τὰ ὁποῖα ὁ ἰταλὸς ἱστοριοδίφης Camillo Antona-Traversi ἐδώρισε εἰς τὴν βιβλιοθήκην Λαμπρόνικα τοῦ Λιβόρνου καὶ φέρει ἰταλιστὶ τὸν τίτλον: «Progetto di nuovi principj di Belle Lettere, applicabili alle Belle Arti». Ἔχει γραφῆ εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἐκ δὲ τῆς καθαρᾶς καὶ εὐαναγνώστου καλλιγραφίας τοῦ χειρογράφου ἀναγνωρίζεται εὐκόλως ὁ συνήθης γραφικὸς χαρακτήρ τοῦ Κάλβου (1).

Δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν πληροφορίαν περὶ τῆς συγγραφῆς τῆς τελικῆς μελέτης τοῦ Κάλβου, φαίνεται ὅμως ὅτι αὕτη παρέμεινεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἀρχικοῦ δοκιμίου, τοῦ ὁποίου παραθέτομεν κατωτέρω τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν:

ΣΧΕΔΙΟΝ ΝΕΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ,
ΕΦΑΡΜΟΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΚΑΛΑΣ ΤΕΧΝΑΣ

«Ἔχει ἐπανειλημμένως ὑπιστηριχθῆ τὸ γνωμικόν ὅτι αἱ Ἐπιστήμαι καὶ αἱ Τέχναι ἐξηρεύθησαν ἵνα καθιστώσι καλλιτέρους καὶ εὐτυχεστέρους (ἴσως) τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ καθὼς ἡ ὑψίστη ἀνάγκη ὑπηγόρευεν θαυμασίους καὶ ἀσφαλεῖς κανόνας εἰς τὴν συμπάθειαν τῶν πρώτων ἀνθρώπων, τοιοῦτοτρόπως βραδύτερον διερχομένη ἀπὸ τῆς ἀνάγκης εἰς τὸ ὠφέλιμον, καὶ ἀπὸ τοῦ ὠφελίμου εἰς ὅτι ἦτο ἄνετον, καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὴν πολυτέλειαν, ἡ αἰτία τῶν κανόνων αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος ἀπωλέσθη, ἔνεκεν

(1) Τὸ ἰταλικὸν κείμενον τοῦ «Progetto di nuovi principj di Belle Lettere, applicabili alle Belle Arti» τοῦ Κάλβου ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον ὁ Camillo Antona-Traversi εἰς τὸ ἄρθρον του «Notizie e documenti sopra Andrea Calbo» δημοσιευθὲν εἰς τὸ περιοδικὸν «Rassegna critica della letteratura italiana», Arpino, 1916. — Τὸ ἔργον εἶναι ἀγνωστον εἰς Ἑλλάδα. Εἰς τὴν μετάφρασίν μου προσεπάθησα νὰ μείνω πάντοτε πιστὸς εἰς τὸ ἰταλικὸν κείμενον.

δὲ τούτου εἴμεθα ἠναγκασμένοι ἢ νὰ προσφεύγωμεν εἰς ἀορίστους ἐννοίας ἢ νὰ ἐπικαλούμεθα τὴν κρίσιν ἐκείνων, οἵτινες προικισμένοι ὄντες μὲ εὐρύτερας γνώσεις καὶ μεγαλύτεραν ὀξυδέρκειαν, προσκιάθηται ὡς νομοθέται καὶ δικασταὶ τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τῶν ποιητῶν. Ἀλλὰ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν γνώσεων τούτων καὶ τῆς ὀρθότητος τῶν δικαστῶν αὐτῶν τίς μαρτυρεῖ; Αἱ πρῶται ἱστορίαι ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ αὐτὸς σπόρος παρήγαγε εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τὸν αὐτὸν καρπὸν. Ἀντιθέτως, αἱ ἱστορίαι τῶν ἡμερῶν μας ὅτι μεταξύ ὅλων τῶν ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα θεωροῦμεν πολιτισμένα, δὲν ὑπάρχουσιν οὐδὲ δύο ὁμοφρονούντα εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς καλλισθησίας· ἐκ τούτου δὲ ἐξάγεται ὅτι ἕκαστον Ἔθνος, ἔχον ἰδίους δικαστάς, ἔνεκεν τῆς διαφθορᾶς τῶν ἀρχῶν, θὰ διαφωνήσῃ ἐπὶ τῆς πραγματικότητος ἐνὸς ὠραίου. Ἐπίσης ἂν τὰ συναισθήματα διαμορφοῦνται διὰ τῶν αἰσθήσεων, εἰς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχῃ ταυτότης αἰσθήσεων, θὰ ὑπάρχῃ καὶ ταυτότης συναισθημάτων (ἐννοεῖται τῶν κυριωτέρων καὶ τῆς ποιότητος αὐτῶν)· ἀφοῦ δὲ τὰ συναισθήματα πληροφοροῦσιν ἡμᾶς περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὠραίου, ἔπεται, ὅτι μία ὠραία εἰκὼν ἢ ἐν ποίημα, θὰ εἶναι ὠραῖον δι' ὅλους τοὺς λαοὺς. Πλὴν ὅμως, ἐπειδὴ τὰ ἦθη ὑπεισέρχονται καθ' ὁδόν, μία ζωγραφία ἀπεικονίζουσα συμπόσιον ἀνθρωπίνων σαρκῶν, θὰ ἀρέσκῃ εἰς τοὺς Ἰροκέζους τόσον, ὅσον θὰ ἀπαρέσκῃ εἰς ἡμᾶς οἵτινες ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὴν ἀρπαγὴν.

Θὰ ἀναφανῆ λοιπὸν ὡς θεῖον δῶρον ἢ Ἐπιστήμη ἐκείνη, ἣτις ἀσχολουμένη περὶ τῶν συναισθημάτων, θὰ ἀπονέμῃ τὰς πρώτας ρίζας τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ καλοῦ εἰς τὰ Γράμματα. Τῷ ὄντι ἂν σοῦ ὁμιλῶ, πῶς δύναμαι νὰ σὲ πείσω, ὅταν ἐγὼ ἀγνοῶν πῶς σὲ προσελκύει ἐν θέμα, ἀοριστολογῶ ἀπὸ λέξεως εἰς λέξιν, μὴ ἔχων ὑπ' ὄψιν εἰμὴ μόνον τὴν μηχανικὴν πλοκὴν αὐτῶν, παραμελῶν δὲ τὴν φορὰν τῶν συναισθημάτων σου; Ὅταν ὅμως γνωρίζω ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ ἐπικρατήσω καθιστῶν ὁμοιόμορφον εἰς ἀμφοτέρους ἡμᾶς τὸν φρυαγμὸν τῶν συναισθημάτων, θὰ προσπαθῆσω κλαίων νὰ σοῦ ἀποσπάσω τὰ δάκρυα· οὐδὲ θὰ δυνηθῶ νὰ ἀποσπάσω τὰ δάκρυά σου, ἂν προηγουμένως δὲν σὲ καταστήσω ὑποχείριόν μου. Εἰς τοῦτο δὲ θὰ συντελέσῃ ἡ ἰκανότης ὅπως οἰαδήποτε ἄλλη σκέψις, πλὴν τῆς ἰδικῆς μου, πάραμερισθῇ· δὲν θὰ κατορθώσω ὅμως νὰ σοῦ ἐπιβληθῶ ἂν προηγουμένως δὲν σὲ ἐξαναγκάσω εἰς τὴν προσοχὴν. Καὶ βλέπομεν συχνάκις τὸ παράδειγμα τῶν ρητόρων, οἵτινες κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ τῆς σπουδαιότητος, κατόπιν δὲ διὰ τῆς δυνάμεως τῆς εἰκόνος, προδιαθέτουσιν τὴν ψυχὴν σου εἰς τὸ κλαῦμα ἢ τὴν ὀργήν: καὶ βλέπων αὐτοὺς κλαίοντας ἢ ἐξοργιζομένους, μετ' αὐτῶν κλαίεις καὶ ἐξοργίζεσαι καὶ σύ.

Μετὰ τὰ συναισθήματα ἀρμόζει νὰ εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἡθῶν, ἀποδεικνύοντες ὅτι ἂν ὁ Μίλων (χάριν παραδείγματος) δὲν ἐκτιμᾶται παρὰ τῶν ἰταλῶν ὅσον ὁ ἰδικὸς των Ἀριόστος ἢ ὁ Τάσος, ἐν τούτοις λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἡθῶν τῶν Ἀγγλων, ὁ ἰταλὸς θὰ παραδεχθῇ ἐπίσης τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἀπολεσθέντος Παρδείσου.

Προσέτι θὰ ἀνασκοπισθῇ ἡ ἱστορία ὡς ἄλλοσος γεγονότων, τῶν ὁποίων τὰ πρῶτα αἰτιολογοῦσι τὰ δεύτερα, καὶ ταῦτα τὰ τρίτα καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Εἰς τρόπον ὥστε,

ἀποδεικνύοντες διὰ παραδειγμάτων πῶς και ὁποῖαν ἀσκει δύναμιν ἡ ἀνάγκη ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, καταστῶσι ἔτι σαφέστερα ὅσα ἐλέγχθησαν ἤδη περὶ συναισθημάτων και ἡθῶν.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον περισσότερο παντὸς ἄλλου θὰ ἀπασχολήσῃ τὴν σκέψιν μου θὰ εἶναι ἡ συλλογὴ τῶν σχέσεων τῶν συναισθημάτων και ἡθῶν, ἐκ δὲ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως, τῶν κανόνων ἐκείνων, ἀγνωσμένων τῶν ὁποῖων μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς αἰσθητικῆς, σὺ ἐπίστευσε ταύτην φυσικὸν χάρισμα και διάφορον κατὰ κλίματα, ἀνθρώπους και ἡλικίαν, προσέτι δὲ ἐξέλαβες τὸ ὠραῖον σχετικὸν και ὄχι τέκνον τῆς φύσεως.

Ἡ ἀνάλυσις τῶν δύο ποιημάτων, τῆς Ἰλιάδος και τῆς Αἰνείας, ὡς και τῶν δημηγοριῶν τοῦ Δημοσθένους και τοῦ Κικέρωνος, θὰ γίνῃ ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν μου εἶναι φυσικὴ και δικαία. Καὶ τέλος, ἀποσιωπῶν τοὺς κανόνας ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι καθιστῶσι τοὺς ἀνθρώπους δουλοπρεπεῖς και ἀποσβύνουν τὴν ἀναφυομένην φλόγα τῆς ἰδιοφυίας, θὰ ὁμιλήσω περὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, ὄντες γενικοί, ἀφήνουν εὐρεῖαν τὴν ὁδὸν και ἐνδυναμώνουν τὸν νοῦν και τὸν διευθύνουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὸ ὠραῖον και τὸ καλόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Φλωρεντία περισσότερο πάσης ἄλλης πόλεως ἀκμάζει εἰς Καλὰς Τέχνας, τὰ μαθήματα ταῦτα τὰ ὁποῖα θὰ ἡδύναντο νὰ ἀποσκοπῶσι μόνον τὴν προαγωγὴν τῶν Γραμμάτων, θὰ ἀπευθύνονται ἐπίσης και πρὸς τὰς ἀδελφὰς των, διὰ νὰ τὰς καταστήσωσι ὄχι ὠραιότερας, ἀλλὰ πλέον ἀσφαλεῖς εἰς τὰ βήματά των και ὀλιγώτερον δυσκόλους εἰς τὸ φιλόπονον πνεῦμα τῶν καλλιεργητῶν των».

* * *

Αὐτὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ δοκιμίου, τοῦ ὁποῖου ἀπεδώσαμεν ἀνωτέρω πιστὴν κατὰ λέξιν μετάφρασιν. Δὲν πρόκειται νὰ προβῶμεν τώρα εἰς αἰσθητικὴν ἀνάλυσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Κάλβου—ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶναι φανερά ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ρουσσώ—, περιοριζόμεθα δὲ μόνον νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὰ κυριώτερα σημεῖα τοῦ «Σχεδίου».

Ἐν πρώτοις ὁ Κάλβος παραδέχεται τὴν ἀρχὴν ὅτι αἱ Τέχναι και αἱ Ἐπιστήμαι ἔχουσι ὡς σκοπὸν τὴν ἡθικὴν και ὕλικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου, και, ἐπομένως, πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἀκριβεῖς ἔννοιαι περὶ αὐτῶν.

Ἀρχικῶς—παρατηρεῖ ὁ ποιητής— ὁ ἀνθρώπος διέπεται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην, δηλ. ἀπὸ τοὺς καθαρῶς φυσικοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι ὀρίζουν ἀκριβεῖς και σαφεῖς κανόνας, κοινούς εἰς ὅλους, καθότι ἡ φύσις εἶναι κοινή. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας, νέα στοιχεῖα ὑπεισέρχονται εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, τὰς δὲ ἀρχικὰς φυσικὰς ἀνάγκας, ἀντικαθιστῶσι διαδοχικῶς τὸ ὠφέλιμον, ἡ ἀνεσις, ἡ πολυτέλεια, στοιχεῖα μεταβλητὰ και διάφορα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν. Συνέπεια τῆς μεταβολῆς ταύτης εἶναι ὅτι οἱ ἀρχικοὶ κοινὸι και ἀκριβεῖς κανόνες ἡλλοιώθησαν και ἀπωλέσθησαν, αἱ δὲ ἀπόλυτοι ἔννοιαι ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ σχετικῶν. Δὲν ὑπάρχει πλέον ἀσφαλὲς κοινὸν κριτήριον και ἀρχαὶ κοιναί, διὰ τοῦτο εἴμεθα τώρα πλέον ἡναγκασμένοι, ὅσον ἀφορᾷ τὰς περὶ καλοῦ και ὠραίου ἰδέας, νὰ καταφεύγωμεν εἰς ἀρχὰς και κανόνας ἀβεβαίους και

ἀορίστους, ἢ εἰς τὴν μαρτυρίαν και αὐθεντεῖαν μερικῶν οἱ ὁποῖοι, ἐπειδὴ κατέχουσι ὀρισμένον ἀριθμὸν γνώσεων ἢ εἶναι προικισμένοι ἐκ φύσεως δι' ὀξυδερκείας, θεωροῦνται κριταὶ τοῦ ὠραίου, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπάρχουν και ἀποδείξεις περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς κρίσεώς των.

Αἱ πρῶται ἱστορίαι—ἐξακολουθεῖ ὁ Κάλβος—μᾶς πληροφοροῦν ὅτι εἰς ὅλους τοὺς ἀρχαίους λαούς (οἱ ὁποῖοι διευθύνονται ἀκόμη μόνον ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς ἀνάγκης), αἱ αὐταὶ αἰτίαι παράγουσι τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, ἐνῶ ἀντιθέτως αἱ σύγχρονοι ἱστορίαι ἀποδεικνύουσι ὅτι μετὰ τῶν πολιτισμένων λαῶν, ὑπάρχουσι μεγάλαι διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν και τὴν ἐκτίμησιν τῶν καλλισθητικῶν κριτηρίων. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν ἀρχικῶν ἀπολύτων κανόνων και εἰς τὴν ἐπικρατήσιν σχετικῶν κανόνων, ἐξ οὗ προκύπτει ἀσυμφωνία ἐπὶ τῶν ἐνοιῶν τοῦ καλοῦ και τοῦ ὠραίου.

Ἀφοῦ τὰ διάφορα συναισθήματα παράγονται διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεων, και ἀφοῦ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχει ταυτότης αἰσθήσεων—ὡς φυσικῶν—προκύπτει ὅτι εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ και ταυτότης συναισθημάτων ἢ, τουλάχιστον, τῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν. Ὅλοι δηλαδὴ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι σύμφωνοι ἐπὶ τοῦ καλοῦ και τοῦ ὠραίου. Εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως παρατηρεῖται τὸ ἀντίθετον, και τοῦτο ἔνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἡθῶν. Ὁ ἀνθρώπος δηλ. ἐκτὸς ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις—αἱ ὁποῖαι εἶναι εἰς ὅλους κοιναί—διέπεται και ἀπὸ τὰ ἡθῆ—τὰ ὁποῖα εἶναι διάφορα εἰς τοὺς διαφόρους λαούς. Ἀποτέλεσμα τῆς τελευταίας ταύτης ἀσυμφωνίας εἶναι ὅτι αἱ κρίσεις τῶν διαφόρων λαῶν εἶναι τελικῶς διάφοροι. Παραδείγματος χάριν μία ζωγραφία παριστῶσα συμπόσιον ἀνθρωπίνων σαρκῶν, καίτοι παριστᾷ μίαν λειτουργίαν φυσικῶς κοινήν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους (τὴν διατροφήν), ἔνεκεν τῆς διαφορᾶς τῶν ἡθῶν, θὰ κριθῇ διαφοροτρόπως παρὰ τῶν διαφόρων λαῶν, και ἀκριβῶς θὰ ἀρέσκῃ τόσον πολὺ εἰς τοὺς ἀνθρωποφάγους, ὅσον θὰ ἀπαρέσκῃ εἰς ἡμᾶς τοὺς πολιτισμένους.

Ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν ἀνωτέρω στοιχείων—λεγει ὁ Κάλβος—θὰ προκύψῃ, ὡς θεῖον φῶς, ἡ νέα Ἐπιστήμη. Αὕτη ἀσχολουμένη περὶ τῶν συναισθημάτων θὰ ἀπονέμῃ τὰς πρώτας ρίζας τοῦ καλοῦ και τοῦ ὠραίου εἰς τὰ Γράμματα, εἰς τὴν ἔκφρασιν, δηλ. εἰς τὴν περιγραφὴν, ἣτις ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Τοῦτο βεβαίως προϋποθέτει τὴν γνῶσιν τῶν συναισθημάτων τῶν ἄλλων. Πράγματι, παρατηρεῖ ὁ Κάλβος, πῶς θὰ δυνηθῶ νὰ σὲ πείσω δι' ὅτι δήποτε, ὅταν, ἀγνωῶν τὸ πῶς σὲ ἔλκει ἢ θέλγει ἐν θέμα, ἀοριστολογῶ, φροντίζων μόνον περὶ τῆς μηχανικῆς πλοκῆς τῶν λέξεων, ἀντὶ περὶ τῶν ἀπαιτήσεων και τῶν ψυχικῶν διαθέσεών σου; Ὅταν ὅμως γνωρίζω ὅτι θὰ δυνηθῶ νὰ σὲ πείσω καθιστῶν εἰς ἀμφοτέρους ἡμᾶς ὁμοίομορφον τὴν ψυχικὴν διάθεσιν, θὰ προσπαθήσω νὰ ἀποσπάσω τὰ δάκρυά σου, κλαίων ἐγὼ ὁ ἴδιος. Φυσικὰ εἶναι ἀνάγκη ἐν πρώτοις νὰ ἐπικρατήσω ἐπὶ σοῦ, νὰ σὲ καταστήσω ψυχικῶς ὑποχείριόν μου: πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ προσπαθήσω νὰ ἀπομακρύνω ἀπὸ σὲ κάθε ἄλλον λογισμὸν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἰδική μου σκέψις και ἐπίδρασις νὰ εἶναι ἡ ἰσχυρότερα. Τοῦτο θὰ ἐπιτύχω μόνον ὅταν κατορθώσω νὰ ἐλκίσω τὴν προσοχὴν σου. Ὡς παράδειγμα ὁ Κάλβος ἀναφέρει τὸν ῥήτορα, ὅστις κατορθῶναι νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἐπίδρασίν του και νὰ προσελκύσῃ και

συγκινήση τὸ ἀκροατήριόν του πρῶτον διὰ τῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος καὶ κατόπιν διὰ τῆς δυνάμεως τῆς εἰκόνας καὶ τῆς ἐκφράσεως, δηλ. διὰ τῶν μέσων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων.

Μετὰ τὰ συναισθήματα, συνεχίζει ὁ Κάλβος, πρέπει νὰ μελετηθοῦν τὰ ἦθη, καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν διαφορῶν αὐτῶν. Πράγματι ἡ διαφορά τῶν ἠθῶν ἐξασκεῖ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ ὠραίου. Π. χ. οἱ Ἴταλοὶ ἐκτιμοῦν περισσότερο τὸς ἰδικούς των συγγραφεῖς τὸν Ἀρίστον καὶ τὸν Τάσσον, παρὰ τοὺς ξένους, ὅπως τὸν Μίλτωνα. Ὅμως καὶ οἱ Ἴταλοί, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἰδιαίτερα ἦθη τῶν Ἀγγλων, δὲν δύνανται παρὰ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀξίαν τοῦ « Ἀπολεσθέντος Παραδείσου ».

Ἐπομένως κατὰ τὸν Κάλβον πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὠραίου, πρέπει νὰ μελετηθῶσιν δύο στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπιδρῶσιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ καλλαισθητικοῦ κριτηρίου. Τὸ πρῶτον στοιχεῖον εἶναι ἡ ἀνάγκη, ἡ φύσις, κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τὸ δεύτερον τὰ ἦθη-αἰ συνήθειαι δηλ. καὶ αἱ ἰδιαίτεραι ἔξεις ἐκάστου τόπου- διάφορα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν.

Ἐνα ἄλλο σημεῖον, γράφει ὁ Κάλβος, πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ: ἡ ἱστορία. Αὕτη ἐξεταζομένη ὡς σειρά γεγονότων, τῶν ὁποίων τὰ προηγούμενα αἰτιολογοῦσι καὶ ἐξηγοῦσι τὰ ἐπόμενα καὶ ταῦτα τὰ μεθεπόμενα, ἀποδεικνύει πόσῃ δυνάμει ἐξασκεῖ ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ φύσις ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, παρέχουσα νέαν μαρτυρίαν τῶν ὅσων ἐλέχθησαν ἀνωτέρω. Ἰδιαίτερος ὅμως, προσθέτει ὁ Κάλβος, θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ τὸ ζήτημα τῆς συσχετίσεως τῶν συναισθημάτων καὶ καὶ τῶν ἠθῶν, ὡς καὶ τῶν κανόνων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶχον μέχρι τοῦδε παραμεληθῆ, καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη ὅτι ἡ αἰσθητικὴ δὲν εἶναι μία ἀκριβῆς ἐπιστήμη, ἀλλὰ φυσικὸν χάρισμα ὀλίγων καὶ διάφορος κατὰ τόπους, χαρακτῆρα καὶ ἡλικίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐπίσης δὲ ὅτι τὸ ὠραῖον δὲν εἶναι φυσικὸν καὶ ἀπόλυτον, ἀλλὰ σχετικόν.

Τὰς θεωρίας του αὐτὰς ὁ Κάλβος ἐσκέπτετο νὰ ἀποδείξῃ καὶ πρακτικῶς διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν ποιημάτων Ἰλιάδος καὶ Αἰνειάδος καὶ τῶν δημογοριῶν τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Κικέρωνος. Ἐπίσης ἐσκέπτετο νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι εὐρύνουσι τοὺς πνευματικούς ὀρίζοντας, ἐνδυναμώνουσι τὴν σκέψιν καὶ ὀδηγοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὸ ὠραῖον καὶ τὸ καλόν. Ἐπωφελοῦμενος δὲ τοῦ πλούτου τῶν ἔργων τέχνης, δι' ὧν κοσμεῖται ἡ Φλωρεντία, εἶχεν ὑπ' ὄψιν του νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς θεωρίας ταύτας, αἰτινες ἀφορῶσι κυρίως τὰ Γράμματα, καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν Καλῶν Τεχνῶν, ὄχι βέβαια διὰ νὰ καταστήσῃ τὰς τελευταίας ὠραιότερας, ἀλλὰ ἀσφαλεστέρας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ εὐκολώτερον προσιτὰς εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν καλλιεργητῶν καὶ θαυμαστῶν των.

* * *

Αὐταὶ αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ αἱ διέπουσαι τὸ σύστημα τοῦ Κάλβου. Εἶπομεν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ κρίνωμεν τώρα τὰς θεωρίας του. Παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ἡ περιληπτικὴ αὕτη ἐκθεσις τοῦ « Σχεδίου » δὲν εἶναι πάντοτε σαφῆς, ἡ δὲ ἐκφρασις εἶναι γενικῶς

πολύπλοκος ἢ στριφνὴ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δυσχεραίνει, ἰδίως εἰς ὠρισμένα σημεῖα, τὴν κατανόησιν. Ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὴν δυσκολίαν χρήσεως τῆς ἰταλικῆς γλώσσης ἢ εἰς τὰς δυσχερεῖας τὰς ὁποίας παρουσίαζε διὰ τὸν Κάλβον τὸ φιλοσοφικο-αἰσθητικὸν θέμα τῆς πραγματείας; Ἄγνωστον. Δὲν πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ λησμονῶμεν ὅτι προορισμὸς τοῦ σχεδίου ἦτο νὰ χρησιμεύσῃ ἀποκλειστικῶς ὡς προσωπικὸν σημεῖωμα τοῦ ποιητοῦ, καὶ ἐπομένως οὗτος δὲν εἶχε κατεργασθῆ τὴν μορφήν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ βραχὺ τοῦτο σχεδιάσμα, γραφὲν ἀκόμη εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, μᾶς ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Κάλβος ἐσκέπτετο νὰ ἐπιδοθῆ εἰς μελέτας αἰσθητικοῦ χαρακτῆρος καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν θεωρητικοῦ συγγράμματος, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ποιητοῦ ἦτο μᾶλλον ἐκτεταμένων διαστάσεων.

ΤΡΙΠΤΥΧΟΝ

τοῦ καθηγητοῦ Νεοελληνικῆς Γλώσσης ἐν τῷ Ἀνωτέρῳ Ἰνστιτούτῳ Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν Νεαπόλεως κ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΝΤΕ ΣΙΜΟΝΕ-ΜΠΡΟΥΒΕΡ⁽¹⁾.

1. Τὰ μάτια τῆς Ἀγάπης

Τι δὲ μοῦ λέν τὰ ὠραῖά σου, τὰ λαμπερὰ ματάκια,
Ἐνῶ στὰ οὐράνια τὸ χλωμὸ φεγγάρι ἀργοπλανιέται,
Καὶ στὴν ἐρωτικὴ φωλιά κρυφτῆκαν τὰ πουλάκια,
Καὶ μέσ' στοῦ κάμπου τὴ σιγὴ θρόνησμα δὲν γροικιέται;
Τὰ μάτια σου ἔχουν μυστικὴ φωνὴ καὶ μοῦ μιλοῦνε.
Σὰν ἄστρα μέσ' στὴν σκοτεινιά κι' αὐτὰ λαμποκοποῦνε!

2. Πόνος κι' Ἐλπίδα.

Ἐφθασε τὸ χυνόπωρο, τὰ μαραμμένα φύλλα
Ὁ ἀγέρας ῥίχνει κατὰ γῆς, καὶ τῆς καρδιάς οἱ πόθοι
Μαδοῦνε σὰν ξερόφυλλα. Κρυφὴ μιὰ ἀνατριχίλα
Ἡ πονεμένη μου ψυχὴ στὰ τρίσβαθὰ τῆς νοιώθει.
Μὰ καρτερῶ τὴν Ἀνοιξή, καὶ πάλι νὰ γυρίσῃ·
Κ' ἡ ἀγάπη, ποὺ μαράθηκε, τότε θὰ ξανακινήσῃ.

3. Εἰρήνη.

Φτωχοὶ καὶ πλούσιοι, στῆς σκληρῆς ζωῆς τὴν ἄγρια πάλη,
Πονοῦμε, γιὰτὶ νοιώθουμε τοὺς πόθους μας νεκρούς.
Σὰν χαραυγὴ στὸν οὐρανὸ, κάποτε θὰ προβάλλῃ
Ἡ θεῖα Εἰρήνη, ἡ αἰώνια, ποὺ δὲν ἔχει καὶ μούους.
Ὅταν θάρθῃ ἡ στερνὴ στιγμὴ, σὰν νεκρωθῇ τὸ σῶμα,
Κάποια χαρὰ μᾶς καρτερεῖ μέσα στὸ μαῦρο χῶμα.

(1) Περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ντέ Σιμόνε-Μπρούβερ βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Δ. Φλόρε « Ἴταλοὶ Ἑλληνοισταῖ: Φραγκίσκος Ντέ Σιμόνε-Μπρούβερ », εἰς « Ἐπιθεώρησιν », τεύχος 5, Μάιος 1939, σελ. 164 ἐπ.

Σ Ο Υ Λ Ι Ω Τ Ι Σ Σ Ε Σ

Ραδιοφωνική διάλεξις τῆς συγγραφέως καὶ λογοτέχνιδος

κ. ΣΟΦΙΑΣ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Ἡ ἱστορία τοῦ Σουλίου εἶναι μία ἀξέχαστη ἐποποιία, ποὺ διαβάζοντάς την — λέει ἓνας ξένος ἱστορικός — θαρρεῖς πὼς εἶναι θρύλοι μυθικῶν χρόνων ποὺ κατὰ λάθος ἀνακατεύθηκαν με νεώτερα γεγονότα. Καὶ τὴν ἱστορία αὐτὴ τὴν στολίζουν, ἰσότιμα με τ' ἀντρίκια, πολλὰ γυναικεῖα ὀνόματα, ποὺ τὰ κατορθώματά τους — λέει ἓνας ἄλλος ξένος ἱστορικός — θὰ ἦσαν ἀπίστευτα ἂν δὲν ἦσαν τόσο ἐξακριβωμένα καὶ τόσο κοντὰ μας, ποὺ ζοῦν ἀκόμα καὶ μᾶς τὰ διηγοῦνται ἄνθρωποι ποὺ τᾶθιαν με τὰ μάτια τους.

Ἐνα στεφάνι βουνῶν περιτριγυρίζει τὸ Σοῦλι ποὺ ἡ κορυφή τους ἀγγίζει τὸν οὐρανὸ καὶ τὰ πόδια τους περιβρέχει ὁ Ἀχέροντας, τὰ δύο ὄρια ποὺ κλείνουν τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων του: ἡ λευτεριά καὶ ὁ θάνατος. Κάθε ἀπόκρημνη κορυφὴ τῶν βουνῶν αὐτῶν τὴ στολίζει, λαμπρότατο ἀστέρι, κι ἓνα ἥρωϊκὸ γυναικεῖο ὄνομα.

Ἐδῶ ἡ Κιάφα με τὴ Μόσχω Τζαβέλλα καὶ τίς τετρακόσιες συντρόφισσες της, ἀντίκρυ τὸ Κοῦγκι, με τὴν Χαΐδω, παραπέρα τὸ Ζάλογο με τίς ἐξῆντα ποὺ ὕσαν τὸ χορὸ τοῦ θανάτου, ἀπέναντι ἡ Ῥηιάσα με τὸν Πύργο τοῦ Δημουλά καὶ τὴ Δέσπω καὶ μακρότερα τὸ Σέλτσο με τὴν Ἑλένη Μπότσαρη.

Ἐλεύθερος λαὸς οἱ Σουλιῶτες εἶχαν κι ἐλεύθερες γυναῖκες με δικά τους προνόμια. Γυμναζόντουσαν μαζὺ με τοὺς ἄντρες, παίρνανε μέρος στὰ πολεμικὰ παιγνίδια τους καὶ στὰ γλέντια τους καὶ ἀπολάβαιναν ἀπόλυτα σεβασμὸ καὶ τιμὴ.

Οἱ ἄντρες τίς ἐβλεπαν σὰ συναγωνίστριες καὶ συντρόφισσες τῆς ζωῆς τους, μὰ καὶ σὰν μάνες ποὺ γεννοῦν παλληκάρια.

Ὅποιος σκότωσε γυναῖκα καταδικαζόταν νὰ συντηρῆ με δικά του ἔξοδα τόσοι πολῖτες ὅσα παιδιά μποροῦσε νὰ γεννήσῃ ἂν ζοῦσε ἡ γυναῖκα ποὺ σκότωσε. Μὰ κι ἓνα ἀπλὸ μάλωμα καὶ μιὰ ἀπλὴ παραφορὰ ἐναντία σὲ γυναῖκα ἦταν ἀσυνείδητη πράξι. Στὴ μάχη οἱ Σουλιώτισσες συνόδευαν τοὺς ἄντρες. Τοὺς ἔφεραν φαγητὸ καὶ πολεμοφόδια καὶ με τὴ στάμνα στὸ χέρι, γύριζαν ἀπὸ μετερίζι σὲ μετερίζι νὰ ξεδιψάσουν τοὺς κουρασμένους πολεμιστὲς. Τοὺς ἐνεψύχωναν με τὴν παρουσία τους καὶ συχνότατα πολεμοῦσαν μαζὺ τους, σὰν τὸ καλοῦσε ἡ ἀνάγκη.

Στὴν ὑποχώρησι ὁ ἐχθρὸς φοβόταν περισσότερο τοὺς ὀγκολίθους ποὺ κυλοῦσαν πάνω τους οἱ γυναῖκες παρὰ τὰ βόλια τῶν ἀντρῶν. Οἱ γυναῖκες εἶχαν μαζὺ με τ' ἄλλα κι αὐτὸ τὸ προνόμιο: Ἐκρίναν ὕστερα ἀπὸ τὴ μάχη τὴ διαγωγή τῶν ἀντρῶν, ἐπαινοῦσαν τοὺς γενναίους σατύριζαν καὶ ντροπίαζαν τοὺς δειλοὺς καὶ παῖρναν, με τὰ ἴδια τους τὰ χέρια, τὰ ὅπλα ἀπὸ τοὺς ἀναδρους.

Πῶς νὰ μὴ ξεχύνωνται λιοντάρια ἀκράτητα στὶς μάχες τὰ παλληκάρια! Πῶς νὰ λιποψυχῆσουν καὶ νὰ ντροπιαστοῦν μπρὸς στὰ ὄμορφα, μὰ καὶ αὐστηρὰ μάτια τῶν γυναικῶν ποὺ τοὺς παρακολουθοῦσαν; Ἄλλο μόνον στὸν ἄντρα ποὺ δειλίαζε. Ἡ ἴδια του ἡ

γυναῖκα γινόταν ἡ ἐρινύα του. Τὸν ἤλεγε, τὸν περιφρονοῦσε, τὸν ἐσπρωχνε ν' ἀποπλύνῃ σὲ μιὰ νέα μάχη, ἔστω καὶ με τὸ θάνατό του, τὴ ντροπὴ ποῦχε κάνει στὴν οἰκογένεια του. Γιατὶ στὸ Σοῦλι ἡ γυναῖκα δὲν μποροῦσε νὰ ζήσει σὰν εἶχε δεῖλὸ ἄντρα.

Στὴ βρῦση ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ παραχωρῆ τὴ σειρά της στὶς ἄλλες καὶ νὰ γεμίζει τελευταία ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἄλλες περιφρονημένες. Πῶς νὰ βαστάξῃ τέτοια ντροπὴ; Σὲ τέτοιο βωμὸ εἶχε στήσει ὑπέρτατη θρησκεία του τὴν ἀνδρεία τὸ Σοῦλι καὶ γι' αὐτὸ μποροῦσε, πενήντα ὀλόκληρα χρόνια, νὰ κρατήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς μικρῆς ἐλεύθερης γωνιάς του καὶ νὰ γίνουν τὰ θρυλικὰ κατορθώματά των τὸ προανάκρουσμα γιὰ τὴν ἥρωϊκὴ Ἐπανάστασι τοῦ 21.

Ἀνάμεσα στὶς Σουλιώτισσες γυναῖκες, ξεχωρίζει ἡ Μόσχω ἡ γυναῖκα τοῦ Λάμπρου Τζαβέλλα. Εἶχε τὸ δικὸ της ἀσκέρι, καπετάνισσα στὸ γυναικεῖο σῶμα τοῦ Σουλίου ποὺ ἀριθμοῦσε τετρακόσιες λεβέντισσες.

Ὅταν ὁ Ἀλῆς Πασᾶς κράτησε με προδοσίαν ὄμηρο τὸ γυιὸ της τὸ Φῶτο κι ἔστειλε μήνυμα με τὸ Λάμπρο νὰ παραδώσουν τὸ Σοῦλι, ἡ Μόσχω φώναξε: «Τὸ παιδί μου εἶναι παιδί τοῦ Σουλίου καὶ σὰν γλυτώσει τὸ Σοῦλι γλυτώνει καὶ τὸ παιδί μου καὶ σὰν χαθῆ τὸ Σοῦλι ἄς χαθῆ καὶ τὸ παιδί μου κι ἐγὼ ἡ ἴδια». Ὑστερα, ξεχνῶντας τὸ μητρικὸ πόνον της, πολέμησε γενναῖα στὴν Κιάφα, πλάι στὸν ἄντρα της. Μιὰ στιγμή ἡ μάχη εἶχε σιγήσει... Ἡ Μόσχω ποὺ προστάτευε τίς γρηῆς καὶ τ' ἀνήλικα παιδιά νόμισε πὼς οἱ ἄντρες σφάζονταν νικημένοι.

«Ἀδελφές, φώναξε καὶ οἱ βράχοι τῆς Κιάφας ἀντηχῆσαν στὴ φωνὴ της... Οἱ ἄντρες μας σφάζονται. Τὶ πρέπει νὰ κάμωμε; Νὰ πέσωμε σκλάβες ἢ νὰ πεθάνωμε κι ἐμεῖς»; — «Θάνατος κι ὄχι σκλαβιά», ἀντιλάλησαν οἱ γυναῖκες.

«Πάρτε τότε τᾶρματα κι ἐλάτε μαζί μου. Κι οἱ γερόντισσες καὶ τὰ παιδιά ἄς μείνουν ἐδῶ καί, ἂν πεθάνωμε ἐμεῖς, ἄς πέσουν ἀπ' τὸ βράχο γιὰ μὴ γίνουν σκλάβοι».

Κι ἔσπασε ἓνα κιβώτιο φυσέκια με τὸ πελέκι της, ἐγέμισε τὴν ποδιά της καί, μοιράζοντάς τα στὶς ἄλλες γυναῖκες, προχώρησε πρώτη ἐναντία στοὺς ἐχθρούς. Κυνηγημένοι αὐτοὶ χώθησαν στὰ φαράγγια κι οἱ γερόντισσες καὶ τὰ παιδιά τοὺς ἀποτελείωσαν με τίς πέτρες ποὺ κυλοῦσαν ἀπὸ ψηλά. Ὁ Ἀλῆς ντροπιασμένος συνθηκολόγησε κι ἡ Μόσχω ἔσφιξε, σὲ λίγο στὴν ἀγκαλιά της, τὸ γυιὸ της τὸ Φῶτο.

Ἡ Σουλιώτισσα Χαΐδω, κόρη τοῦ Γιαννάκη Σέχου κι ἀρδεφοποιτὴ τοῦ Φῶτου Τζαβέλλα εἶναι μιὰ θρυλικὴ καπετάνισσα. Θρύλος τὰ κατορθώματά της, θρύλος ἡ ὁμορφιά της κι ἡ νιότη της. Τὸνομά της τ' ἀντιλαλεῖ τὸ Σοῦλι, ἡ Κιάφα, τὸ Κοῦγκι κι ἡ Κέρκυρα. Ἡ ἱστορία της εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Σουλίου. Ἀπὸ 18 χρόνων συνοδεύει τὴ Μόσχω στὴ μάχη. Παίρνει μαζί της μέρος στὰ πολεμικὰ συμβούλια κι ἡ γνώμη της θεωρεῖται σημαντικὴ. Σὰ γύρισε ὁ Φῶτος ἀπὸ τὰ Γιάννενα, γίνεται πρωτοπαλληκάρὸ του. Ἦταν πανώρια καὶ λυγερὴ κόρη. Μικρὸσωμη καὶ λεπτή, μὰ γεμάτη σβελτωσύνη καὶ χάρι. Κι ἔτσι καθὼς ὠρμοῦσε στὴ μάχη, με τὰ μαλλιά ἀναλυμένα στοὺς ὤμους καὶ τὴ φλόγα τῆς ἀστραπῆς στ' ἀνάβλεμμα, ἔμοιαζε με πολεμικὴ θεά, ποὺ κατέβηκε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο νὰ σώσῃ τὸ Σοῦλι. Ἡ ὁμορφιά της καὶ τ' ἀντρίκιο θάρ-

ρος της αναπτέρωνε τις καρδιές. Ήταν ή Μοῦσα μαζί κι ή Παλλάδα για τὰ παλληκάρια πού λαχταροῦσαν νάναδειχτοῦν μπρὸς στὰ μάτια της. Τὰ ὄπλα της ἦσαν εὐλογημένα ἀπὸ τὸ Σαμουήλ στὸ Κοῦγκι καὶ τὰ δόξασε σ' ὅλες τις μάχες ποῦδωκαν οἱ Σουλιῶτες. Ἐμπαινε σὰν ἀστραπή, φτερωτὴ θάλεγε, ἔβαζε ψυχὴ στὰ παλληκάρια κι ὕστερα ἔφευγε γι' ἄλλο μετερίζι. Κἀποτε ἔσωσε τὴ ζωὴ τοῦ Φώτου πού, σὲ μιὰ ἐπίθεσι, τέσσερες ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὸ Σοῦλι, πληγώθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀρβανίτες.

— «Κόφτε μου τὸ κεφάλι», φώναξε τότε ὁ Φῶτος, «καὶ μὴ μ' ἀφίσετε ζωντανὸ στὰ χέρια τῶν Τούρκων».

— «Θὰ σὲ σώσωμε», εἶπε ή Χάϊδω κι ἐφώναξε στὰ παλληκάρια: «Σηκώστε τον στὰ χέρια κι ἐμεῖς οἱ ἄλλοι χτυπᾶμε κύκλο».

Ἔτσι, σὲ μιὰ ὑπερτάτη πάλη, σῶμα μὲ σῶμα, οἱ Σουλιῶτες μετέφεραν ἔξω ἀπὸ τὴ μάχη τὸν πληγωμένο ἀρχηγό τους κι ή Χάϊδω πού ἦτανε καὶ περίφημη νοσοκόμα ὅπως δὰ ὅλες οἱ Σουλιώτισσες τὸν περιποιήθηκε στοργικὰ καὶ τοῦ ξανάδωκε τὴν ὑγεία.

Ἡ Χάϊδω ἔμεινε ἄτρωτη καί, σὰν ἔπεσε τὸ Σοῦλι, πῆγε στὴν Κέρκυρα καὶ μαζί μὲ τὸ Φῶτο κατατάχθηκε στὸ Ρωσικὸ στρατὸ καί, ὅπως λένε, πολέμησε ἐναντία στὸν Ναπολέοντα.

Κι ἀφοῦ τότε πού ζοῦσε ἦταν μαζί πραγματικότης καὶ θρύλος, μὲ τὸν καιρὸ ὁ θρύλος μεγάλωσε καὶ οἱ γρηῆς Σουλιώτισσες πού τὴν θυμόντουσαν ἀπὸ τὰ παιδικὰ τους χρόνια ἔλεγαν ἀργότερα στοὺς ἱστορικοὺς πού τις ρωτοῦσαν:

— «Ποιὰ ἦταν καὶ πῶς ζοῦσε; Κανένας, παιδάκι μου, δὲν ξέρει! Δὲν ἦταν ἄνθρωπος ἐκεῖνη, δὲν ἔμοιαζε μὲ τις ἄλλες γυναῖκες. Δὲ μπορούμε νὰ μιλοῦμε τόσο εὐκολὰ γιὰ τὴ Χάϊδω».

Ἡ Δέσπω Μπότση εἶναι ὁ θηλυκὸς Σαμουήλ τοῦ Σουλίου... Τὴ θυσία της στὸν Πύργο τοῦ Δημουλά τὴν τραγουδεῖ τόσο ὠραῖα τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι πού δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσουμε οὔτε λέξι:

Ἄχὸς βαρὺς ἀκούγεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.

Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται, μῆνα σὲ χαροκόπι;

Οὔτε σὲ γάμο ρίχνονται, οὔτε σὲ χαροκόπι.

Ἡ Δέσπω, κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια.

Ἀρβανιτὰ τὴν πλάκωσε στοῦ Δημουλά τὸν Πύργο.

— Γιῶργαινα, ρίξε τάρματα, δὲν εἶναι δῶ τὸ Σοῦλι

Ἐδῶ ἴσαι σκλάβα τοῦ Πασᾶ, σκλάβα τῶν Ἀρβανίτων.

— Τὸ Σοῦλι κι ἂν προσκύνησε κι ἂν τούρκεψεν ή Κιάφα,

ή Δέσπω ἀφέντες Λιάπιδες δὲν ἔκανε, δὲν κάνει.

Δαυλὶ στὸ χέριν ἄρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει:

— Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, Παιδιά, μαζί μου ἔλατε.

Καὶ τὰ φουσέκια ἀνάψανε κι ὅλες φωτιὰ γενῆκαν.

Χαριτωμένο, μέσ' στὴν τραγικότητά του, εἶναι τὸ ἐπεισόδιο τῆς Λένης Μπότσαρη στὸν Ἀχελῷο. Σὰ νικήθηκαν οἱ Σουλιῶτες, προδομένοι στὸ μοναστήρι τοῦ Σέλτσου, καὶ σκοτώθηκαν ὅλοι, οἱ γυναῖκες ἀντάξιες ἀδελφές τῶν ἡρωίδων τοῦ Ζαλόγγου, ρίχτηκαν στὸ ποτάμι γιὰ νὰ μὴ γίνουν σκλάβες. Ἡ Λένη Μπότσαρη, ἀρχηγός τους στὴ

μάχη, εἶχε δώσει τὸ σύνθημα γιὰ τὴ θυσία. Ἔπεσε πρώτη. Ἐνας τουρκαλβανός, μαγεμένος ἀπὸ τὴν ὁμορφιά της τῆς φώναξε:

— «Κόρη λυπήσου τὰ νιάτα σου. Περίμενέ με κι ἔρχομαι νὰ σὲ σώσω... Ῥίξε τ' ἄρματά σου μὴ σὲ βαραίνουν».

— «Ἐλα καὶ σῶσε με — εἶπε τότε ή Λένη — μὰ τὰ ὄπλα μου δὲν τὰ παρατῶ».

Ὁ Τοῦρκος εἶχε ριχτῆ στὰ νερά κι ἐκόντευε νὰ τὴ φτάση.

— «Πιάσε τὸ τουφέκι μου, τοῦ λέει, κι ἐγὼ καλυμπῶ πίσω σου».

Ὁ ἐρωτευμένος Τουρκαλβανός πῆρε τὸ τουφέκι καὶ νόμιζε πὼς ρυμουλκοῦσε πρὸς τὴν ὄχθη τὴν εὐτυχία του. Μ' ἄξαφνα, βουτώντας στὰ νερά, μ' ὅλο τὸ βάρος τῆς ἀρματοσιᾶς της ή Λένη Μπότσαρη βρῆκε τὸ θάνατο, παρασύροντας αἰώνια μαζὴ της καὶ κεῖνον πού τόλμησε νὰ σκεφθῆ πὼς μπορούσε νὰ τὴν κάμει σκλάβα. Ἦταν ή κόρη τοῦ Κίτσου Μπότσαρη κι ή ἀδελφὴ τοῦ Γιάννου καὶ τοῦ Μάρκου.

Καὶ σὰ μιὰ σπονδὴ στὶς ἀνώνυμες Σουλιώτισσες, πού ὅλες, μαζί μὲ τοὺς ἄντρες, ἔγραψαν τὸ Σουλιώτικο θρύλο, ἄς τελειώσωμε μὲ τὸ χορὸ τοῦ Ζαλόγγου.

Τὸ Σοῦλι εἶχε συνθηκολογήσει, ἐξαντλημένο ἀπὸ μιὰ ὑπεράνθρωπη πολύχρονη ἄμυνα. Οἱ Σουλιῶτες εἶχαν γραφτὸ τὸ λόγο τοῦ Ἀλῆ, νὰ φύγουν μὲ τὰ δοξασμένα τους ὄπλα καὶ νὰ ζητήσουν ἄλλου πατρίδα. Μὰ πότε κράτησε τὸ λόγο του ὁ γυιὸς τῆς Χάμκως; Μιὰ ομάδα Σουλιῶτες καὶ 60 γυναῖκες πού κρατοῦσαν μωρὰ στὴν ἀγκαλιὰ περικυκλώθηκαν ἀπὸ Τουρκαλβανούς στὸ Ζάλογγο.

Οἱ ἄντρες μάχονται σὰ λιοντάρια, ὑπερασπίζοντας τις γυναῖκες. Μὰ ὀλιγόστευαν ὀλοένα. Τὸ σύνθημα τῆς Μόσχως καὶ τῆς Χάϊδως, πού τῶχαν κάμει σύνθημά τους ὅλες οἱ Σουλιώτισσες, ἀντήχησε τότε: «Θάνατος κι ὄχι σκλαβιά». Ὁ γκρεμνὸς κάτω ἀπὸ τὰ βράχια, ἦταν μιὰ ἐνδοξη λύσι. Πιάνονται κι οἱ 60 στὴ σειρά καὶ χορεύουν, χορεύουν:

«Ἐχετε γειὰ βρυσούλες, λόγγοι, βουνά, ραχοῦλες...»

Ἡ πρώτη βρίσκειται κι ὅλα στὸ χεῖλος. Δίνει ἓνα φιλὶ στὴ κατοπινὴ της καὶ γκρεμίζεται μεσ' τὸ βάραθρο

«Στὴ στεριά δὲ ζεῖ τὸ ψάρι κι ὁ ἀθὸς στὴν ἀμμουδιά
κι οἱ Σουλιώτισσες δὲ ζοῦνε δίχως τὴν ἐλευθεριά!...»

Ὁ χορὸς συνεχίζεται μὲ τὸν οἶστρο πού μόνον ή ὕστατη ὦρα χαρίζει στὸν ἄνθρωπο. Κάθε μιὰ, μὲ τὴ σειρά της, γίνεται πρώτη καὶ δίνει τὸ φιλὶ τοῦ θανάτου στὴ δεύτερη:

«Ἐχε γειὰ καὶμένη κόσμε, ἔχε γειὰ γλυκειὰ ζωὴ!...»

Ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου εἶναι ὁ τραγικώτερος καὶ ἡρωϊκώτερος χορὸς πού χόρεψε ποτὲ ὁ ἄνθρωπος. Μὰ εἶναι ἀκόμη κι ή πιὸ ζωντανὴ διαμαρτυρία, πού τὸ τρυφερότερο πλᾶσμα τῆς ζωῆς, ή γυναῖκα, ἔγραψε μὲ τὸ αἷμα της, ἐναντία στὴ σκλαβιά.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΩΔΙΞ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ

Ἀνακοίνωσις τοῦ κ. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ ΒΙΚΚΙΟ τ. φ.

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Λοιπὸν ἐτραβούσανε οἱ Χριστιανοὶ πολλὰ βουτζία καὶ τὰ ἐβάλασι ἀπάνω εἰς τὰ τείχια, διὰ νὰ φυλάγουνται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῆς σαίττες, ὅπου ἐρρίγνασι οἱ Τοῦρκοι ἀπόζω. Ὅμοίως ἐρρίγνασι καὶ λιθάρια πολλά. Ὡ ντροπὴ μεγάλη νὰ τοὺς πολεμοῦνε οἱ ἐχθροὶ μὲ τὰ λιθάρια! Καὶ ποῦ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἀνδρειωμένοι, ἐκεῖνοι οἱ θαβαστοί, ὅπου ὠρίζανε ὄλον κόσμον μὲ τὸ σπαθὶ τους!

Τότε ἔκαμε ὁ Βασιλεὺ Παλαιολόγος καὶ ἐμάζωξε τὸ ψωμί καὶ τὸ ἐμέραζε εἰσὲ ὄλην τὴν χώρα εἰς τὶς φαμιλίες, (55a) διὰ νὰ μὴν εὐρίσκουνε πρόφασιν νὰ λέγουνε ὅτι ψωμί δὲν ἔχομε σπίτια μας καὶ πᾶμε νὰ δουλέψουμε. Καὶ κάποιοι ἄρχοντες ἀβάρο ἀδιάκριτοι ἐκρύβανε τὰ στάρια διὰ νὰ τὰ πουλίσουνε ἀκριβά, νὰ μαζώζουνε φλωρία, καὶ δὲν ἐβάλανε εἰς τὸ νοῦ τους πὼς θέλουν τὰ πάρη οἱ ἐχθροὶ μαζί μὲ τὴν ζωὴν τους, καὶ ἄλλοι τὰ ἐκρύβανε.

Τότε οἱ πολεμιστάδες δὲν ἀκούανε, μηδὲ ὑποτασσοντήσανε τῶν καπετανέων τους, μηδὲ μὲ βρισίς, μηδὲ μὲ παρακάλεσες, μηδὲ μὲ ραβδές, μηδὲ μὲ ἄλλο, μόνε ἔκαμνε καθεὶς ὅτι ἤθελε. Ἀλλὰ μηδὲ διὰ τὸν Βασιλέα δὲν ἐκάμασι καὶ τότε ὑβρίζανε ὑμπρός του, καὶ αὐτὸς ἐκαμονέτονε πὼς δὲν τὰ ἠκούει. Καὶ ὁ πρῶτος καπετάνιος τῶν πολεμιστᾶδων, ὅπου ἦτονε, ὡς εἶπαμε, ὁ Ἰωάννης ὁ Γιουστουινιάς ἀκαρτέρειε ἀνδρείως τὴν ἡμέραν τοῦ πολέμου, ὅπου ἐμελλε νὰ κάμῃ ὁ σουλτάν Μεχεμέτης, καὶ ἔκαμε καὶ ἐφτειάσανε τὸν τεῖχος ὅπου ἦτονε μισοχαλασμένος ἀπὸ τὶς λουμπάρδες τῆς μεγάλης λουμπάρδας, ὅπου εἶχανε οἱ Τοῦρκοι.

Τότε ἐζήτησε ὁ ρηθὲς Γιουστουινιάς τὸν κύρ Λοῦκα, ὅπου ἐκράτειε τὰ ἄρματα τῆς βασιλείας, ὅτι νὰ τοῦ δώσῃ τὶς λουμπάρδες νὰ τὶς ἐβάλλῃ ἀπάνω εἰς τὰ τείχια νὰ πολεμᾷ τοὺς ἐχθρούς. Καὶ ὁ κύρ Λοῦκας τὶς ἀνήθη καὶ ὁ Γιουστουινιάς τοῦ εἶπε: «ὦ τραδιτόρο καὶ ἐπίβουλε, ἐδᾶ σὲ σκοτώνω μὲ τὸ σπαθὶ ὅπου βαστᾷ». Καὶ ὡσὰν ἐγνώρισε τὴν γνώμη του ἤθελε νὰ ἀφήσῃ νὰ μὴν πολεμᾷ, διατὶ ἐγνώρισε πὼς τὸν ἐφθονούσανε οἱ Ρωμαῖοι, διατὶ αὐτὸς ἦτον Φράγκος καὶ τὸν ἐτίμησε ὁ Βασιλέας καὶ τὸν ἐκάμανε πρῶτο καπετάνιο νὰ φυλάγῃ τὸν τόπον ὅπου τοῦ ἐπαράδωσε. Καὶ ὡς τὸ ἐμάθανε οἱ ἄρχοντες οἱ Ρωμαῖοι εἶπανε τοῦ Γιουστουινιανοῦ ὅτι νὰ μὴν τοῦ ξεριστῇ τοῦ κύρ Λοῦκα, καὶ τὸν ἐπαρακαλέσανε πολλὰ ὅτι νὰ ξετρέχῃ τὸν πόλεμον καὶ μὲ τοῦτα ἐφτειάσανε τὸν τεῖχος ὅπου ἦτονε χαλασμένος.

Τότε ἐγνώρισαν οἱ Τοῦρκοι (55β) ὅτι πὼς ἐναι μέγας προβλεπτής καπετάνιος εἰς τὸν τόπον τῆς χαλάστριας καὶ ἐν τῷ ἅμα τὶς ἐφτειάνει. «Ἄμῃ ἤθελα νὰ ἦτονε μετὰ μένα ὁ καπετάνιος Γιουστουινιανὸς νὰ τὸν ἔκαμνα μέγαν ἄνθρωπον, νὰ τὸν ἐτίμουνα ὡσὰν ἤθελε». Καὶ τοῦ ἔστειλε πολλὰ ταξίματα διὰ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν πόλιν, νὰ πάγῃ μὲ δαῦτον. Ἄμῃ αὐτὸς δὲν ἠθέλησε νὰ τὰ ἀκούσῃ ποσῶς, νὰ κάμῃ τέτοια δημεγερσίαν, μόνε ἔκαμε ἐκεῖνα ὅσα ἠπόρει νὰ γλυτώσουνε ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς τῶν χριστιανῶν, καὶ ἔκαμνε μέγαν κόπον καὶ συδρομὴ νὰ κτίσῃ τὸν χαλασμένον τεῖχος.

Ἄμῃ ἄλλοι ὅπου ἐμαζώνασιν τὰ εἰσοδήματα τῆς βασιλείας, λέγω ὁ Μανὸλ ὁ Δραγάρος καὶ ὁ ἱερομόναχος, ὅπου ἐσηβάσθησαν οἱ δύο καὶ ἐκλέβανε τὰ φλωρία τῆς βασιλείας, καὶ τοὺς ἐζητούσανε νὰ κάμουνε ἔξοδο, καὶ ἀρνιόντησαν καὶ ἐλέγανε ὅτι «εἴμεσταν πτωχοὶ καὶ δὲν ἔχομε». Ἄμῃ ὕστερα, ὅταν τοὺς ἐπῆραν οἱ Τοῦρκοι, εὐρέθησαν πλούσιοι μὲ πολλὰ φλωρία. Καὶ ὁ Βασιλεὺ δὲν εἶχε τί κάμῃ ὅτι τοῦ ἐλείπανε δυὸ ἐναγκαῖα πράματα: καιρὸς καὶ φλωρία, διατὶ ἂν εἶχε καιρὸ ἤθελε μαζώξῃ φλωρία καὶ πολεμιστάδες νὰ ἀντισταθῇ τοῦ ἐχθροῦ. Ἄμῃ ἀνόλπιστο ἐξαφνικὸ τοῦ ἤλθε καὶ δὲν εἶχε τί κάμῃ, μόνε ἔβαλε τὴν ὀλπίδα του εἰς τὰ διπλᾶ τείχια καὶ εἰς τὰ χαντάκια, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ εἰς τὸ ὕστερο τὰ ἐχαλάσανε οἱ ἐχθροὶ καὶ ἐμπῆνα μέσα.

Τότε ἐβγήκε λόγος εἰς τὰ φουσσᾶτα τοῦ Τοῦρκου πὼς ἔρχεται μεγάλη δύναμι φουσσᾶτα ἀπὸ τὴν Οὐγγαρία εἰς βοήθειαν τῆς Πόλης καὶ ἐβάλανε βουλή ὅτι νὰ χωρίσουνε εἰς δύο μέρα διὰ νὰ ἀντισταθοῦσι τῶν Οὐγγάρων. Καὶ ἐλέγανε τοῦ σουλτάν Μεχεμέτη ὅτι νὰ ἀφήσουνε τὴν χώρα νὰ μὴν πολεμοῦνε, μόνε νὰ τὴν ἀφήσουνε νὰ πᾶνε διὰ νὰ μὴν ἐρθοῦνε οἱ Χριστιανοὶ καὶ μᾶς ἐξαφνίσουνε. Καὶ ἐστάθησαν τὰ φουσσᾶτα καὶ δὲν ἐπολεμοῦσανε.

Τότε ἤρε ἄδεια καιρὸ καὶ ἐμίλησε ὁ Ἄλῃ πασσᾶς, ὅπου ἦτονε πρῶτος Βιζύρης τοῦ Σουλτάν Μεχεμέτη, ὅπου ἦτονε μαθημένος εἰς τοὺς πολέμους, ἦτονε καὶ συμβολάτορας (55c) εἰσὲ πᾶσα του βουλή, καὶ ἐσυβούλευε τὸν σουλτάν Μεχεμέτη ὅτι νὰ μὴν πολεμᾷ μὲ τὴν Πόλιν, ὅπου ἐναι μέγας κᾶστρο καὶ δυνατὸ καὶ ἔχει πολλοὺς πολεμιστάδες καὶ Φράγκους καὶ στέκει εἰσὲ δυνατὸν τόπον καὶ ἔχει καὶ πολλὰς τροφές, καὶ θέλουσε ἔρθει πολλοὶ Χριστιανοὶ νὰ τῆς βοηθήσουνε. Καὶ ἐτοῦτα ὅπου ἔλεγε ὁ Ἄλῃ πασσᾶς τοῦ Σουλτάν Μεχεμέτη τοῦ τὰ ἔλεγε διατὶ ἀγάπα τοὺς Ρωμαῖους καὶ εἶχε καὶ πολλὴ φιλίαν μὲ τὸν βασιλέα Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο.

Τότε ἐσηκώθη ὁ δεύτερος Βιζύρης πασσᾶς, ὀνόματι Τζογᾶνος, καὶ ἐναντιώθη τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ ἀπὸ τὸν φθόνον ὅπου εἶχε εἰσὲ δαῦτον. Καὶ ἦτονε καὶ ἐχθρὸς τῶν Ρωμαίων καὶ εἶπε τοῦ σουλτάνου ὅτι: «Βασιλέα μου, ἡ δύναμί σου ἐναι πολλὴ καὶ μεγάλη, ὅπου καμμία βασιλεία εἰς τὸν κόσμον δὲν ἠπορεῖ νὰ σὲ νικήσῃ καὶ τὴν Πόλιν, ὅπου τὴν ἐπολεμοῦμε τώρα τόσες ἡμέρες μὴν τὴν ἀφήσῃς, ὅπου ἡ βασιλεία τῶν Ρωμαίων εἶναι τώρα ἀχαμνὴ καὶ τὰ τείχια τῆς χώρας τὰ ἔχομε δαρμένα καὶ μισοχαλασμένα μὲ τὶς λουμπάρδες, καὶ τὸ περισσότερο ἠξεύρω ὅτι δὲν ἀκαρτεροῦνε καμμίαν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἀπὸ τὴν Ἰτάλιαν». Τὰ ὅμοια λόγια τοῦ εἶπε καὶ ὁ τρίτος πασσᾶς Τουραχάνης, ὅπου ἦτονε ἀπάνω εἰς τὰ φουσσᾶτα τῆς Δύσης. Καὶ πάλιν ὁ ρηθὲς Τζογᾶνος τοῦ ἔλεγε: «Τώρα ἐναι καιρὸς νὰ πάρωμε τὴν Πόλιν, ὅπου οἱ βασιλεῖς οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἠποροῦνε νὰ τῆς βοηθήσουνε, καὶ τὸ περισσότερο οἱ Γενουβῆσοι δὲν ὁμοφωνοῦσι μὲ τοὺς Βενετζᾶνους, διατὶ καὶ οἱ Βενετζᾶνοι ἔχουσι πόλεμον μὲ τὸν δούκα τῆς Μιλάνας».

Τότε ὁ Σουλτάν Μεχεμέτης ἐπίασε τὴν βουλήν τοῦ Τζογᾶνου, ὁμοίως καὶ οἱ ἐπίλοιποι τῆς Πόρτας. Τότε εἶπε ὁ Σουλτάνος ὅτι νὰ μὴν σταθοῦνε, μόνε νὰ πολεμοῦσι καὶ εἶπε ὅτι: «Τάχα νὰ εἶχε περισσότερη δύναμι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ἀπὸ ἐμένα, ὅπου ἐπῆρε ὄλον τὸν κόσμον; Λοιπὸν θέλω νὰ πολεμῶ καὶ νὰ δοκιμάζω τὴν τύχην, διατὶ ὁ παπποῦς μου καὶ ὁ πατέρας μου ἤρθαν καὶ τὴν ἐπολέμησαν καὶ δὲν εἶχανε τόσο μέγαν φουσσᾶτο, ὡσὰν τὸ ἔχω ἐγὼ τώρα, καὶ τὶς λουμπάρδες ὅπου ἔχω, ἐκεῖνοι

δὲν τις εἶχανε. Καὶ διὰ τοῦτο (56) λέγω σοι, ὦ Τζογᾶνο, ἐτοίμασε τὴν ἡμέρα ὅπου θέλεις νὰ πολεμήσωμε μὲ ὅση δύναμιν καὶ ἂν ἔχωμε, καὶ βάλε τὰ φουσσᾶτα ὡς θέλεις καὶ ἀπόκλεισε καὶ τὸν Γαλατᾶ, διὰ νὰ μὴν ὑπᾶνε καὶ δώσουνε βοήθειαν τῆς Πόλης καὶ κάμε εἴτι σοῦ ἀρέση».

Τότε ὡσάν εἶδε ὁ Ἄλῃ πασσᾶς ὅτι δὲν ἀπέρασε ἡ βουλή του, μόνε τοῦ Τζογάνου, καὶ ἔγινε ἡ ἀπόφασι τοῦ πολέμου ἔγραψε χαρτὶ καὶ ἔστειλε κρυφὰ τοῦ βασιλέως Παλαιολόγου μέσα εἰς τὴν Πόλιν, ὅτι νὰ σταθῇ ἀνδρείως καὶ νὰ φυλάγῃ τὴν Πόλιν ὅσο δύναται, καὶ νὰ μὴν φοβηθῇ τὴν τρελλάδα τοῦ Σουλτάνου, ὅπου ἔναι νέος. Καὶ ὄχι μία γραφή, ἀμὴ τοῦ ἔστειλε ἄλλη καὶ ἄλλη ὅτι νὰ (πολεμᾷ) στερεῶς. Τότε ὁ Σουλτᾶνος καὶ ὁ Τζογᾶνος ἐβάλανε διαλαλημὸν εἰσὲ ὅλο τὸ φουσσᾶτο εἰς τὶς 28 τοῦ μαῖου μηνὸς εἰς τοὺς 1454, ἡμέρα Τρίτη, καὶ ἐζώσανε τὸ γύρο τὰ τειχία τῆς ἐλεεινῆς Πόλης καὶ ἐκάμανε νηστεία τρεῖς ἡμέρες καὶ ἀνάψανε φωτερὰ ὅλοι πᾶσα νύκτα, καὶ ἐπαρακαλοῦσανε τὸ Θεὸ νὰ τοὺς δώσῃ χάρι νὰ τὴν ἐπάρουνε.

Καὶ οὕτως ἐτοιμάστησαν, καὶ ὁ Σουλτᾶνος τοὺς ἔταξε ὅτι ἂν τὴν ἐπάρουνε νὰ εἶναι τρεῖς ἡμέρες χάρισμά τους ὁ διαγουμεᾶς εἴτι καὶ ἂν πάρουσι, καὶ τοὺς ἔκαμε ὄρκον εἰς τὸν Θεὸ καὶ εἰς τέσσαρες χιλιάδες προφήτες καὶ μὰ τὴν ψυχὴ τοῦ πατρός του καὶ εἰς τὰ παιδιὰ του καὶ εἰς τὸ σπαθί, ὅπου ζώνεται ὅτι ὅσα πάρουνε ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ, ροῦχα εἰς τὶς τρεῖς ἡμέρες νὰ εἶναι ἐδικὰ τους. Τότε ἐφωνάζανε ὅλοι καὶ ἐκάμανε μεγάλον ἀλαλαγμὸν καὶ ἐλέγανε: « Ἰλαλὰ Ἰλαλὰ, Μουχαμέτ ρουσσούλ Ἄλ-λά ». Θέλει νὰ εἰπῇ: « Θεὸς Θεός, ὅπου εἶναι πάντα καὶ ὁ Μουχαμέτης ὅπου ἔναι δοῦλος του ».

Καὶ ἐδίδανε τὰ χέρια ἕνας τοῦ ἄλλου, καὶ ἐχαιρέτα ἕνας τὸν ἄλλον καὶ ἐφιλοῦντησαν καὶ ἀποχαιρέτα ἕνας τὸν ἄλλον πὸς θέλουσι νὰ ἐμποῦσι εἰς τὸν πόλεμον νὰ ἀποθάνουσι. Καὶ οἱ ἐλεεινοὶ Ρωμαῖοι ἐθαμάζαν αὐτὰ καὶ ἐπαρακαλοῦσανε τὸ Θεὸ μετὰ δακρῶν, καὶ ἀναστενάζανε κάμνοντας λιτανίες ἀπάνω εἰς τὰ τειχία (56^a) καὶ μέσα ἀπὸ τὴν χώρα μὲ τὶς ἀγίες εἰκόνας, μὲ μεγάλην εὐλάβειαν, ξυπόλυτοι, καὶ ἀκολουθοῦσανε πολὺς λαὸς ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ, μικροὶ, μεγάλοι, καὶ ἐξεμολογούντησαν τὶς ἀμαρτίες αὐτῶν, καὶ ἐπαρακαλοῦσανε τὸν Κύριον ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, διατὶ ἄλλη δύναμι δὲν ἠπόρειε νὰ πολεμήσῃ τὴν μεγάλην δύναμιν τοῦ Τούρκου πάρεξ ὁ Θεός, καὶ ἀκαρτεροῦσανε τὴν ἡμέραν τοῦ πολέμου.

Τότε ἐκραξε ὁ Βασιλεὺ ὅλους τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς καπετανέους καὶ ὅλους τοὺς ἄνδρες τοῦ πολέμου καὶ τοὺς ἐπίλοιπους τῆς χώρας καὶ ἄρχισε εἶπε τοὺς λόγους ἐτούτους λέγοντας: « Θεωρῶ, ἀδελφοί μου, ἄρχοντες καὶ καπετάνιοι, καὶ ἐσεῖς ὁ ἐπίλοιπος λαός, ὅπου ἀκαρτεροῦμε τὴν ἡμέραν τοῦ πολέμου, ἐσεῖς ὅπου πάντα ἐπολεμᾶτε τοὺς ἐχθροὺς τῶν Χριστιανῶν ἀνδρειωμένα ἃς εἶναι παραδομένη ἡ πατρίδα σας ἡ εὐγενική, ὅπου ὁ φθονερὸς Τοῦρκος ὁ Σουλτᾶν Μεχεμέτης ὅπου εἶχε σήμερα πενηνταδύο ἡμέρες ὅπου μᾶς πολεμᾷ μέρα καὶ νύκτα, καὶ τὸ περισσότερο ὅπου εἶναι τὰ τειχία μας χαλασμένα καὶ ἐρρίχνουσι λιθάρια καὶ πλῆθος σαῖττες ἀπάνω σας, καὶ ἐσεῖς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ τὶς ἐμποδίζετε καὶ τοὺς ἐρρίχνετε κάτω. Λοιπὸν ὀλπίζω εἰς τὸν Θεὸ καὶ εἰς τὰ χέρια σας τὰ ἀνδρειωμένα μὲ τὰ ἄρματά σας ὅτι ἐκείνο τὸ πλῆθος τῶν Τούρκων τῶν ἄγριων καὶ βαρβάρων, ὅπου τρέχουνε μὲ μεγάλας φωνές καὶ ἀπειτοῦσι ἀμέτρητες σαῖττες, οἱ ὁποῖες δὲν σᾶς βλάβουνε ποσῶς, διατὶ ἔχετε ἄρματα σιδερά

καὶ κιλὰ σκουτάρια. Καὶ διὰ τοῦτο μὴ δειλιάσετε, ἀδελφοί μου, ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ κάμει χρεία νὰ εἴστε θαρσεῖς καὶ ἀνδρεῖοι, διατὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ εἶναι ζῶα, καὶ ἕνας ἄνθρωπος διώχνει πολλὰ ζῶα. Οὕτως νὰ τοὺς ἀποδιώχνετε ὡσάν ζῶα, διατὶ καὶ ὁ αὐτὸς ὁ Σουλτᾶνος ἔκαμε ὡσάν ζῶ ὅπου ἔναι, ὅπου εἶχαμε ἀγάπη μὲ ὄρκον καὶ ἄφησε τὸν ὄρκον του καὶ ἄφησε τὴν ἀγάπη καὶ ἔκαμε ἀμάχη ἄδικη καὶ ἔδραμε ἀπὸ τὴν Ἀνδριανούπολι καὶ ἔκαμε ὡσάν τὸ ζῶ καὶ ἦρθε εἰς τὰ χωρία μας (57), καὶ ἐκατάσφαξε τοὺς χωριάτες μας, ὅπου ἐκατοικούσανε ὅζω εἰς τὸν καιρὸ ὅπου ἐθερίζανε, καὶ ἐσκλάβωσε πολλοὺς καὶ τώρα πολεμᾷ τὴν Πόλιν, ὅπου τὴν ἔκτισε ὁ μέγας Κωνσταντῖνος καὶ ἦτονε τέντα καὶ σκέπος τῆς πατρίδας καὶ βοήθεια τῶν Χριστιανῶν καὶ δύναμι τῶν Ρωμαίων, καὶ τώρα βούλεται νὰ χαλάσῃ τὴν βασιλεία μας καὶ νὰ τζαλοπατήσῃ καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ νὰ τὴν ἐκάμη σταῦλος τῶν ἀλόγων του. Ὡ ἄρχοντες, ὦ καπετάνιοι ἀδελφοί μου, ὦ παιδιὰ παλληκάρια τοῦ Χριστοῦ, πασκίσετε καὶ πολεμήσετε νὰ κληρονομήσετε τὴν βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἐσεῖς, ὦ ἀδελφοὶ Γενουβῆσοι ἀνδρειωμένοι, ὅπου ἐνικήσετε πολλοὺς πολέμους καὶ εἴστε πάντα σας βοηθοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τῆς Πόλης, τῆς μητέρας σας, εἰς πολλοὺς πολέμους τῶν Τούρκων καὶ τοὺς ἐνικήατε. Ὡ Βενετζᾶνοι ἀδελφοί, δεῖξετε τὴν ἀνδρεία σας μὲ τὰ σπαθία σας, ὅπου πολὺς βολές ἐχύσετε τὸ αἷμας τῶν Τούρκων, ὅπου θυμοῦμαι ὁ Λουρδᾶνος τζιντιλόμος βενετζᾶνος, ὅπου ἦτονε καπετάνιος τζενεράλες εἰς τὴν ἀρμάδα σας καὶ ἐπολέμησε μὲ τὰ κάτεργα τῶν ἐχθρῶν καὶ τὰ ἐκαταχάλασε. Λοιπὸν καὶ ἐσεῖς ὅπου εὐρέθητε ἐδῶ ζωστήτε τὰ σπαθία σας εἰς τοῦτον τὸν τιμημένον πόλεμον διὰ νὰ τιμηθῆτε ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ ἐσεῖς ἐπίλοιπος ὁ λαὸς ὅπου μέλλει νὰ πολεμήσετε νὰ ὑποτάσσετε τοὺς καπετανέους σας καὶ τοὺς μεγαλύτερους καὶ βάλετε καλὰ εἰς τὸ νοῦ σας ὅτι ἐτούτη ἡ μέρα ἔναι ὅπου μέλλει νὰ τιμηθῆτε, διατὶ ἂν ἐσεῖς χάσετε μιὰ στάλα αἷμας θέλετε λάβει τὸ στέφανο τοῦ μαρτυρίου ὅπου εἶναι ἀτελεύτητον».

Καὶ ἔσωσε καὶ ἐτελείωσε ὁ Βασιλεὺ τὴν ὁμιλίαν του. Ἀκόμη εἶπε καὶ τοῦτο: « Ἐτοιμαστῆτε τὴν αὖριον ὅπου ἔναι ἡ ἡμέρα τοῦ πολέμου ».

Καὶ ὡσάν ἤκούσανε τὰ λόγια τοῦ Βασιλέως, ἐπήρανε θάρσος καὶ ἀφήσανε πᾶσαν ἄλλην ἔνοιαν καὶ ἐτοιμάστησαν καὶ ἐδώσανε τόπους νὰ πολεμοῦσι οἱ ζωναρᾶτοι καὶ οἱ τριβοῦνοι καὶ οἱ καπετανέοι, καὶ ἐκάμανε ὅλην ἐκείνην τὴν νύκτα καλές βίγλες, ὅπου ἐξημέρωνε ἡμέρα Τρίτη καὶ ἦτανε ὅλοι ἔτοιμοι εἰς τὰ τειχία καὶ εἰς τοὺς πύργους. Καὶ εἶχανε (57^a) τὶς πόρτες κλεισμένες διὰ νὰ μὴν ἠπορῇ τινὰς νὰ ἐβγῇ ἀπὸ τὴν χώρα. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐσύρνασι τὰ μάγγανα κοντὰ εἰς τὰ τειχία· ὁμοίως ἐσύρνασι καὶ τὰ ἀμάξια τὰ καστελλάτα καὶ τὶς σκάλες καὶ ἄλλα πράματα πολεμικά. Ὅμοίως ἐφέρασι καὶ τὴν ἀρμάδα τοὺς τὰ μέρη τοῦ γυαλοῦ, τὸ γύρο ἀπὸ τὰ τειχία· ὁμοίως ἐφέρασι καὶ τὸ γιοφύρι τὸ ξύλινο κοντὰ εἰς τὰ τείχη τοῦ γυαλοῦ καὶ ἐβάλασι ὅλους τοὺς γέρους καὶ ἀχαμνοὺς Τοῦρκους ὀμπρὸς εἰς τὸν πόλεμον καὶ τοὺς δυνατοὺς ἀποπίσω.

Τότε ὡσάν ἐτοιμάστησαν ἀρχίσανε τὸν πόλεμον ἀπὸ τὸ μεσάνυκτο καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἀντιστέκανε ἀνδρειωμένα εἰς τοὺς Τούρκους ἕως ὅπου ἐξημέρωσε, καὶ ἐβγήκε ὁ ἥλιος. Τότε ἐπαίζανε τὰ παιγνίδια τοῦ πολέμου τὰ μουσικά τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐκαλοῦσανε τοὺς Ρωμαίους εἰσὲ πόλεμον καὶ ἀφανάζανε μεγάλας φωνές, ὡς ἔχουσι συνῆθειαν καὶ ἀφανάζανε τὸν ἀλαλαγμὸν τους.

Τότε ἀνεβήσανε ἀπὸ τὸ γιοφύρι τὸ ξύλινο ἀπὸ τὴν μερέαν τοῦ γιालοῦ καὶ ἀπετούσανε τὶς σαῖττες καὶ ἐρχοντήσανε ὡσάν τὸ σύγγοφο, καὶ οἱ Ρωμαῖοι τοὺς ἐρρίζανε κάτω ἀπὸ τὰ τειχία καὶ ἐρρίζησαν ἀπάνω εἰς τοὺς Τούρκους κοντάρια καὶ μπαλέστρες ὅσο ἐδυνούνησαν καὶ ἀλαργάρανε τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἐγινόντησαν μεγάλες φωνές καὶ σύχους, καὶ ὅσο πλέο ἐσκοτωνόντησαν οἱ Τούρκοι τόσο πλέο ἐτριμόνανε νὰ ἀνεβουῖνε εἰς τὰ τειχία καὶ ἄλλοι ἐκρυβοντήσανε ἀπὸ κάτω νὰ μὴν τὶς ἐσκοτώνουνε μὲ τὶς πέτρες ἀποπάνω καὶ ἐγινέτονε μέγας πόλεμος, τόσο ὅτι ἐλαβωνόντησαν πολλοὶ Χριστιανοὶ καὶ ἀφήνανε τὸν πόλεμον καὶ ἐπηγαίνανε ἀφορμὴ νὰ γιαιτρεφτοῦνε.

Καὶ ὁ πρῶτος καπετάνιος ὁ Ἰωάννης ὁ Γιουστινιᾶς ἐστεκέτονε ἀνδρείως εἰς τὸν τόπον του μὲ τοὺς ἄλλους καὶ ὁ Βασιλεὺς τοὺς ἀνάγκαζε καὶ τοὺς ἔλεγε: «Σταθῆτε, παιδιά μου, ὡσάν ἄνδρες». Καὶ ἄλλοι ἐφέρνασι βοήθειαν εἰς τοὺς πολεμιστάδες. Καὶ ἡ κακὴ τύχη ἠδέληξε καὶ ἐλαβώθη ὁ καπετάνιος Γιουστουνιᾶς μὲ μία σαῖττα εἰς τὰ σαγόνια καὶ ἔτρεχε τὸ αἷμας εἰσὲ ὄλο του τὸ κορμί, καὶ ἐσκιάχτη νὰ μὴν ἀποθάνη, καὶ δὲν ἐμίλησε λόγον νὰ βάλῃ ἄλλον εἰς τὸν τόπον του, (58) μόνε ἄφησε τὸν πόλεμον καὶ ἔφυγε κρυφὰ διὰ νὰ μὴν τζακιστοῦνε εἰς τὴν τρόφη του. Καὶ ἐμπήκανε οἱ ἐχθροὶ μέσα ὅπου ἂν ἤθελε ἀφήσει ἄλλον εἰς τὸν τόπον του, δὲν ἠθέλενε ἐμπῆ οἱ ἐχθροὶ καὶ ἤθελε κρατεῖ τὸν πόλεμον καὶ δὲν ἠθέλα χάσει τὴν χώρα τόσο ὅτι ἀκόμη ἀντιστέκανε οἱ Ρωμαῖοι καὶ πολεμοῦσανε ἀνδρείως, καὶ ἐσκλήρυνε πολλὰ ὁ πόλεμος.

Καὶ ὁ Βασιλεὺς ὡσάν ἔμαθε ὅτι ἐλαβώθη ὁ καπετάνιος καὶ ἔφυγε, τότε ἐπήγγαινε μὲ ἀναστενασμόν νὰ τὸν εὐρῆ καὶ ἐρώτα πού νὰ τὸν εὐρῆ. Καὶ οἱ πολεμιστάδες εἰς τὴν τρόφη του ἐπολεμοῦσανε χωρὶς καπετάνιο, ἀμὴ ἀρχίσανε καὶ αὐτοὶ καὶ ἀφήναν τὸν πόλεμον καὶ ἐφεύγανε. Τότε ἐπήρανε οἱ Τούρκοι θάρρος πολὺ καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐδειλιάσανε πολλὰ, καὶ ἐτοῦτα ἐγίνησαν διατὶ ἔφυγε ὁ καπετάνιος ὅπου ἔκαμνε χρεία νὰ στέκη καὶ νὰ πολεμᾷ ἕως νὰ ἀποθάνη εἰς τὴν τιμὴ του καὶ ἤθελε διδοί θάρρος καὶ τῶν συντρόφων του, διατὶ ὅλη ἡ δύναμι τοῦ Τούρκου ἦτονε εἰς ἐκεῖνην τὴν μερέα. Καὶ οἱ ἐλεεινοὶ Ρωμαῖοι ἀμὴ ἐλιγοστεύανε καὶ δὲν ἠπορούσανε ν' ἀντισταθοῦνε εἰσὲ τόσο πλῆθος Τουρκῶν καὶ ἦτονε καὶ χαλασμένο τὸ τειχίον ἀπὸ τὶς λουμπάρδες, καλὰ καὶ ἦτονε μεταφτειασμένο.

Ἀποκεῖ ἀνέβη τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐσέβαιναν μέσα ὡσάν μία θάλασσα φουσκωμένα ἀπὸ πολὺν ἄνεμον, ὡσάν τὸ μελίτσι τὸ ἀμέτρητο, μὲ μεγάλην χαρὰν καὶ φωνές καὶ ἀφωνάζανε: «νίκη, νίκη!». Καὶ ἐπολεμοῦσανε δυνατὰ διὰ νὰ καταβάλλουσι τοὺς Ρωμαῖους.

Καὶ ὁ δυστυχισμένος Βασιλεὺς ὡσάν εἶδε ὅτι δὲν εἶχε ὀλπίδα ἀπὸ τὸν καπετάνιο εἶπε μεγάλη τῆ φωνῆ: «ᾧ κακότυχος ἐγώ! ἐχάθη ἡ χώρα, ἐχάθη ἡ βασιλεία μου! ὦ τύχη ἐναντία σταμάτησε σὲ παρακαλῶ, ὦ καπετάνιο Γιουστινιᾶνε, τὸ δικό σου φυγιὸ ἔναι ἡ ἀφορμὴ, ὅπου ἀφησες τὸν τόπον σου καὶ ἐμπήκανε οἱ Τούρκοι καὶ χάνεται ἡ χώρα, ὅπου ἡ λαβωματέα σου δὲν ἦτον θανατίσιμη, καὶ ἀλησμόνησες ἐκεῖνα ὅπου μοῦ ἐτάζες ὅτι ν' ἀποθάνης εἰς τὸ σπαθί σου».

Ἀμὴ ὁ καπετάνιος ἔφυγε καὶ ἐδιάβη εἰς τὸν Γαλατᾶ καὶ ἀποκεῖ ἐδιάβη εἰς τὴ Χίο λαβωμένος καὶ ὕστερον ἀπόθανε μὲ ἐντροπή.

Καὶ ὡσάν εἶδε ὁ Βασιλεὺς ὅτι πλέο δὲν εἶχε ὀλπίδα εἶπε: «Ὅϊμὲ δὲν ἔναι τινὰς νὰ μοῦ πάρῃ (58b) τὴν ζωὴ μου νὰ μὴν πιασῶ σκλάβος εἰς τὸν ἐχθρό μου;» Τότε λέγουσι

πὼς ἔκραζε τὸν πνευματικὸν καὶ ἐξωμολογήθη αὐτὸς καὶ ἡ βασίλισσά του καὶ τὰ παιδιά του, καὶ ἀποκεῖ ἔβαλε καὶ ἔκοψαν τὰ κεφάλια τῶν παιδίων του καὶ τῆς βασίλισσας ὀμπρός του, καὶ ἀποκεῖ ἐκαβαλλίκεφε μὲ τοὺς οἰκιακοὺς του καὶ ἐδιάβη καὶ ἐμπῆκε εἰς τὸ πλῆθος τῶν Τουρκῶν μαζί μὲ τὸν Θεόφιλο τὸν Παλαιολόγο, τὸν ἀνιψίό του, καὶ ἐκόψανε πολλοὺς Ἀγαρηνοὺς. Λέγουσι ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἔκαμε ὡσάν Ἀχιλλέας, διατὶ ἦτονε πολὺ ἀνδρειωμένος, ὅπου τὸν ἐπαραιομίζανε Δρᾶκο ἀπὸ τὴν δύναμι τοῦ κορμίου ὅπου εἶχε. Καὶ εἶπε: «Ἐπειδὴ ἐχάθη ἡ χώρα δὲ θέλω πλέο νὰ ζήσω». Καὶ ἐτρόμαξε τοὺς ἐχθροὺς. Ἀμὴ τί ἠμπόρειε νὰ κάμῃ εἰς τὸ μελίτσι τὸ ἀμέτρητο; Λέγουσι ὅτι πολλὴ ὥρα τοὺς ἀντίστηκε καὶ τοὺς ἐμπόδιζε νὰ μὴν ἐμποῦνε παραμέσα καὶ ἐπειδὴ τὸν ἐτριγυρίσε τὸ πλῆθος, τοῦ ἐδώσανε μὲ μία τζάτα καὶ τὸν ἐκόψανε δύο κομματία. Τὸ ὅμοιο ἔκαμε καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Νταλαμάτας, καὶ ἔκαμε καὶ αὐτὸς ὡσάν τὸν Ἀχιλλέα καὶ ἐσκότωσε πολλοὺς ἐχθροὺς.

Καὶ πολλοὶ Χριστιανοὶ ὡσάν εἶδανε ὅτι ἐμπήκανε οἱ Τούρκοι εἰς τὴν χώρα, ἐκυτάζανε νὰ φεύγουνε ἀπὸ τὶς πόρτες τῆς χώρας, καὶ ἀπὸ τὴν τρίμοξι τοῦ φευγίου ἀποθάνασιν πολλοί. Καὶ οἱ Τούρκοι ὡσάν ἀνέβησαν ἀπὸ τὸν ἕναν τεῖχον ἀνέβησαν καὶ εἰς τὸν δεῦτερον καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἦταν ἀπὸ κάτω, καὶ ἐκεῖνοι ἀποπάνω ἐρρίζησαν λιθάρια καὶ τοὺς ἐθανατώνασιν καὶ τοὺς ἐτζακίσανε καὶ ἐφεύγανε ὡσάν πρόβατα. Τότε ἐκαβαλλίκεψανε πολλοὶ Ρωμαῖοι καὶ ἐδιάβησαν ν' ἀμποδίσουνε τοὺς Τούρκους καὶ ἐτζακίσανε τοὺς Τούρκους, λέγοντας ὅτι οἱ Ρωμαῖοι εἶναι πολλοὶ ἀμὴ αὐτοὶ ἦταν ὀλίγοι. Καὶ οἱ Τούρκοι ἀπάνω ἀπὸ τὰ τειχία ἐρρίζησαν τὰ λιθάρια καὶ τοὺς ἐτζακίσανε διατὶ ἐλαβώσανε τὸν πρῶτον καπετάνιο τῶν Χριστιανῶν, ὀνόματι Παῦλο, καὶ ἔφυγε (59).

ᾧ μέγα κακὸ εἰς τὴν δυστυχισμένην Κωνσταντινούπολι! Ἀκόμη ὁ ἥλιος δὲν ἦτονε καλὰ σηκωμένος ἀπὸ τὴν ἀνατολή, ὅπου δὲν ἦτονε δύο ὥρες τῆς ἡμέρας καὶ οἱ Τούρκοι ἐπεριλάβανε τὴν ἐλεεινὴ πόλι καὶ ἐκεῖ(νοι) ὅπου ἐμπήκανε εἰς τὴν χώρα, ὅσοι Χριστιανοὶ ἀντιστέκανε μὲ τὰ ἄρματα τοὺς ὄλους τοὺς ἐκόφτανε καὶ ὅσοι ἐπροσκινούσανε, τοὺς ἐκάμνανε σκλάβους καὶ τοὺς γέροντες τοὺς ἀχαμνοὺς τοὺς ἐκόφτανε.

Τότε ἐδράμανε εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν τὴν περιβόητην καὶ τὴν ἐκουρσέψανε, καὶ ἐπήρανε τὶς ἅγιες εἰκόνες καὶ τὶς ἐτζακίζανε καὶ τὶς ἐτζαλοπατούσανε καὶ τοὺς ἀγίους τοὺς ζωγραφισμένους τοὺς ἐβγάλανε τὰ ὀμμάτια τους. Ὅμοίως ἐδιάβησαν καὶ εἰς τὶς ἄλλες ἐκκλησίες καὶ εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰ κουρσεύανε καὶ ἐπαίρνασι τὰ σκεῦη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ δισκοπότηρα καὶ ἂν ἄλλα ἔν, τῶν ἱερέων. Καὶ ἐκαταγδύσανε καὶ ἐκουρσέψανε ὅλην τὴν χώρα, καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἐκλαίγανε καὶ ἀφωνάζανε φωνές εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐτζακίζανε τὰ σεντούκια τῶν ἀρχόντων μὲ τὰ τζεκούρια καὶ εὕρισκανε πολλὰ φλωρία νέα καὶ παλαιά, βίον πολὺ. Καὶ τόσο βίον ἠύρανε ἀπὸ τῶν ἀρχόντων τὰ ὀσπίτια ὅτι ἐθαύμασε ὁ Σουλτάν Μεχεμέτης τὸ πολὺ βίον ὅπου εἶχανε κρυμμένο καὶ ἐδιάβη εἰς τὰ χέρια τῶν Τουρκῶν.

ᾧ Ρωμαῖοι ἀκριβοί, μίξεραι καὶ κακότυχοι, ὅπου ἐφάνη εἰς τὸ φῶς τόσον βίον, ὅπου σᾶς ἐζήτα ὁ Βασιλεὺς σας δανεικὰ καὶ δὲν τὰ δώσετε νὰ βοηθήσῃ τὴν χώρα σας, μόνε τὸ ἀρνίσετε καὶ ἐλέγετε ὅτι δὲν ἔχομε καὶ εἴμεσταν πτωχοί, καὶ τώρα τὰ ἐπήρανε οἱ Τούρκοι.

Λοιπὸν τότε ἔκραζε ὁ Σουλτάνος καὶ ἠφέρανε ὅλα τὰ κούρση καὶ τὶς σκλάβους ὀμπρός του, ὅξω ἀπὸ κεῖνα ὅπου ἐπήρανε τὶς τρεῖς ἡμέρες ὅπου τοὺς ἐτάζε, καὶ ἠφέ-

ρανε ὀμπρός του ἐξῆντα χιλιάδες (59a) σκλαβία Χριστιανούς, τις ὁποίους λέγουμε τις ἐδιαμέρασε εἰς τὸ φουσσᾶτο τῆς Ἀνατολῆς καὶ τις ἐδιαβάσανε ἐκεῖ διὰ νὰ φθαρθοῦνε νὰ μὴν γυρίσουνε εἰς τὴν Πόλι. Τότε ὥρισε καὶ ἐκατεβάσανε καὶ τις σταυρούς ἀπάνω ἀπὸ τὰ μοναστήρια καὶ ἀπὸ ὅλες τις ἐκκλησίες καὶ τις ἐκαταπατούσανε καὶ ἐφθείρανε τις παρθένες καὶ ἐκάμανε μεγάλη πορνιὰ καὶ καταδικη. Ὡ Θεέ μου, συμπάθησέ μου ὅπου γράφω τὰ κακὰ καὶ τις ντροπές ὅπου ἐκάμανε εἰς τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν· ἄς σωπάσω! μεγάλη ὑπομονή τοῦ Θεοῦ! Ἀμὴ τὰ ἁμαρτήματά μας ἔναι, καὶ ἔγινε ἡ παραχώρησις τοῦ Θεοῦ!

Λοιπὸν ὡσὰν ἐκάμανε τὴ νίκη ὥρισε ὁ Σουλτᾶνος καὶ ἐκάμανε χαρὲς μεγάλες τρεῖς ἡμέρες καὶ ἐδοξάστη πολλὰ ὅπου ἐκέρδισε μίαν βασιλείαν μεγάλη τῶν δυστυχισμένων Ρωμαίων. Τότε ἔβαλε καὶ ἐκράζανε τὸν κύρ Λοῦκα, ὅπου ἦτονε πρῶτος ἄρχος, ὅπου ἐκράτειε τὰ σκευὴ τῆς βασιλείας καὶ ἦρθε ὀμπρός του, ὁμοίως καὶ τοὺς ἄλλους ἄρχοντες. Τότε τοὺς εἶπε: «Διατὶ δὲν ἐπαρακαλέσετε τὸν Βασιλέα σας νὰ μοῦ δώσῃ τὴν χώρα καὶ νὰ κάμῃ ἀγάπη»; Τότε ἀποκρίθη ὁ κύρ Λοῦκας, τάχα νὰ ἔχῃ τὴν φιλία του, καὶ εἶπε του: «Ἀφέντη, οἱ Γαλατιανοὶ καὶ οἱ Βενετζᾶνοι δὲν τὸν ἀφήσανε διατὶ τοῦ ἐδώσανε φλωρία καὶ ἄρματα καὶ σολδάτους πολεμιστάδες καὶ τοῦ εἶπανε: Κράτειε καὶ ἐμεῖς σοῦ βοηθοῦμε, μόνε μὴν παραδοθῆς εἰς τὸν Τοῦρκον».

Ὡ τὸν κακότυχο, ὅπου ἤθελε νὰ κάμῃ φιλίαν μὲ τὰ ψέματα εἰς τὸν Σουλτᾶνο, ὅπου αὐτὸς ὁ κύρ Λοῦκας ὄλην του τὴν ζωὴ ἦτονε διαστρεμμένος ἄνθρωπος καὶ τὸ περισσότερο ὅπου ἐκατάδωσε καὶ τὸν Ἀλῆ πασσᾶ, τὸν πρῶτον του Βεζύρη, καὶ εἶπε: «Ἀφέντη, ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἦτονε πολλὰ φίλος τοῦ Βασιλέου μας καὶ τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ ἔστειλε (60) συχνὰ γραφὲς ὅτι νὰ στέκῃ δυνατὸς νὰ πολεμᾷ καὶ νὰ μὴν παραδοθῆ. Καὶ εἶδὲς τὴν ἀλήθειαν ὅπου λέγω: ἐγὼ ἔχω ἐδῶ καὶ τὰ χαρτία ὅπου ἔστειλε μὲ τὴν βούλλα του, ὅπου τὰ ἐφύλαγα».

Καὶ ὡς τὸ ἤκουσε ὁ Σουλτᾶνος ἐθυμώθη κατὰ πολλὰ καὶ ὥρισε νὰ γαλάσουνε τὸν Γαλατᾶ, καὶ τὸν Ἀλῆ πασσᾶ ὥρισε καὶ τὸν ἐβάλασι στὸν πύργο δεμένον, καὶ ἔκαμε ἀφεικτικὰ τὰ ὑπάρχοντά του καὶ τὸ βίον του, καὶ ὅταν ἐδιάβῃ ὁ Σουλτᾶνος εἰς τὴν Ἀνδριανούπολι ὥρισε καὶ ἔκοψαν τὸ κεφάλι του καὶ πολὺ τὸν ἐκλάψανε οἱ ἄνθρωποι του καὶ ὅλο τὸ φουσσᾶτο διότι τὸν ἀγαπούσανε πολὺ ἀπὸ τὴν καλωσύνην του. Καὶ τὸν κύρ Λοῦκα τὸν ἐπλήρωσε κατὰ τὰ ἔργα του. Καὶ τί ἔκαμε; Αὐτὸς εἶχε τέσσαρους υἱοὺς καὶ τις δύο τοὺς ἐσκοτώσανε εἰς τὸν πόλεμον καὶ τοῦ τρίτου ἔκοψε τὸ κεφάλι του ὁ Σουλτᾶνος καὶ τὸν μικρότερον τὸν ἐπῆρε ὁ Σουλτᾶνος διὰ τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ τὸν κύρ Λοῦκα ἔκοψε τὸ κεφάλι του, ὁμοίως καὶ τοὺς ἄλλους ἄρχοντες τῆς Πόλης. Ὅμοίως ὥρισε καὶ ἐκόψανε τὸ κεφάλι τοῦ μπάυλου τῶν Βενετζᾶνω ἀντάμα μὲ ἓνα τουῦτιόν. Ὅμοίως ἔκοψε καὶ ὅλους τοὺς Βενετζᾶνους τοὺς τζιντιλόμους, ὅπου ἠρέθησαν ἐκεῖ στὴν Πόλι, ἔκοψε καὶ τὸν μπάυλον τῶν Ταρακονέζων μὲ τοὺς δύο τοὺς υἱοὺς. Ἦθελε νὰ κόψῃ καὶ τὸν Κονταρίνι βενετζᾶνο μὲ ἄλλους ἔξι τζιντιλόμους, ἀμὴ διατὶ εἶχανε πιαστῆ σκλάβοι καὶ ἐξαγοράστησαν διὰ ἔξι χιλιάδες φλωρία τοὺς ἄφησε.

Τότε ἐτελείωσε ὅλες τις χαρὲς ὅπου ἔκαμε εἰς τὴν κακομοίρα πόλι. Ὅμοίως εἶχε στείλει καὶ εἰσὲ ὄλην του τὴν βασιλεία καὶ ἔκαμαν χαρὲς. Καὶ τότε ἔδωσε θέλημα τοῦ φουσσᾶτου καὶ ἐδιάβῃ πασαεῖς εἰς τὸν τόπον του χαρούμενος. Ὡ μεγάλη καταδικη ὅπου ἐγένη εἰς τὴν Βασίλισσα τῶν πόλεων τοῦ κόσμου ὅλου, ὅπου δὲν ἐγένη εἰσὲ καμ-

μίαν χώραν ὡσὰν ἐγένη εἰς τὴν ἐλεεινὴ Πόλι! Καὶ λέγουσι ὅτι ὁ Τοῦρκος ἔκαμε τὴν ἀντιμοιβὴ τῆς Τρωάδας ὅπου ἐκάμανε οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐπειδὴ ὁ Τοῦρκος κρατεῖ ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς Ἀνατολῆς ἐξεγδικιώθη εἰς τὴν Πόλι.

Τότε ἔκαμε ὁ σουλτᾶν Μεχεμέτης νὰ τὸν ἐλέγουνε Χονκιάρ, ἦγουν αὐτοκράτωρ καίσαρα. Τὸν Ἀλῆ πασσᾶ (60a) ἤθελε νὰ τοῦ κόψῃ τὸ κεφάλι του προτύτερα, ἀμὴ διὰ τοὺς γιαννιτζᾶρους δὲν ἠπόρειε διατὶ τὸν ἀγαπούσανε πολλὰ.

Λοιπὸν ἡ ἀνάλωσις τῆς ἐλεεινῆς πόλης ἐδιάβησαν τὰ θλιβερὰ μαντᾶτα εἰσὲ ὄλην τὴν οἰκουμένην, καὶ ὡσὰν ἐμάθανε οἱ ἄρχοντες οἱ ἀφεντάδες ὅπου ἦτανε ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως Παλαιολόγου ἐτοιμάστησαν νὰ φύγουνε νὰ πάνε εἰς τὴν Φραγγία. Ἀμὴ ὁ Σουλτᾶνος ἔστειλε νὰ ἔχουνε ἀγάπη μετ' αὐτοὺς καὶ ἐστάθησαν πολλὰ πικραμένοι καὶ λυπημένοι. Καὶ οἱ Ἀλβανῖτες ὅπου ἦτανε στὸ Μωρέα, ὡς ἐμάθανε πὼς οἱ ἀφέντες θέλουνε ν' ἀφήσουν τὸν τόπον νὰ πάνε εἰς τὴν Φραγγία ἀπιστήσανε καὶ ἐσηκώσανε κεφάλι, καὶ ἐκάμανε πρῶτον καπετάνιον τὸν Πέτρο Κλαῖδο, κακοποιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐθυμήθη νὰ ἀφεντέψῃ τὸν Μωρέα. Ἀμὴ τὸν ἀφήσανε αὐτὸν καὶ ἐκάμανε τὸν κύρ Μανὸλ τὸν Κατακοζηνό.

Τότε ἄρσανε καὶ ἐδιαγοῦμιζαν τὸν Μωρέα. Τότε ἔστειλανε καὶ εἰς τὸν σουλτᾶν Μεχεμέτη ὅτι νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ ὀρίζουνε τὸν Μωρέα καὶ νὰ τοῦ δίδουνε χαράτζι. Εἰς τὴν αὐτὴ βουλή ἦτονε καὶ ὁ Ζαχαρίας ὁ Τζεντουριόνης καὶ ὁ κύρ Λοῦκας, οἱ πρῶτοι ἄρχοντες τοῦ Μωρέως, καὶ ἐγένετονε ἐτοῦτο. Ἀμὴ ὁ δεσπότης Δημήτριος καὶ δεσπότης κύρ Θωμᾶς, οἱ δύο ἀδελφοί, ἦτανε κοντὰ εἰς τὸν Σουλτᾶνο, ὅπου ἦτανε ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως Παλαιολόγου, ὅπου ἐσκοτώθη εἰς τὴν ἀνάλωσι τῆς Πόλης, καὶ εἶπανε καὶ ἐπαραπόνεθησαν εἰς τὸν Σουλτᾶνο διὰ τοὺς Ἀλβανῖτες πὼς ἐσηκώσανε κεφάλι καὶ τότε τοὺς ἔδωσε τὸν Τουραχάνη μὲ καμπόσο φουσσᾶτο καὶ ἐπηγαίνανε ἀντάμα μὲ τοὺς δεσπότες εἰς τὸν Μωρέα. Καὶ ὡς τὸ ἔμαθαν οἱ Ἀλβανῖτες ἐμαζώκησαν καὶ ἐβάλανε τις γυναῖκες τους καὶ τὰ παιδία τους εἰσὲ δυνατοὺς τόπους καὶ αὐτοὶ ἐδιάβησαν καὶ ἐκρατούσανε τὸν τεῖχος τὸν Ἐξαμιλίου νὰ μὴν τοὺς ἀφήσουνε νὰ ἐμποῦσι εἰς τὸν Μωρέα.

Καὶ τότε ἔσωσε ὁ Τουραχάνης μὲ τοὺς δεσπότες (61) καὶ ἐκάμανε πόλεμον, καὶ ἐτζακίσανε τοὺς Ἀλβανῖτες, καὶ τὴν δευτέρη νύκτα ἐφύγανε, καὶ ὁ Τουραχάνης ἐμπῆκε εἰς τὸν Μωρέα μὲ τοὺς δεσπότες. Ἐσώσανε καὶ ἐπιάσανε Ἀρβανῖτες ἄνδρες, γυναῖκες, παιδία ἕως δέκα χιλιάδες ψυχές, καὶ ἄλλους ἐκόψανε καὶ ἄλλους ἐκάμανε σκλάβους καὶ ἐγυρίσανε ὀπίσω ὁ Τουραχάνης μὲ τις δεσπότες καὶ ἐδιάβησαν εἰς τὴν Ἔνο καὶ ἠθέλωνε νὰ τὴν ἐπολεμήσουνε. Ἀμὴ ἐπαραδόθη μὲ ἀγάπη νὰ δίδῃ χαράτζι. Καὶ τότε ἔστειλανε οἱ Ἀλβανῖτες ἀπὸ τὸν Μωρέα ὅτι νὰ κάμουνε ἀγάπη μὲ τοὺς δεσπότες καὶ νὰ τοὺς ἐπιστρέψουνε εἴτι καὶ ἂν ἐπῆραν ἀπὸ τὸν Μωρέα. Καὶ ἐμπῆκε εἰς τὴν μέση ὁ Τουραχάνης καὶ τοὺς ἔκαμε τὴν ἀγάπην μὲ τοὺς δεσπότες. Καὶ ὁ Τουραχάνης ἐγύρισε εἰς τὴν Ἀνδριανούπολι εἰς τὸ σπίτι του καὶ οἱ δεσπότες ἐγυρίσανε εἰς τὸν Μωρέα, εἰς τὴν Μεζυθρᾶ εἰς τὴν ἀφεντία τους.

(Ἔπεται συνέχεια).

LINEAMENTI STORICI DELLA LETTERATURA NEOELLENICA

del prof. GIORGIO ZORAS, della R. Università di Roma

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου)

§ 6. *La questione linguistica e la prosa.* — Abbiamo parlato generalmente di poesia. La prosa, in questo periodo, era, per varie ragioni, poco sviluppata. Anzitutto un grande ostacolo si trovava nella incertezza linguistica. Da una parte si sosteneva che solo la lingua arcaica fosse la lingua nazionale, la vera lingua greca; dall'altra si credeva che solo la lingua parlata fosse la lingua del popolo e che solo in essa si dovesse scrivere per poter essere da questo compresi. E continuavano le lotte fra i seguaci delle due correnti, lotte secolari ed aspre, che proseguendo ancor oggi, fino ai giorni nostri, causarono la dispersione di tante energie e generarono uno stato caotico.

A dir vero il problema della lingua si presentò in proporzioni più o meno estese ed in diverse epoche anche negli altri paesi: Italia, Francia, Germania, Russia. Ma in questi dopo varie vicende e discussioni potè, in un certo modo ed entro certi limiti, essere superato con la consacrazione di un linguaggio uniforme.

Invece in Grecia, esso non ha potuto fino ad oggi trovare una soluzione e le due correnti, quella della lingua pura e quella della lingua volgare si contendono sempre il campo. Ciò devesi, oltre che alla lenta evoluzione interna della lingua, anche al fatto che i Greci, per il loro spirito speculativo e teoretico, anzichè portare la questione su un campo pratico e cercare di mostrare con le loro opere la concretezza delle loro opinioni, si perdettero in lunghe discussioni teoriche e dialettiche, ricorrendo alla storia, al passato o ad esempi di altre nazioni, e cercando ognuno dalle stesse fonti di trarre argomentazioni favorevoli per le proprie idee e programmi.

Inoltre mancò in Grecia il grande scrittore, che potesse, come in Italia Dante, con la sua autorità e con il suo esempio, imporre anche la sua lingua.

Poi molti, attratti dalle glorie del passato, volevano sempre seguire, anche nel contenuto, le opere degli antichi e imitare i loro scritti; la qual cosa rendeva spesso la loro fatica sterile e priva d'interesse.

Infine la cura di tutte le persone colte, sia ecclesiastici che laici, era rivolta a salvare i sentimenti nazionali del popolo e tenere sempre vivo l'amore per la Patria e la devozione alla Chiesa. Perciò essi scrivevano principalmente opere a sfondo patriottico, religioso e didattico — alto merito questo dal punto di vista storico e nazionale — senza preoccuparsi però eccessivamente delle esigenze artistiche e letterarie.

Queste cause, ed altre ancora, impedirono grandemente lo sviluppo ed il progresso della prosa. Non mancarono tuttavia in alcune parti opere di

valore, ma esse sono ben poche e senza seguito. Ricordiamo Nicola Sofianòs, da Corfù, che, educato a Roma, comprese tra i primi gli inconvenienti della lingua fin allora dominante e cercò di illuminare i suoi contemporanei, e soprattutto la gioventù, con i suoi saggi consigli. E poi Francesco Skufos e Elia Miniatis (XVII secolo), che seguirono opinioni non molto lontane da Sofianòs. Il primo, cretese, professore alla scuola greca di Venezia, è noto per la sua *Arte Rettorica*, pubblicata nel 1681; il secondo, nato a Cefalonia, studiò a Venezia, ed ebbe una vasta cultura, che gli procurò grande fama. Tra le sue opere più notevoli i suoi *Insegnamenti*, stampati a Venezia nel 1727 e tradotti anche in italiano.

Molti pregi presentano anche alcune opere di Eugenio Vulgaris, gli scritti filosofici di Vincenzo Damodòs ed alcuni di Niceforo Theotokis, di Costantino Dapontes, scrittori tutti appartenenti al secolo XVIII, e di altri.

* * *

§ 7. *Albori di rinascita.* — Ma con l'andar del tempo le condizioni cambiarono. I Greci con grande pazienza, lavoro e sofferenze erano riusciti a formarsi un certo benessere economico, a concentrare nelle loro mani tutto il movimento commerciale dell'impero turco e del Mediterraneo. Conseguenza del progresso economico — siamo nell'ultimo quarto del secolo XVIII — un risveglio culturale, a cui contribuisce indirettamente anche la rivoluzione francese. La quale, come su tutti gli altri popoli oppressi, esercita anche sui Greci una grande influenza, ed in particolare sulle classi più elevate. I sentimenti patriottici, l'amore per la libertà si riaccendono con grande forza ed impeto, e si cerca l'indipendenza dal secolare tiranno.

Insieme però ai sentimenti di libertà, rinasce, soprattutto nei Greci colti, dispersi nelle varie città dell'Europa, il desiderio di una rinascita anche dello spirito e della cultura greca. Grandi maestri come il Korais e il Ferrèos, si fanno propugnatori di queste aspirazioni.

Nuove scuole si aprono, si studia in isfere più larghe, molti vanno all'estero. Estesa ed ampliata anche la conoscenza delle letterature straniere, numerose le traduzioni, per quanto non sempre scelte, in lingua greca. Se non che un problema, già da parecchio tempo dibattuto e che tormenterà anche le generazioni future, causando lunghe dispute e grandi ostacoli alla evoluzione della letteratura, appare imponente e preoccupante: la questione della lingua.

Una grande figura, che con l'autorità della sua dottrina e il vigore della sua personalità domina il campo durante questo periodo è il Korais. Il quale crede di trovare la migliore soluzione, tenendosi su di una via di mezzo, liberando cioè la lingua da alcune forme antiquate ormai in disuso, ma restando sempre molto conservatore e purificandola da ogni elemento vol-

gare e di penetrazione estera. La sua dottrina presto si propaga nella maggior parte degli intellettuali contemporanei e si divulga con rapidità, dominando in Grecia nella maggior parte del secolo XIX.

Intanto Rigas Ferrèos, il cui martirio dà più forza alla sua voce, lancia il suo appello ai popoli oppressi. I suoi poemi pieni di amore per la Patria e soprattutto la sua *Marcia*, anche se dal punto di vista stilistico non sono sempre impeccabili, — come non lo sono generalmente i canti del genere, non esclusi neanche quelli di Tirteo — sono di grande importanza e segnano una delle tappe della rinascita.

Diversi altri autori appartengono alla stessa epoca, tra cui si distaccano Giovanni Vilaràs, Atanasio Christòpulos, Rizos Nerulòs, Vizàntios. Il primo, Vilaràs (1770–1823), epirota, medico del figlio di Alì Pascià, scrisse in lingua volgare ed è principalmente noto per le sue satire e per i caratteri che ricordano quelli di Teofrasto; Christòpulos (1772–1841), di Macedonia, scrisse pure in lingua popolare poemi bacchici ed erotici, guadagnandosi il titolo di «nuovo Anacreonte»; Rizos Nerulòs (1775–1850), costantinopolita, poeta lirico e drammatico, seguace anche lui della lingua popolare, nella sua commedia *Korakistika* mette alla berlina il sistema e la lingua di Korais.

Si arriva così alla fine del secolo XVIII.

III.

§ 8. *La Scuola Ionica*. — Le lunghe preghiere, i lunghi sacrifici, la lunga preparazione non rimasero senza frutti. Vari movimenti avevano mostrato che lo spirito ellenico non era ancora morto e che quel popolo bramava la sua indipendenza materiale e spirituale. E nel 1821 comincia l'ultima, disperata, ineguale guerra, che doveva dopo lunghe lotte, nel 1828, ridare alla Grecia la sua libertà.

La rivoluzione, come era naturale, esercitò una grande influenza anche sulla vita spirituale della Nazione e la poesia fu la prima a risentirne.

Il movimento incomincia dalle isole Ioniche.

Dalla caduta dell'Impero bizantino l'Eptaneso si trovò in condizioni politiche e culturali ben diverse dalla Grecia continentale. L'invasione turca, che, dopo l'occupazione di Costantinopoli, presto si estese su tutto il continente, non riuscì a penetrare in queste isole, piene di grazie naturali, sorridenti in mezzo al mare, le quali — contrariamente a quanto accadde nel resto della Grecia, ove perfino l'insegnamento elementare della propria lingua fu severamente proibito — poterono, sotto il dominio veneto, continuare il loro sviluppo e mantenere la loro tradizione e l'indipendenza intellettuale, il culto per la Grecia antica e bizantina.

È vero che la repubblica Veneta non aveva speso grandi cure per il miglioramento delle condizioni culturali e dell'istruzione delle isole; tuttavia

— e questo era già molto — essa non solo non aveva impedito, ma anzi si era sempre mostrata benevola per ogni tentativo locale che mirasse all'elevazione della popolazione.

Perciò durante questo lungo periodo non mancarono nelle isole ioniche uomini, che, sia restando nella loro patria, sia emigrando e completando la loro cultura all'estero, si distinsero nella scienza e nelle lettere. Parecchie erano anche le scuole locali ove si compivano gli studi classici ed umanistici e si apprendevano oltre il greco, il latino e l'italiano, allora diffusissimo tra il popolo e soprattutto tra le classi colte. Di tempo in tempo poi, nelle più importanti isole, Zante, Corfù, Cefalonia, furono istituite anche delle Accademie, ad imitazione delle istituzioni simili italiane, che, per quanto generalmente di vita non lunga, oltre ad essere l'espressione e la prova del progresso, servirono a tenere sempre accesa la lampada della cultura e contribuirono all'ulteriore evoluzione intellettuale della Nazione.

Poterono soprattutto le isole Ioniche continuare le loro relazioni e i rapporti culturali con l'Occidente cristiano e specialmente con la vicina Italia, allora centro di tutta la vita intellettuale, ove fiorivano le lettere e le arti. All'Italia accorrevano i giovani di tutto l'Eptaneso, ed anche dalle altre parti della Grecia, e ne frequentavano le Università, invasi da un grande desiderio per la cultura italiana della quale profonda e benefica fu su di loro l'influenza. Tutti forse quelli che nel secolo passato si distinsero in Grecia nel campo delle arti, delle lettere e delle scienze, avevano compiuto i loro studi in Italia ed erano stati imbevuti dallo spirito e dalle dottrine italiane.

Molti di questi si dedicarono con passione alla scienza e poterono diventare maestri insigni in varie città dell'Europa libera; ma la maggior parte tornarono in Grecia e lavorarono con tutte le loro forze dapprima per l'indipendenza della Patria e poi, quando questa si rese libera, per il suo sviluppo e progresso.

D'altra parte molti erano allora anche gli italiani colti, che, esiliati dai governi autocratici, per le loro idee liberali e patriottiche, scendevano nell'Eptaneso, ove liberamente potevano propagare e diffondere le loro opinioni.

Si formarono così nelle isole dei centri di studio e di propaganda; era vivo allora in esse, come in tutta la Grecia, quello stesso spirito liberale, quella stessa crisi che travagliava anche l'Europa occidentale. Le notizie della rivoluzione francese, i trionfi di Napoleone, le sommosse degli Italiani, arrivavano ad animare i Greci, mentre nello stesso tempo maestri ellenici, martiri della Patria schiava, facevano squillare la tromba della libertà, invitando i *rajà* a sollevarsi contro il tiranno.

Ed il popolo delle isole ioniche, da molto tempo preparato, poteva profondamente sentire questa voce ed ardere dal desiderio di libertà. Più tardi il dominio inglese, e gli altri che si succedettero in quelle isole, cercò di soffocare qualunque tendenza e sentimento patriottico; ma allora sembrava che l'Epta-

neso, in quell'epoca sotto la protezione russa, dovesse costituire il primo centro, la prima regione della Grecia libera: essere l'avanguardia della sommossa.

In questo periodo di fervore culturale e patriottico fiorì nell'Eptaneso una schiera di illustri letterati; tra i quali più meritatamente noto è il Solomòs, il più grande poeta della Grecia moderna. Nato a Zante, come il suo amico Foscolo, egli si reca ancor giovane in Italia e si dedica — per quanto fosse regolarmente iscritto alla facoltà di giurisprudenza — agli studi letterari. Lì conosce e stringe amicizia con i letterati italiani Tommaseo, Monti, che lo ricolma di elogi, e forse anche con Manzoni. All'età di venti anni ritorna a Zante, per passare più tardi a Corfù.

Il suo nome, specialmente dopo la pubblicazione del suo *Inno alla libertà*, divenuto più tardi inno Nazionale, e della *Avvelenata* varca i ristretti confini della città natale, ed acquista una rinomanza nazionale; egli diviene ben presto il più stimato e il più amato poeta della Grecia.

Intorno a lui si raccolgono anche tutti gli altri letterati delle isole Ioniche ed egli è considerato la lucerna da cui essi attingono la loro luce. Egli costituisce il centro e l'anima dell'Accademia Ionica, dalla quale sono usciti i poeti più rappresentativi del secolo passato.

Tra questi più importante Andrea Kalvos (1792–1867), il pindarico poeta, che spesso sorpassa nella forza anche lo stesso Solomòs, originale nelle sue concezioni, nella sua lingua, nella sua metrica; e poi il prosatore e dolce poeta Terzetis (1800–1874), tra le cui opere si distingue il *Sogno del Re Ottone*; il poeta idealista, sentimentale e mistico Typaldos (1812–1883); Matessis (1815–1890), che per primo tra i greci moderni coltiva in modo sistematico il sonetto; Polyàs (1824–1896), profondo di pensiero, studioso e ammiratore della letteratura tedesca, traduttore anche di molte opere; il dolce e sentimentale Markoràs (1826–1911), sempre impeccabile nella forma; il lirico e armonioso Marzokis (1858–1910); il patriottico Mavilis (1860–1912), morto all'età di 52 anni mentre volontario combatteva per la liberazione dei fratelli ancora schiavi. E poi Lascaratòs (1811–1901), noto soprattutto come poeta satirico e che esercitò enorme influenza sui contemporanei con la proverbiale sua severità dei costumi; i suoi scritti ricchi di acume critico e pieni di aspre, ma giuste censure, furono letti avidamente e con molto profitto.

Per quanto questi poeti appartengano alla stessa Scuola, non bisogna credere che seguano sempre gli stessi indirizzi: da Solomòs a Lascaratòs, da Kalvos a Markoràs, da Typaldos a Polyàs le differenze sono notevoli. Tuttavia parecchi elementi sono a tutti comuni e danno alla loro opera un carattere di unità e uniformità.

Una prima caratteristica è che questi poeti, allontanandosi dalle tendenze arcaicizzanti dei Fanarioti e della Scuola ateniese, si muovono in un mondo nuovo di idee e di sentimenti e usano nelle loro opere una lingua agile e viva,

libera di forme cadute in disuso; tutti poi si distinguono per esser rimasti lontani e liberi dal morbo del romanticismo occidentale degenerato, che penetrò e trionfò più tardi in tutta la Grecia; tutti infine si distinguono per la vivacità, lo spirito, la forza dell'espressione, la profondità del pensiero ed il carattere nazionale della loro produzione.

Grande è l'importanza di questo cenacolo e dal punto di vista artistico e dal punto di vista storico. Molti di questi uomini seppero infatti produrre opere che meritano la piena adesione della critica. E inoltre essi contribuirono alla rinascita spirituale della nazione greca, alla quale additarono le nuove vie segnate dai tempi nuovi; furono questi gli infaticabili pionieri della grande battaglia e i precursori che faticosamente prepararono il terreno per la nuova semente.

Una considerazione speciale meritano due poeti, Zalokostas e Valaoritis che stanno, si potrebbe dire, in una via di mezzo tra la scuola ionica e quella romantica.

Il primo, epirota (1805–1853), conoscitore della letteratura italiana, scrisse diversi poemi epico-lirici ispirati principalmente alla rivoluzione, in buoni versi e usando la lingua popolare. A lui molto superiore Valaoritis, da Leucade (1824–1879), conoscitore pure profondo ed ammiratore della lingua e della letteratura italiana. Scrisse poemi epici e liriche di contenuto generalmente patriottico, in stile un po' retorico — che ricordano spesso Victor Hugo — ma che sono di grande potenza e vivacità.

* * *

§ 9. *La Scuola romantica di Atene.* — Mentre la scuola ionica, rinnovata dal Solomòs, continuava la sua lunga e gloriosa tradizione, nell'altra sponda, nella Grecia continentale, con centro Atene, nasceva e si propagava rapidissimamente la scuola romantica. La quale, pur producendo opere di non indifferente valore artistico, ebbe tuttavia il torto di allontanarsi spesso dalla realtà della vita greca, dalle sue tendenze naturali e, rendendosi schiava di indirizzi di importazione estera, di determinare un arresto nell'evoluzione spontanea e nel progresso rapido della letteratura.

Come dicemmo, dopo la caduta di Costantinopoli, durante il lungo periodo della schiavitù, seguì una lunga notte, una interruzione di ogni vita intellettuale. Poche le eccezioni e, soprattutto, isolate. Dopo la rivoluzione mancava quindi qualsiasi preparazione e la letteratura si trovò priva di qualunque tradizione. Lo spirito greco, che si nutriva di traduzioni di romanzi a lungo metraggio, di secondo e terzo ordine, fu perciò incline a subire influenze straniere e ad imitare le tendenze allora prevalenti in Occidente.

Sono generalmente importatori i Fanarioti, i quali, una volta formato lo Stato greco — alla cui libertà, salvo rare eccezioni, avevano tanto contribuito — accorrono alla loro Patria. Conoscitori delle letterature occidentali,

in quel tempo impregnate dallo spirito romantico, essi ne subiscono l'influenza e lo diffondono, alla loro volta, nel loro paese. Amanti, poi, dell'antichità e seguaci, come tutti i Fanarioti, della lingua pura, essi, in contrasto con la scuola Ionica, adottano l'uso di questa nelle loro produzioni. Il loro esempio è largamente imitato in tutta la Grecia continentale, che ha ormai come suo centro culturale Atene.

Nell'Occidente, come è noto, il romanticismo era in fiore nei primi decenni del secolo XIX. Ma durante quel periodo le condizioni della Grecia erano ben differenti da quelle delle altre Nazioni europee. Dal 1821 i Greci combattevano per la loro libertà, per la loro Fede. Per dieci anni, lasciando i loro focolari e le loro famiglie, trascurando a sacrificando tutto ciò che possedevano, essi si ritirarono sulle montagne per abbattere il loro secolare tiranno, per ridonare alla patria la libertà perduta, per la rinascita dello spirito e della cultura greca.

E poichè la poesia prende vita dalle esperienze, vive della coscienza e si accorda al clima storico di queste, così anche la poesia greca di quel periodo non era, nè poteva essere altro che patriottica. I Greci della rivoluzione non potevano sentire gli elementi più tristi e volgari del romanticismo, nè potevano lasciarsi cullare nei dolci e molli sogni del sentimentalismo passionale. Abituati a sentire solo il rumore dei fucili, a vedere il sangue scorrere sulle montagne e sui campi di battaglia, a restare per più giorni a digiuno, a combattere ininterrottamente per un decennio, non potevano certamente cercare nè capire una poesia patetica, nè commuoversi per i versi romantico-pessimistici e per le poesie di esseri infelici e stanchi della vita; sentimenti che a loro dovevano sembrare incomprensibili, se non addirittura ridicoli ed insensati.

Quello però che non avevano capito i Greci della rivoluzione, gli attori della grande guerra, lo sentirono, o finsero di sentirlo, largamente i loro figli. Questi, che solo come in sogno ricordavano la lunga e sanguinosa lotta sostenuta dai loro padri, le sue dure prove, i sacrifici e le lunghe agonie, incominciarono a fare i supersensibili ed i sentimentalisti.

I genitori avevano loro lasciato in eredità salute, sangue forte, animo semplice, semplicissimi costumi, cuore sano e pieno di desiderio per la vita, che con tanti sacrifici erano riusciti ad assicurarsi; la società povera e primitiva dopo una lunga schiavitù, ancora sotto l'influenza dei rigidissimi costumi turchi, offriva loro un campo molto limitato e poco adatto alle avventure.

Siamo ormai verso il 1850. Periodo di crisi; qualche cosa di vecchio muore, qualche cosa di nuovo nasce. Nell'Europa occidentale il romanticismo aveva già compiuto il suo ciclo ed aveva già dato segni di decadenza. Non restavano ormai che pochi defeli, forse solo i primi, gli iniziatori. Esso penetrava invece trionfalmente e con nuovo impeto in Grecia, con una forma degenerata ed esagerata, e riusciva a dominare tutti gli spiriti e colorire tutta la poesia dell'epoca di quella sua forza patologica, che non corrispon-

deva alle tendenze reali dell'anima greca. La poesia da eroica diventava sentimentale, languida e pessimista.

I giovani poeti di Atene e delle provincie crearono una situazione del tutto immaginaria e falsa: anch'essi assorbirono « le mal du siècle ». Cominciarono a prendere apparenze di tristezza e malinconia, a mostrarsi sazi e stanchi dell'amore e della vita, oppure ad assumere atteggiamenti di Don Giovanni e descrivere avventure del tutto impossibili e fantastiche per quella società ancora primitiva. E a tutto ciò cercavano di conformare anche il loro atteggiamento esteriore, il modo di vestire, di parlare di camminare. Ogni giovane si sentiva un Werther o un cavaliere medioevale, che, stanco della vita, cercava come unico sollievo la morte, oppure, sicuro della sua fatalità, si presentava come l'autore di tante avventure.

Tutto ciò che parlava di romanticismo commuoveva profondamente i loro cuori. « Crederesti, dice giustamente un critico moderno, che i microbi del romanticismo avessero riempito l'atmosfera di Atene ».

Eppure tale tendenza non era greca; e con ciò non si vuole certo affermare, come alcuni, che il romanticismo sia stato e sia sempre alieno alla natura e allo spirito gaio e spensierato del popolo ellenico.

Fin dall'antichità, in Pindaro, in Saffo e persino in Omero, si trovano versi di profondo romanticismo ed anche pessimismo; e durante tutta l'epoca intermedia e nella poesia popolare — espressione più pura e vera del sentimento nazionale — e in Solomòs e in tutti i poeti della Grecia moderna non mancano del tutto dei motivi schiettamente romantici. Questi però sono ben diversi dal romanticismo degenerato, imitazione spesso poco felice di quello occidentale, che deve la sua vittoria solo al fatto della decadenza o meglio della giovinezza inesperta della nuova cultura in Grecia, che ancora non aveva saputo ritrovare il suo assetamento ed equilibrio.

Qi questa scuola, che domina in Grecia soprattutto nel periodo che va dal 1850 al 1880, furono, come dicemmo, fondatori i Fanarioti: i due fratelli Sutzos — Alessandro (1803-1863) e Panaghiotis (1806-1868) — e Alessandro Rizos Rangavis (1810-1892). Nati tutti e tre a Costantinopoli, educati nelle università dell'Occidente, conoscitori di diverse lingue e studiosi delle varie letterature europee — di cui traducono anche varie opere — essi importano nell'ancora giovane musa greca lo spirito e l'indirizzo romantico occidentale.

Ma presto ne diventa animatore e capo Achille Paraschos (1838-1895), che esercitò grande influenza sui contemporanei e che fu il poeta più popolare che fin ad oggi abbia conosciuto la Grecia; forse nessun'altro poeta fu così largamente letto e conosciuto, forse nessun'altro ebbe come lui la fortuna di vedere quasi tutto il popolo declamare i suoi versi. È vero che Paraschos aveva una scarsa cultura — cosa che danneggiò molto la sua opera — ma dotato per natura di una grande facilità di creazione e di un grande afflato lirico,

egli seppe suscitare grande entusiasmo e sconfinata ammirazione in tutta la società contemporanea.

Accanto a Paraschos bisogna ricordare Demetrio Paparrigòpulos (1843–1873), filosofo e poeta, triste e pessimista per natura, profondo e sincero, che avrebbe potuto certamente produrre cose maggiori e migliori, se la morte prematura non lo avesse rapito ancora giovane; inferiore ad esso e contemporaneo Spiridione Vassiliadis (1845–1874), morto anch'egli giovanissimo, prima di poter dare la piena misura del suo ingegno; assai notevole anche Giorgio Paraschos (1822–1886), fratello maggiore di Achille e di questi più profondo, ma che le occupazioni pubbliche, distolsero presto dalla poesia; e ancora diversi altri.

Oltre l'indirizzo un'altra caratteristica che distingue questa schiera di poeti da quelli della Scuola Ionica è la loro preoccupazione stilistica, avendo essi adottato, in misura più o meno estesa, la lingua pura nelle loro creazioni.

Anche la Scuola romantica ebbe, insieme con i suoi difetti, anche non pochi meriti, specialmente se si tiene conto — elemento indispensabile per la critica — del tempo e delle condizioni in cui essa si trovò e dello stato dell'ambiente in cui nacque e visse.

* * *

§ 10. *Eptaneso e Atene.* — Queste due Scuole dominano dunque in Grecia durante i primi tre quarti del secolo XIX. Da una parte la Scuola Ionica, ricca di esperienza e di tradizioni, dall'altra quella romantica, giovane ed inesperta, priva di qualunque preparazione a causa della lunga e penosa schiavitù. La prima continua sicura la sua strada suscitando e grandi scrittori e grandi opere d'arte; la seconda, pur avendo a suo vantaggio molti meriti, cadde in alcuni difetti propri e forse inevitabili alla giovanile inesperienza.

Per quanto però le due Scuole fossero tra loro ben lontane come tendenze e correnti, tuttavia esse, e in genere tutti i poeti greci del secolo passato, hanno alcuni elementi caratteristici comuni. Anzitutto li distingue un sentimento patriottico, che in alcuni prende una figura di patriolatria esagerata. La *Grande Idea*, la costante aspirazione di formare uno Stato grande e forte, che potesse abbracciare tutte le terre elleniche, con capitale Costantinopoli — quanti sogni e quante speranze intorno a questa città! — è il dolce miraggio che inebria quei poeti.

Un altro elemento comune è la loro predilezione per l'epos, generalmente, in decapentassilabo, forma tanto cara a tutti i poeti di quell'epoca e a non pochi odierni.

Queste due caratteristiche erano così estese che non c'è poeta di quel periodo — piccolo o grande, dell'una o dell'altra Scuola, seguace della lingua pura o di quella popolare — che non abbia scritto poemi epici e a sfondo patriottico.

(Ἐπεταὶ συνέχεια)

Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ραδιοφωνική διάλεξις τοῦ λογοτέχνου κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΤΣΑΡΟΥ

“Ὅπως γιὰ κάθε λαὸ τῆς γῆς, ἔτσι καὶ γιὰ τὸν ἰταλικό, ἡ ποίηση εἶναι μιὰ βαθύτατη ψυχικὴ ἀνάγκη. Δίπλα στὴν ἐντεχνη ἰταλικὴ ποίηση, ποὺ ἀπὸ αἰῶνες τώρα θαυμάζει τὸν κόσμον μὲ τὸ σελαγισμό ὀνομάτων σὰν τοῦ Ντάντε, τοῦ Πετράρχη, τοῦ Ἀριόστου, τοῦ Τάσσου, τοῦ Καρντούτσι καὶ τοῦ Ντ' Ἀνουότσι, ὑπάρχει καὶ ἡ Ἰταλικὴ λαϊκὴ ποίηση. Ἀπὸ τὴν τελευταία, ὅπως εἶπε κι ὁ Θωμμαζέο, δὲν πρέπει νὰ ζητοῦμε ὅτι ἀπὸ τὴν ποίηση τῶν σχολῶν καὶ τῶν τεχντροπιῶν, ἀλλὰ τὴν ἔκφραση τῶν φυσικῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ ποῦ, κι ὅταν ἀκόμη δὲν δίνονται μὲ ἄψογο ποιητικὸ τρόπο, εἶναι ἄξια προσοχῆς καὶ μελέτης. Πραγματικὰ ὁ λαὸς τραγουδαί ἀπὸ ἀνάγκη ἔμφυτη τις χαρὲς του, τις λύπες του, τις προσδοκίαις ἢ τις ἀπαγορευθεῖσες του καὶ τίποτα δὲν μᾶς βοηθαί καλύτερα ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ποιήσεως του γιὰ νὰ νοιώσουμε τὴν ψυχὴ του. Καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι τὰ ἰδιαίτερα χαρίσματα ἢ ψεγάδια μιᾶς φυλῆς καθρεφτίζονται περισσότερο στὰ τραγούδια τῶν ἀπλοϊκῶν χωρικῶν, παρὰ στοὺς ἀριστοτεχνικὰ λαξευμένους στίχους τῶν μεγαλοφαντάστων ποιητῶν της. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἓνα ἀνώτερο καλλιεργημένο πνεῦμα ὅσο κι ἂν μένει Ἰταλός, Ἕλληνας ἢ Γάλλος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ βλέπει περισσότερο μὲ πανανθρώπινο μάτι. Ἄν ἐξετάσουμε μὲ προσοχὴ τὰ ἰταλικά λαϊκά τραγούδια, βλέπουμε τὸν τεράστιο ρόλο ποῦ παίζει ἡ μουσικὴ στὴν καλλιτεχνικὴ τους ὑπόσταση. Λένε ὅτι ἡ μελωδία γεννιέται ταυτόχρονα μὲ τὸ στίχον στὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ. Γιὰ τὸν ἰταλικὸ λαὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀναβρῶζει ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς του προτύτερα ἀπὸ τὸ στίχον: γιὰτὶ ἡ Ἰταλικὴ λαϊκὴ ψυχὴ ἐκφράζεται περισσότερο μὲ τὴ μουσικὴ παρὰ μὲ τὸ λόγο. Ἐτσι τὰ τραγούδια της χάνουν πολὺ ἂν τὰ χωρίσουμε ἀπὸ τὴ μουσικὴ τους καὶ τὰ μελετήσουμε ξεχωριστὰ σὰν ποιήματα. Κανένας ἄλλος λαὸς τῆς γῆς δὲν ἔχει νοιώσει τόσο βαθειὰ τὴ λυτρωτικὴ δύναμη τῆς μουσικῆς καὶ δὲν τὴν ἔχει μεταχειριστεῖ σὰ μέσο εὐγενικῆς φυγῆς, ψυχικῆς ἀνάτασης καὶ ἠθικῆς καλύτερευσης ὥστε νὰ τραγουδᾷ τέτοια:

Ἄγγελοι ἔχουν συνθέσει τὰ τραγούδια
σὰν τραγουδᾶς γίνεσαι ἄγνος στὴ σκέψη.

Ἐμεῖς στὴ σύντομη τούτη μελέτη δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴ μουσικὴ τῶν λαϊκῶν ἰταλικῶν τραγουδιῶν γιὰτὶ δὲν εἴμαστε εἰδικοί. Θὰ τὰ ἐξετάσουμε ἀναγκαστικὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ μελωδία τους, ἀφοῦ, ὅσο κι ἂν χάνουν, δὲν παύουν κι ἔτσι νὰ ἔχουν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀξίαν τους. Καὶ πρῶτα θὰ ποῦμε λίγα λόγια γιὰ τὴν τεχνικὴ τους. Ἐξετάζοντας ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη, βλέπουμε ὅτι ὁ ἰταλικὸς λαὸς ἔχει ζωηρὴ αἴσθησι τῆς μορφῆς καὶ τοῦτο ἴσως εἶναι συνέπεια τῆς μουσικῆς του κατάρτισης. Τὰ τραγούδια του ἔχουν συνήθως ὀριζμένη ἐξωτερικὴ μορφή, ποῦ ἂν δὲν εἶναι τέλεια πάντα κι ἀψεγάδιαστη, ἔχει ὅμως τάση νὰ γίνῃ τέτοια. Συχνὰ σταματᾶμε σὲ κανονικώτατα καὶ τεχνικώτατα ἐξάστιχα ἢ ὀχτάστιχα ποῦ θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ πάρουμε γιὰ ἔργα δόκιμου καὶ καλλιεργημένου ποιητῆ, ἂν δὲν προσέχαμε τὴ λαϊκότητα τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν ἀφελῆ γραφικότητα τοῦ τόνου τους. Συνήθως εἶναι σύντομα ἀπὸ τρεῖς ὡς δέκα στίχους ποῦ ἀποτελοῦν μιὰ στροφή. Ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων παίρνουν καὶ τὸ ἰδιαίτερό τους ἄπο, ποῦ εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ περιοχὴ σὲ περιοχὴ. Στὴν Τοσκάνα π. χ. τὰ τρίστιχα λέγονται «romanzetti» ἐνῶ τὰ ἄλλα «stornelli», ἴσως ἐπειδὴ ὅπως καὶ πρῶτα-τραγουδιῶνται «a storno», δηλαδὴ τὸ λέει ὁ ἓνας κι ἔπειτα τὸ παίρνει ὁ ἄλλος καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνει ἢ ἀπαντᾷ μ' ἓνα δικό του ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ στὴν Κρήτη μὲ τις μαντινάδες. Συχνὰ οἱ νοῖοι καὶ οἱ νιὲς παραβγαίνουν στὸ τραγούδι ἐπιδεικνύοντας τὸ πόσα ξέρουν:

Ἄν θὲς νὰ παραβγοῦμε στὰ τραγούδια
πάρ' τὴν καρέκλα κάθισε κοντὰ μου.
Ξέρω ὅσα εἶναι τ' ἀστέρια ἢ τὰ λουλούδια.

Ὁ στίχος εἶναι σχεδὸν πάντα ὀλιγοσύλλαβος. Ὁ πῶς συνηθισμένος εἶναι ὁ ἑντεκασύλλαβος πὺς μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι ὁ ἔθνικὸς ἰταλικὸς στίχος. Σπανιώτατα ἀπαντιέται καὶ ὁ ἰαμβικὸς δωδεκασύλλαβος, πὺς εἶναι τόσο γνωστὸς καὶ οἰκείος στὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια. Νὰ ἔνα ἰταλικὸ τραγούδι σ' αὐτόν, κατὰ πρόχειρη μετάφρασή μου, ὅπου τὸν διετῆρησα:

Τρεῖς θεριστὲς στὸν κάμπου ἐθερίζανε
 κι ἡ γιόμορφη κρατῶντας τὸ δικράνι της
 - τ' ἄχερα νὰ λιχνίσει - ἐφάνη ἀπὸ μακριά.
 Νεκρὸ ξανοίγει χάμω τὸν πολλαγαπὸ.
 Σκύβει καὶ τοῦ μετράει σαράντα δυὸ πληγές.
 Μὲ τὰ γλυκὰ της δάκρυα τὸν ἐξέπλυνε,
 μὲ τὰ ξανθὰ μαλλιά της τὸν ἐσφουγγίσει.
 Στὸν ὄμο της τὸν παίρνει, στὸ σπῆτι της τὸν πάει
 καὶ σ' ἄσπρο της κρεβάτι τὸν ἐξάπλωσε.
 - «Μάνα μου καὶ πατέρα, μοῦ πέθανε ὁ καλὸς».
 Καὶ στὸν παπᾶ πηγαίνει - «Πάει ἡ ἀγάπη μου».
 - Χτύπα καὶ ξαναχτύπα καμπάνα θλιβερά.
 Κι ἡ γιόμορφη ἀγοράζει λαμπάδες δώδεκα
 κι ὡς τὸ νεκροταφεῖο τὸν ἐσυντρόφεψε
 καὶ λέει στὸ νεκροθάφτη - Σχάψ' τὸν τάφο του
 καὶ φτιάστονε μεγάλο νὰ χωρᾶνε δυὸ.
 Κι εἶπε χρυσὴ νὰ κάνουν μιὰ ταφόπλακα
 Ἐδῶ - ἡ πλάκα γράφει - κοιμῶνται δυὸ ἐραστές.
 Ἄπὸ σουγιά ὁ νιὸς πῆγε, ἡ κόρη ἀπ' ἔρωτα.

Μ' αὐτὸ τὸ μέτρο εἶναι σπάνιο, ὅπως ἐπίσης σπάνια εἶναι καὶ τὰ πολὺστιχα τραγούδια. Εἶναι ἐξ ἄλλου φανερὴ ἡ ἐπίδραση πὺς εἶχε ἡ δημοτικὴ Μοῦσα στὴν ἑντεχνη ποίηση τῆς Ἰταλίας. Φαίνεται καθαρὰ τὶ θησαυροὺς ἀντλήσαν ἀπ' αὐτὴ οἱ μεγάλοι ποιητὲς ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴ. Εἶδη στίχων καὶ στροφῶν πὺς μπῆκαν στὴν παγκόσμια ποίηση ἀπὸ τις σελίδες ἐνὸς Ντάντε, λόγου χάρη, δὲν εἶναι διόλου ἄγνωστα γιὰ τὴ λαϊκὴ ἰταλικὴ Μοῦσα. Ὡστόσο, φαίνεται ὅτι κι αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της, στὰ νεώτερα της συνθέματα, ἔχει ἐπηρεαστεῖ κάπως ἀπὸ τὴ μεγάλη της σύνεθνη.

Ὅσον ἀφορᾶ γιὰ τὰ θέματα πὺς τραγουδάει, λέμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι παντοῦ ὁ ἴδιος, καὶ μὲ τὴν ποίησή του θέλει ν' ἀγκαλιάσει ὅλες τις ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, νὰ μιλήσει γιὰ κάθε τι πὺς ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ τις πέντε αἰσθήσεις του, μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ καρδιά του. Ὡστόσο παρατηροῦμε ὅτι τὰ τραγούδια τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ κατὰ τὴ μεγάλη τους πλειοψηφία ἀναφέρονται σὲ θέματα πὺς δίνει ἡ οἰκογενειακὴ ἢ ἐρωτικὴ ζωὴ, λίγα σὲ μύθους μὲ ρωμαντικὴ ὑπόθεση καὶ ἀκόμη λιγώτερα σὲ ἱστορικὰ γεγονότα.

Ὁ Ἰταλὸς, σὲ κάθε του ἐργασία καθημερινὴ στὸ σπῆτι, στὸ χωράφι, ὅταν βόσκει τὰ πρόβατα στὶς πλαγιές τῶν Ἀπέννινων ὀρέων, ἢ ὅταν θαλασσοδέρνεται συντροφικὰ, ψαρεύοντας σ' ἀρογιᾶλια τῆς Ἀδριατικῆς, τραγουδάει. Καὶ τὰ τραγούδια του συνήθως ἔχουν σχέση μὲ τὴν ἐργασία τῆς μέρας. Ἔτσι ἔχουμε τραγούδια γιὰ τὸ θέρο, γιὰ τὸν τρύγο, γιὰ τὸ μάζεμα τῶν διχτιῶν, γιὰ τὸ νυχτέρι τῶν κοριτσιῶν κ. τ. λ. Τραγουδάει ἐπίσης ἂν δὲν ρεμβάζει στὶς ἐλεύτερες ὥρες του. Τὰ γλυκῶφωνα παληχάρια ἀργὰ τὸ βράδυ μαζεύονται παρέες-παρέες, μὲ τὰ μαντολίνα καὶ τις κιθάρες στὸ χέρι παίρνουν τὸς στρατὲς καὶ πᾶν νὰ τραγουδίσουν κάτου ἀπὸ τὰ φωτισμένα παράθυρα τις πατροπαράδοτες καὶ κοσμοξάκουστες ἰταλικὲς σερενάτες. Κι ἀπὸ τις μισόκλειστες μπαλκονόπορτες ἐκείνη τὴ στιγμὴ κρυφοκαμάρωνουν ἐκθαμβὰ τὰ κορίτσια, πὺς νυχτερεύουν γιὰ νὰ φτιάσουν τὰ προικιά τους.

Θὰ βρῆτε στὸ ρεπερτόριο τῆς λαϊκῆς Μοῦσας τραγούδια γιὰ κάθε περίσταση: γιὰ γάμους, γιὰ πανηγύρια, γιὰ θρησκευτικὲς τελετές, γιὰ φυλακισμένους καὶ γιὰ θαλασσινοὺς. Μὰ πάνου ἀπ' ὅλα

τραγουδάει ὁ Ἰταλὸς τὸν ἔρωτα. Μέσα στὸ ὄμορφο φυσικὸ περιβάλλον καὶ στὸ γλυκύτατο μεσογειακὸ κλίμα πὺς ζεῖ, αἰσθάνεται νὰ τὸν πλημυράει μέχρι τὰ μύχια του ἡ πνοὴ τοῦ ἀρχαίου Διόνυσου:

Κυτῶ τὴ θάλασσα, τὸ γελαστὸ οὐρανὸ, τοὺς κάμπους πέρα
 κι ὅλα μοῦ λένε: γλέντα κι ἐρωτέψου.

Μᾶς δείχνει μὲ τὸ τραγούδι του ὅλες τις πτυχὲς μιᾶς ἐρωτευμένης ψυχῆς σ' ὅλες τις ἀποχρώσεις κι ὅλους τοὺς τόνους τῶν αἰσθηματικῶν καταστάσεών της. Μιλᾶει γιὰ τὸν πόθο, γιὰ τὴν ἐλπίδα, γιὰ τὰ ὄνειρα τῆς ἀγάπης. Μιλᾶει γιὰ τὴν ἐρωτικὴ ἀπελπισία, τὸν πόνο, τὴν περιφρόνηση. Ἀκόμη γιὰ τὴ ζήλεια, τὴν ἀμφιβολία, τὸ κάκιομα καὶ τὴ συμφιλιώση. Μιλᾶει γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη, γιὰ τὴν ἀδιαφορία, γιὰ τὸ ἐρωτικὸ μῖσος. Ἀλλὰ μᾶς λέει πρὸ πάντων γιὰ τὴν ὀμορφιά, ἰδίως τὴ γυναικεία. Νὰ πῶς τραγουδάει τὴν ὄραια κόρη:

Ὅταν γεννήθης, φῶς μου ὑπερούσιο,
 γιούρτασε ἡ γῆ, γιορτάσαν τὰ ἐπουράνια
 κι οἱ ἄγγελοι φωνάζαν μ' ἕνα στόμα:
 γεννήθηκε στὴ γῆ ἡ βασίλισσά μας.

Ὡς πρὸς τὴ διάθεση παρατηροῦμε ὅτι ἡ ἰταλικὴ δημοτικὴ ποίηση εἶναι αἰσιόδοξη. Τὸ Διονυσιακὸ στοιχεῖο διάχυτο κυριαρχεῖ παντοῦ σ' αὐτὴ. Καμιὰ φορὰ θρηνεῖ, μὰ τὸ δάκρυ της εἶναι τριανταφυλλένιο σὰν τοῦ μικροῦ παιδιοῦ καὶ μοιάζει σὰν ψιλὴ βροχοῦλα, σὰ μαγιάτικη μέρα. Τὸ κλάμμα της δὲν ἔχει σπαραγμὸ, πὺς κλείνουν ὀρισμένα δικὰ μας τραγούδια, οὔτε τὸ βαθύτατο καὶ σκοτεινὸ πάθος τους. Μιὰ ἐξαιρέση ἀποτελοῦν τὰ τραγούδια τῆς Κορσικῆς, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ νησιοῦ πὺς ἂν κι ἀνήκει πολιτικῶς στὴ Γαλλία εἶναι ἰταλόφωνο. Γιαντὰ ὅμως θὰ μιλήσω παρὰ κάτω.

Ὡστόσο δίπλα στὸ διονυσιακὸ στοιχεῖο προβάλλεται συχνὰ μὲ ἀρκετὴ δύναμη ἡ Χριστιανικὴ πνοὴ ἀνάμεσα ἀπὸ τ' ἀναρίθμητα θρησκευτικῶν περιχομένου τραγούδια. Ἐκεῖ μέσα νοιώθουμε νὰ σκιρτᾶ ὀλοζώντανη ἡ ψυχὴ τοῦ καθολικοῦ κόσμου, πὺς ἐδόνησε μὲ τὸ φτεροῦ τῆς ἐμπνευσης τις χορδὲς τῆς λύρας ἐνὸς Ντάντε. Πολὺ συχνὰ συναντᾶμε στὰ ἰταλικά τραγούδια μιὰ ἔντονη φιλοσοφικὴ διάθεση. Μὰ αὐτὴ δὲν εἶναι ὁ συνοφρυωμένος καὶ στυγνὸς ἀνατολίτικος σκεπτικισμὸς. Εἶναι μιὰ φιλοσοφία γελαστὴ, θὰ λέγαμε παιχιδιάρα:

Κάτι μικρούλια πράγματα εἶναι ὄραια
 κάτι μικρούλια πράγματα ἀγαπιώνται.
 Βάλε στὸ νοῦ σου τὰ μαργαριτάρια
 τόσο μικρὰ μὰ πόσο ζετιμιώνται.
 Καὶ τὴν ἐλίτσα, ἂν θέλεις, σκέψου ἀκόμα:
 μικρὴ μὰ θησαυρὸ μεγάλο δίνει.
 Βάλε στὸ νοῦ σου καὶ τὸ γιασεμάκι
 τόσο μικρὸ, μὰ τί ἄρωμα ξεχύνει.

Κοντὰ σ' αὐτὰ καὶ ἡ σατυρικὴ διάθεση φαίνεται καθαρὰ μέσα σὲ πολλὰ τραγούδια καὶ χαίρεται κανεὶς σ' αὐτὰ τοὺς ἱλαροὺς κραδασμοὺς ἐνὸς εὐστροφου μεσογειακοῦ πνεύματος, γεμάτου σπιρτάδα καὶ χάρη. Τὰ περισσότερα τραγούδια αὐτοῦ τοῦ κύκλου ἀναφέρονται σὲ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς πὺς ἡ Ἰταλία ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ἐνότητά της κι ἀκόμη παλιότερα. Ὅταν ἕνας λαὸς δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσει ἄλλα ὄπλα ἐναντίον ξένης ἢ ντόπιας καταπίεσης δείχνει τὴ δυσἀρεσκεία του καὶ μὲ τὸ πειραχτικὸ τραγούδι.

Ἀλλὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα περνᾶν συχνὰ ἀπὸ τὴν ψιλὴ κρισάρια τῆς λαϊκῆς σάτυρας:

Τοῦ τσοπάνου σὰν πῆγε στὴ Μαρέμμα
 γραμματικὸς πῶς ἔγινε τοῦ φάνη

τὸ νοῦρλο τῆς προβάτας ἔχει πέννα
καὶ καλαμάρι τὴν καρδάρια κάνει.

* * *

Καὶ τώρα θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ παραλληλίσουμε τὴν ἰταλικὴ λαϊκὴ ποίηση μὲ τὴν ἑλληνικὴ, προσπαθώντας συγχρόνως νὰ μαντέψουμε τὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τῆς ψυχῆς τῶν δύο λαῶν, ὅπως ἀκριβῶς διαγράφεται στοὺς λαϊκοὺς στίχους. Καὶ πρῶτα παρατηροῦμε ὅτι ἡ ἰταλικὴ δημοτικὴ ποίηση ὑπερέχει τῆς ἑλληνικῆς ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή, στὴν τεχνικὴ, ἐνῶ δὲν τὴν φτάνει πάντα στὴ δύναμη τῆς πνοῆς τοῦ περιεχομένου. Ἐπειτα ἡ ἰταλικὴ λαϊκὴ ποίηση, ὅπως θάλεγε ὁ ἀρχαῖος ἀλεξανδρινὸς αἰσθητικὸς, μὲ τὴ σχεδὸν τέλεια τῆς μορφῆ καὶ τῆ μουσικότητά τοῦ στίχου, τείνει τίς περισσότερες φορὲς στὸ «χαρίεν», ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ στὸ «ὑψηλόν». Ἡ ἰταλικὴ λαϊκὴ ψυχὴ μοιάζει πολὺ μὲ τὴν ἑλληνικὴ. Κι αὐτὸ ἐξηγεῖται ἂν θυμηθοῦμε ὅτι οἱ κλιματολογικοὶ καὶ ἄλλοι ὅροι διαβιώσεως εἶναι σχεδὸν ἴδιοι καὶ γιὰ τοὺς δύο λαοὺς. Ἔτσι βλέπουμε συχνὰ δημοτικὰ τραγούδια νὰ λένε τίς δύο γλώσσες ἀκριβῶς τὰ ἴδια πράγματα, νὰ ἐκφράζουν τίς ἴδιες λαχτάρες, τίς ἴδιες ἀγωνίες. Ὡστόσο ἔχουν κάποτε κάποτε καὶ διαφορὰς: ἡ ψυχὴ τῆς ἰταλικῆς λαϊκῆς ποίησης εἶναι περισσότερο λυρικὴ, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ εἶναι πλεονεκτικὴ ἐπικὴ. Ἀληθινά, ἐκεῖνο ποὺ παρατήρεται στὴν Ἑλλάδα, δηλαδὴ νὰ μαζεύονται μετὰ τὸ δεῖπνο καὶ νὰ τραγουδοῦν σὲ ἀτέλειωτους δεκαπεντασύλλαβους τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων, τῶν κλεφτῶν, τῶν ἐθνικῶν προμάχων, ἢ καὶ τῶν ληστῶν ἂν θέλετε ἀκόμη, δὲν συνηθίζεται στὴν Ἰταλία, ὅπως δὲν συνηθίζεται καὶ ὁ ἐθνικός, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, δεκαπεντασύλλαβος στίχος, στὴ λαϊκὴ ποίηση. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῶν δύο λαῶν δείχνουν ὅτι ἡ λαϊκὴ τοῦ Μοῦσα γοητεύεται ἀπὸ τὴν παλληκαριὰ καὶ τὸν ἡρωϊσμό. Πράγματι, ἀνάμεσα στὰ χαρίσματα νεκρῶν ἢ ζωντανῶν ἀγαπημένων ἀνδρῶν — καὶ γυναικῶν καμιά φορὰ — ὅπως λόγου χάρι ἡ ὁμορφιά, ἡ καλωσύνη, ἡ ὥραία φωνή, ἡ ἐπιδεξιότητα στὰ μουσικὰ ὄργανα, τὴν πρώτη θέση κατέχει ἡ λεβεντιά καὶ ἡ σωματικὴ ρώμη. Ζωηρότατο σημεῖο ψυχικῆς ἐπαφῆς εἶναι τὰ τραγούδια τὰ κλέφτικα τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας καὶ ὠρισμένος κύκλος τραγουδιῶν τοῦ Πεδεμοντίου. Τὸ Πεδεμόντιο φαίνεται ἀληθινὰ ἐρωτευμένο μὲ τὴν ἀνδρεία καὶ τὸν ἡρωϊσμό καὶ νομίζω ὅτι στὴν περιφέρειά του, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος τῆς Ἰταλίας, πάλαι μ' ὅλη τῆς τῆ θέρμη ἢ παλῆα ρωμαϊκὴ ψυχῆ.

Καταπληκτικὴ ὁμοιότητα βρίσκουμε, ἐξ ἄλλου ὅτι ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ τῆς ἑλληνικῆς Μάνης καὶ τῆς ἰταλῶφωνης Κορσικῆς. Ὁ ἴδιος ἀέρας, τὸ ἴδιο μεγαλεῖο, τὸ ἴδιο σκοτεινὸ καὶ φλογερὸ πάθος, ἡ ἴδια ἀγερωχία. Ἐκεῖ κάτω στὴν Κορσικὴ, ὅπως καὶ στὴ γνωστὴ θρυλικὴ περιφέρεια, ἰσχύει τὸ φοβερὸ ἔθιμο τῆς βεντέττας καὶ περνᾷ ἀπὸ τίς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἡ ἴδια ἄγρια ἐλεγειακὴ πνοή. Οἱ Κορσικῆνες ὅπως καὶ οἱ Μανιάτισσες ἔχουν συνθέσει θαυμάσια σπαρχτικὰ μοιρολόγια καὶ κλαῖνε τοὺς νεκροὺς τοὺς μὲ τὸν ἴδιο σχεδὸν ἀπαρηγόρητο καῦμό.

Κι ὁμῶς ἕνας προσεχτικὸς, παραβάλλοντας τὰ ἐλεγειακὰ λαϊκὰ ποιήματα τῶν δύο περιφερειῶν, διακρίνει καθαρὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς ψυχῆς τῆς μιᾶς καὶ τῆς χριστιανικῆς λατινικότητά τῆς ἄλλης. Πράγματι ἡ Μανιάτικη — καὶ γενικεύοντας ἡ ἑλληνικὴ-ψυχὴ εἶναι ἐναγώνια τραγικὴ, βαθύτατα ἀνθρώπινη. Χωρὶς νὰ δέχεται συμβιβασμούς, ἀσυμφιλίωτη μὲ τὸ θάνατο ποὺ εἶναι ἡ μοῖρα μας, ὀρθώνεται γιομάτη ἀγανάκτηση καὶ τὸν περιφρονεῖ μὲ τὸ τραγικὸ καὶ ἀδιάλαχτο μῖσος τῆς. Ἀνυπότακτη ψυχὴ καὶ πανελεύθερη, ξέρε τὴ θρησκεία καὶ τὴν πίστη, μὰ στέκεται πάνω ἀπ' αὐτὰς ἀνεξάρτητη. Κανένα θρήσκευμα δὲν τῆς πάει «κουτί», καμιά πίστη δὲν τὴν ἀναπαύει. Εἶναι ἔτοιμη νὰ γκρεμίσει Θεοὺς παληοὺς, μὰ ποτὲ νὰ στερεώσει μόνιμα νέους. Ἀγαλῆνευτη ψυχὴ. Στὰ μοιρολόγια τῆς Μάνης θρηνεῖ ὁ ἄνθρωπος ποὺ παλεύει ἀνέλπιστα καὶ ἀπεγνωσμένα μὲ τὴ μοῖρα του ποὺ ἀρνιέται νὰ τὴ χωνέψει, ἀρνιέται νὰ τὴν παραδεχτεῖ. Νοιώθει πὼς κλείνει μέσα του ἕνα στοιχεῖο αἰωνιότητος καὶ μὴ ὄντας βέβαιος γιὰ τὴ γνησιότητα του, ἀγωνιᾷ. Ψυχὴ αἰώνια ταραγμένη ἀπὸ τὸ ρίγος μιᾶς τραγικῆς πᾶλης, ἀλύτρωτη, κατὰ βάθος ἄπιστη, μὰ καὶ ἀνίκητη ψυχῆ.

Ἡ ψυχὴ τῆς Κορσικῆς — καὶ γενικεύοντας τῆς Ἰταλίας — ἂν καὶ εἶναι καμωμένη ἀπὸ τὴν ἴδια πάστα, ἀφοῦ παλαίψει ἀρκετὰ καὶ μὲ τὴν ἴδια τραγικὴ ἐξαίψη, συναισθάνεται τέλος τὸ μάταιο τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀφήνει νὰ σταλαξάζει στὶς πληγὰς τῆς τὸ βάλσαμό τῆς, ἡ Πίστη. Βρίσκει τὴ γαλήνη καὶ τὴ παρηγοριὰ στὴ θρησκεία, μέσα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Τὸ θάνατο στὰ μοιρολόγια τῆς Κορσικῆς τὸν δίνει ὁ Θεὸς καὶ δὲν εἶναι κἄν θάνατος, παρὰ μιὰ ζωὴ σὲ κόσμον δικαιοῦτερο. Ἔτσι ὅσο καὶ ἂν εἶναι σκληρός, εἶναι στὸ κάτω-κάτω ἀνεκτός.

Στὰ μοιρολόγια τῆς Μάνης ὁ Θεὸς δὲν συσχετίζεται μὲ τὸ θάνατο. Ἡ Μανιάτισσα ὅταν θρηνεῖ τὸ νεκρὸ τῆς δὲν τᾶχει μὲ τὸ Θεό, ἀλλὰ μὲ μιὰ δύναμη σκοτεινὴ ἄλλη, ποὺ δὲν εἶναι θεία, κατὰ τὴν ἀντίληψή τῆς: τὸ Χάρο. Ἔτσι δὲν εἶναι ἀσέβεια νὰ παλαίψει στῆθος μὲ στῆθος μὲ τοῦτον καὶ οὔτε τὸν παραδέχεται ἀνίκητο. Πράγματι βλέπουμε στὰ ἑλληνικὰ τραγούδια ὄχι μόνον ἀντρωμένους ἄνθρωποι — σὰν τὸ Διγενῆ Ἀκρίτα — νὰ παλεύουν δυνατὰ μὲ τὸ Χάρο, μὰ καὶ νὰ τὸν νικοῦν ἀκόμη, ὅπως στὸ τραγούδι «Ἀνάθεμά τον ὅποιον πεῖ τ' ἀδέρφια δὲν πονιοῦνται».

Ἐπειτα ἡ μεταφυσικὴ ζωὴ γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦν τὰ ἑλληνικὰ μοιρολόγια δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴ μεταφυσικὴ ζωὴ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ μοιρολόγια τῆς Κορσικῆς. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει Κόλαση καὶ Παράδεισος, ὅπου πάει κανεὶς σύμφωνα μὲ τίς πράξεις του, παρὰ μονάχα «ὁ Ἄδης ὁ πικρός», ὅπου πηγαίνουν ἀνεξαίρετως ὅλοι καλοὶ καὶ κακοί, ἀκόμα καὶ τ' ἀθῶα βρέφη:

Γίνονται οἱ νιὲς πορτοκαλλίες, οἱ νέοι κυπαρίσσια
καὶ τὰ μικρὰ παιδόπουλα ὅλα χαμομηλίτσες.

Ἀπ' ὅσα εἶπα φαίνεται καθαρὰ ἡ διαφορὰ τῆς ἑλληνικῆς Μανιάτικης καὶ τῆς ἰταλικῆς Κορσικανικῆς ψυχῆς, καὶ ἡ διαφορετικὴ ἀντίληψη ποὺ ἔχουν ὅσον ἀφορᾷ τὸ θάνατο, καὶ ἅς μοιάζουν τόσο πολὺ στ' ἄλλα.

Ἡ πρώτη εἶναι γεμάτη ἀμφιβολία καὶ δυσπιστία σχετικὰ μὲ τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα, παρ' ὅλο ποὺ εἶναι χριστιανικὴ. Ἡ δευτέρη πιστεύει βαθύτατα στὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ καὶ βρῖσκει τέλος ἐκεῖ τὴ γαλήνη καὶ τὴν παρηγοριὰ.

Αὐτὴ εἶναι λοιπὸν περίπου ἡ ἰταλικὴ δημοτικὴ ποίηση, καὶ αὐτὲς οἱ ὁμοιότητες καὶ διαφορὰς τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ποὺ βρίσκουμε μελετώντας τὰ τραγούδια τῶν δύο λαῶν.

ΤΡΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΠΟΙΗΤΡΙΕΣ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Ραδιοφωνικὴ ὁμιλία τῆς συγγραφέως καὶ λογοτέχνιδος κ. ΝΙΚΗΣ ΠΕΡΔΙΚΑ

Ἡ γυναικεία λογοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ γενιὰ, ποὺ ἄνοιξε τὰ μάτια τῆς στὴν Ἑλλάδα, τὰ πρῶτα 50 ἢ 60 χρόνια, ὕστερ ἀπ' τὴν ἐπανάστασι τοῦ 1821, δὲ βρέθηκε βέβαια σὲ ὅρους ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκοὺς, οὔτε σὲ περιβάλλον πρόθυμο νὰ τὴ δεχθῆ φιλικὰ καὶ νὰ τὴ βοηθήσῃ στὴν ψυχικὴ καὶ διανοητικὴ τῆς ἐξέλιξι καὶ ολοκλήρωσι. Ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης — μόλις βγαλμένη ἀπ' τὴ δουλεία τῶσων αἰώνων — συνειδησμένη νὰ μὴ βλέπῃ τὴ γυναῖκα παρὰ κλεισμένη πάντα μέσα στὸ σπίτι ἦταν κατὰ κανόνα ἐχθρική, σὲ κάθε ἐξωστειτικὴ γυναικεία προσπάθεια καὶ ἐκδήλωσι, ἰδιαιτέρα στὶς ἀπηγορευμένες περιοχὰς τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης ἢ τῆς λογοτεχνίας.

Κάθε αὐθόρμητο ἐξ ἄλλου ξέσπασμα, στὴν πεζογραφία ἢ στὴν ποίησι ἦταν ἀπόλυτα ἀπαγορευμένο, ἀπ' τὰ αὐστηρὰ ἤθη τῆς ἀσχημάτιστης τότε κοινωνίας, ὄχι μόνον στὴ γυναῖκα, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄντρες ἀκόμα, καὶ ὅποιος θὰ τολμοῦσε νὰ ἐκφρασθῆ στὰ ἔργα του μὲ εἰλικρίνεια, ἀφίνοντας ἐλεύθερη τὴν ψυχὴν του νὰ μιλήσῃ, καὶ νὰ φανερώσῃ τὰ κρυφὰ συναισθήματα καὶ τοὺς πόθους ποὺ

τή συντάραζαν κινδύνους να χαρακτηρισθῆ ἀμέσως ἐπαναστατικός, ξεδιάντροπος καὶ ἐπικίνδυνος, καὶ νὰ χάσῃ κάθε ὑπόληψιν στὰ μάτια τῶν συγχρόνων του. Γι' αὐτό, ὄχι μόνο εἶναι πολὺ λιγιστὲς οἱ γυναῖκες τῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶχαν τὸ σθένος, ν' ἀψηφίσουν τὴν κοινὴ γνώμη, καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν ἀπροκάλυπτα στὸ ἔργο ποὺ τὶς τραβοῦσε, ἀλλὰ καὶ ὅσες εἶχον τὸ σθένος αὐτό, τὶς βλέπομε, νὰ δειλιάζουν πολὺ γρήγορα, μπρὸς στὰ ἐμπόδια καὶ στὶς ἀπογοητεύσεις, ποὺ σώριαζαν μπροστὰ τους οἱ κοινωνικὲς προλήψεις καὶ νὰ μὴν ἔχουν πιά τὴ δύναμιν — ἴσως καὶ τὴ θέλησιν κατὰ βάθος — νὰ τὶς παραμερίσουν, καὶ παραβλέποντας τοὺς ἄγραφους μικρολόγους κανόνες τοὺς παραδεγμένους ἀπ' τὸ σύνολον, νὰ τραβήξουν στὸν καινούργιον καλλίτερον δρόμον — σύμφωνα μὲ τὴ δική τους προσωπικὴ ἀντίληψιν — γιὰ νὰ κάνουν τὴ ζωὴ τους ὅπως ἐκεῖνες θὰ ἤθελαν, καὶ νὰ μᾶς δώσουν ὕστερα, τὸ ἔργον ποὺ διαισθανόμεθα, ὅτι ἦταν ἄξιες νὰ μᾶς δώσουν.

Κι εἶναι ξεχωριστὰ ἀξιοπρόσεχτες, ὅσες μὲ τὴ δυνατὴ τους προσωπικότητα, κατάφεραν νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὸ γενικὸ αὐτὸ κανόνα, καὶ μὲ σπάνια ψυχικὴ ἀντοχὴ, νὰ ὀλοκληρώσουν, σχετικὰ, τὴν ἐκδήλωσίν τους, μὲλα τὰ δεσμὰ καὶ τὶς ἀπαγορεύσεις, κοινωνικὲς, γλωσσικὲς, καὶ ἄλλες, ποὺ ἀπ' ὅλες τὶς μεριὰς τὶς ἀλυσσόδεσαν.

Τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τριῶν ἀπ' τὶς πιὸ ἀντιπροσωπευτικὲς γυναικεῖς Ἑλληνικῆς μορφῆς τοῦ περασμένου αἰῶνα: τῆς Εὐφροσύνης Σαμαρτζίδου, τῆς Ἀγανίκης Μαζαράκη καὶ τῆς Ἀγαθονίκης Ἀντωνιάδου, θὰ προσπαθήσωμε νὰ ζωγραφίσωμε σήμερον σὲ γενικὲς γραμμὲς.

* * *

Ἡ Εὐφροσύνη Σαμαρτζίδου γεννήθηκε στὴ Σκυῖρον, πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Λίγα χρόνια πρὶν, ἢ λίγα χρόνια ὕστερα, ἀπὸ τὸ 1810 ἴσως. Πότε ἀκριβῶς δὲν ξέρομε. Σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα φτάνομε, ἀν πάρομε γιὰ βάσιν τὴν πληροφορία ὅτι στὰ 1842 ἡ Σαμαρτζίδου ἦτον δασκάλισσα στὸ παρθενιαγωγεῖο τῆς Μυτιλήνης, ποὺ τότε εἶχε πρωτοανοίξῃ, καὶ ὅτι στὰ 1845 ἐξέδιδε στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ περιοδικὸν Κυψέλην.

Ὁ πατέρας τῆς ἦταν καρβονοκέρης κοσμογυρισμένος, καὶ τὸ πατρικὸν τῆς σπιτί σὺζεται ἀκόμα ὡς σήμερον στὴ Σκυῖρον, ψηλὰ στὴν Παναγία, τὴν Κερά-ψωμοῦ, καὶ ξεχωρίζεται ἀπ' τὰλλα, γιὰ τὸν ἀσυνείθιστον σοφᾶ, καὶ τὰ ὠραῖα ξυλόγλυπτα ράφια, καὶ χωρίσματα ποὺ τὸ στολιζοῦν. Ἡ Φροσύνη ἔζησε ἐκεῖ ὡς τὰ 14-15 χρόνια τῆς, τὴν ἀπλὴν ζωὴ τῶν κοριτσιῶν τοῦ νησιοῦ, ὅμοια σχεδὸν μὲ τὴ σημερινή. Στὴ Σκυῖρον ἡ χειραφέτησι εἶναι ὡς τώρα ἀγνωστὴ. Ζύμωνε, κεντοῦσε, ἔφαινε, πήγαινε στὰ κτήματα ἔφερε νερό, ἀπὸ τὴ βρύσιν, μαζὶ μὲ τὰλλα κορίτσια.

Χόρευε στ' ἀλώνια μὲ τὶς συνομιλικὲς τῆς καὶ ὅπως οἱ περισσότερες Σκυριανές, γεννημένες ποιήτριες ἔφτιαχνεν στιχάκια αἰσθηματικὰ ἢ πειραχτικὰ, καὶ τὰ ξεγνοῦσε τὴν ἄλλην ὥρα, γιὰτὶ δὲν ἤξερε γράμματα νὰ τὰ γράφῃ στὸ χαρτὶ γιὰ νὰ τὰ θυμᾶται.

Ἐνα διὸ χρόνια ἀκόμα, ἴσως καὶ λιγώτερα, καὶ ἡ ἱστορία τῆς Φροσύνης τελείωνε, ὅπως στὰ παραμῦθια μὲ γάμους καὶ χαρές. Τὸ νησί θὰ κέρδιζε μιὰ νοικοκυρὰ παραπάνω, μὲ πολλὰ παιδιὰ καὶ ἐγγόνια. Καὶ ἡ φτωχὴ ἑλληνικὴ διανόησι τῆς ἐποχῆς, θὰ ἔχανε δύο ἀπ' τοὺς πιὸ χαρακτηριστικοὺς ἀντιπροσώπους τῆς: τὴν τρυφερὴ ποιήτρια Εὐφροσύνη Σαμαρτζίδου, τὴν γυναῖκα μὲ τὴν πλατειὰ καὶ φωτεινὴ ἀντίληψιν, τὴν πολὺπλευρὴν δρᾶσιν, καὶ τὸν ἀνώτερον ἀνθρωπισμόν, καὶ τὸ γυῖόν τῆς, τὸ Χριστόφορον Σαμαρτζίδον, λυρικὸ ποιητὴ ἀπὸ τοὺς καλλίτερον τῆς γενιᾶς του.

Μὰ ἡ περιπέτεια — ποὺ ἄλλες κυνηγοῦν νυχτοήμερον, χωρὶς ποτὲ νὰ τὶς φτάνῃ — ἦρθε μὲ μιὰ μέρα στὴ Φροσύνη, ἀπρόσκλητῃ καὶ ἀναπάντεχῃ γιὰ νὰ τὴν ξεριζώσῃ ἀπ' τὸ νησί καὶ τοὺς δικούς τῆς, καὶ νὰ τὴ φέρῃ στ' ἀπάνταστα, γιὰ τὸ μυαλὸ τῆς ἀγράμματης ὡς τότε νησιωτοπούλας, πεπρωμένα τῆς.

Κεῖνη τὴν ἐποχὴ ταξείδευε γιὰ δουλειᾶς του στὸ Ἅγιον Ὄρος ὁ γιὰτρὸς Σαμαρτζίδης ἀπ' τὴν Πόλιν. Φιλοξενούμενος στὸ μοναστήρι τῆς Μεγάλης Λαύρας ἀπὸ ἕνα καλόγηρον φίλον του, ἀρρώστησε. Ὅταν πῆρε τὸ καλλίτερον, ὁ φίλος του, ποὺ πήγαινε στὴ Σκυῖρον, — σταλμένος ἀπ' τὸν ἡγούμενον,

στὸ Μετόχι τῆς Λαύρας, τὸν Ἄγιον Γεώργιον τὸ Σκυριανόν — πρότεινε στὸ Σαμαρτζίδον, νὰ τὸν πάρῃ μαζὶ του, νὰ ξεκουραστῇ καὶ νὰ συνέλθῃ στὸ νησί.

Ἄλλοι λένε πὼς ὁ πατέρας τῆς Φροσύνης, τοὺς ἔφερε στὴ Σκυῖρον μὲ τὸ καράβιν του, καὶ ἄλλοι πὼς ἡ πρώτη συνάντησι τοῦ Σαμαρτζίδου μὲ τὴ Φροσύνη ἐγένετο στὴ βρύσιν τοῦ χωριοῦ ἕνα ἀνοιξιᾶτικο δειλινό. Ὅποια ὅμως καὶ ἀν ἦταν ἡ ἀρχὴ τῆς γνωριμῆς τους, ὁ Σαμαρτζίδης μαγεύτηκε πολὺ γρήγορα ἀπ' τὴν ὁμορφίαν καὶ τὴν ἐξυπνάδα τῆς Φροσύνης, τὴ γύρεψε ἀπ' τὸν πατέρα τῆς, καὶ τὴν πῆρε γυναῖκα του. Ἐφυγαν μαζὶ, καὶ ὅταν ἔφτασαν στὴν Πόλιν, ὁ Σαμαρτζίδης, βλέποντας τὴν ξεχωριστὴ ἀντίληψιν καὶ κρίσιν τῆς Φροσύνης, τὴν ἔβαλε ἑσωτερικὴν σὲ σχολεῖν γιὰ νὰ τὴ μορφώσῃ.

Σὲ λίγα χρόνια, ἡ Φροσύνη, κατάφερε νὰ μάθῃ τόσα γράμματα, ὥστε ὄχι μόνο ἀπὸ μαθήτρια νὰ γίνῃ δασκάλισσα, ἀλλὰ νὰ ἐκδίδῃ καὶ περιοδικόν.

Τὸ πρῶτον φύλλον τῆς «Κυψέλης» — ἔτσι λεγότανε τὸ περιοδικὸν τῆς Σαμαρτζίδου — βγήκε, ὅπως εἶπαμε, στὴν Πόλιν, τὸ Μάιον τοῦ 1845, καὶ εἶναι ἀφιερωμένον στὴ βασιλομήτορα τῆς Τουρκίας, τὴ Βαλιντὴ Σουλτάναν, μητέρα τοῦ Σουλτάνου Μετζήτ, στὴν ὁποία παρουσιάστηκε καὶ τὸ πρόσφερε μόνον τῆς ἡ Εὐφροσύνη, ζητώντας τὴν προστασίαν καὶ τὴν εὐνοίαν τῆς.

Τὰ ἄρθρα τῆς στὸ περιοδικόν, μελέτες συγκριτικὲς γιὰ τὴ μόρφωσιν τῶν διαφόρων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν, γιὰ τὴν ἀνάγκην νὰ μορφωθοῦν οἱ γυναῖκες, δείχνουν τὴν γυναῖκα σὺν τὴν ἀνθησὶν τῆς πνευματικῆς ὀρμότητάς τῆς, καὶ ὄχι τὴν ἀπλαστὴ νεανικὴ ψυχὴ τῶν 20 ἢ 25 χρόνων.

Γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἄποψίν τῆς, παρατάσσει ἐπιχειρήματα, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὰ υπογράψουν καὶ σήμερον ἀκόμα, ὅσοι ὑποστηρίζουν, ὅτι ἀν θέλαμε ν' ἀνυψώσωμε τὸ διανοητικὸν ἐπίπεδον ἑνὸς λαοῦ νὰ διορθώσωμε τὸ χαρακτῆρα του, πρέπει νὰ μορφώσωμε πρῶτον μὲν τὴν μητέρα.

Γραμμένα στὰ 1845 — ἐποχὴ ποὺ οἱ περισσότερες γυναῖκες δὲν ἤξεραν γράμματα, — ἀπὸ γυναῖκα ὄχι σὲ καμμίαν Εὐρωπαϊκὴν μεγαλοπόλιν, μὰ μέσα στὴν καρδίαν τῆς Τουρκίας, προκαλοῦν τὸ θαυμασμὸν γιὰ τὸ σθένος καὶ τὴν ἐξυπνάδα τῆς Σαμαρτζίδου, γιὰ τὴν ἀπίστευτὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀγράμματης ὡς τὰ δέκα πέντε τῆς χρόνια καπετανοπούλας τῆς Σκυῖρου. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν λαμπρὴν πνευματικὴν ἀνθησὶν τῆς Φαναριώτικης κοινωνίας, ποὺ ἐπέτρεπε καὶ ὑποβοηθοῦσε τέτοιες ἐκδηλώσεις, δυσκοινοκατόρθωτες καὶ στὶς ἡμέρας μας ἀκόμα.

Ἀργότερα, στὰ 1857, ἡ Σαμαρτζίδου ἔβγαλε ἕνα τόμον ποιήματα γιὰ νὰ πουληθῇ ὑπὲρ τῶν ὄρφανῶν τοῦ Παρθενιαγωγείου Λαρίσης στὸ ὁποῖον ἐδίδασκε. Τὸ Παρθενιαγωγεῖον τὸ εἶχε ιδρύσει μὲ ἐξοδὰ του ὁ Σαμαρτζίδης.

Ὅπως δὲν εἶναι γνωστὸ μὲ ἀκριβείαν πότε γεννήθηκε ὅμοια δὲν ξέρομε καὶ πότε ἀκριβῶς πέθανε ἡ Εὐφροσύνη Σαμαρτζίδου. Ξέρομε μόνον ὅτι πέθανε στὶς Σέρρες, ὅπου ἔμεινε πολλὰ χρόνια, διευθύντρια τοῦ Παρθενιαγωγείου.

Προικισμένη ἀπ' τὴ φύσιν μὲ ξεχωριστὲς πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς ἰκανότητες, ἡ Φροσύνη ἀν καὶ ἄρχισε τὶς σπουδὰς τῆς καὶ τὴ μόρφωσίν τῆς, σὲ ἡλικίαν ποὺ οἱ ἄλλες γυναῖκες τὴν τελειώνουν, μπόρεσε μέσα σὲ πολὺ μικρὸ διάστημα, νὰ κερδίσῃ τὸ χαμένο καιρὸν καὶ ἀνταποδίδοντας τὴ δωρεὰν, νὰ μορφώσῃ μὲ τὴ σειρά τῆς, γεννιὲς ὀλόκληρες Ἑλληνοπούλας στὴ Μυτιλήνη, στὶς Κυδωνίες, στὴ Λάρισα, στὴ Κωνσταντινούπολιν, στὶς Σέρρες παντοῦ ὅπου τὴν ἔφερε ἡ πολυκύμαντὴ ζωὴ τῆς.

Πρωτοπόρος ἀληθινὴν, ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν γυναικεῖαν ἀνύψωσιν. Προσπάθησε νὰ διαδόσῃ τὶς ιδέας τῆς, μὲ τὸ περιοδικόν, μὲ τοὺς στίχους, μὲ τὴν ἐργασίαν τῆς. Ἐμεινε πιστὴ στὸ ἰδανικόν τῆς αὐτό, καὶ ἐπολέμησε γιὰ τὴν ἐπιράττησιν τοῦ μὸλῃ τῆ μαχητικότητά τῆς δυνατῆς προσωπικότητός τῆς, ὡς τὴν τελευταίαν τῆς πνοήν.

* * *

Χρονολογικὰ, ὕστερα ἀπ' τὴ Σαμαρτζίδου, ἔρχεται ἡ Μαζαράκη. Ἡ Ἀντωνιάδου ὅμως, ἀν καὶ νεώτερη, ἔχει στὴ ζωὴ τῆς καὶ στὴν ψυχολογίαν τῆς, πολλὰ σημεῖα κοινὰ καὶ μὲ τὴ Σαμαρτζίδου καὶ μὲ τὴν Μαζαράκη, καὶ γίνεται ἔτσι μεταβατικὸς σταθμὸς, ὁ συνδετικὸς κρίκος ἀνάμεσα

στις δύο άλλες που βρίσκονται σε τέλεια ψυχολογική αντίθεση. Γι' αυτό θ' ασχοληθούμε πρώτα με την 'Αντωνιάδου, και θ' αψίσωμε τελευταία τη Μαζαράκη.

Η 'Αγαθονίκη 'Αντωνιάδου γεννήθηκε το 1854 στη Σκυρό, από άρχοντική και μορφωμένη οικογένεια. Μεγάλωσε μέσα στους θρύλους και τις παραδόσεις του ποιητικού νησιού. Οι ιστορίες για τις νεράιδες και τα στοιχειά νανούρισαν τον ύπνο της σαν ήτον μικρή, ξύπνησαν πρώτα τη φαντασία της. Μικρή μαθήτρια στο 'Αρσάκειο των 'Αθηνών, γράφει στίχους σατυρικούς, διακρίνεται για το ύφος της, παίρνει το Ράλλειο βραβείον για τις εκθέσεις της, και την επιμέλειά της.

Αργότερα, όταν τελείωσε τις σπουδές της, σε ηλικία 16-17 χρόνων, γυρίζει στη Σκυρό. 'Επηρεασμένη απ' το ρομαντισμό της εποχής, θρηνηί κι εκείνη απογοητευμένη στα ποιήματά της και καταριέται τη μητρική φύση ξεχνώντας τι χρωστά στο θαύμα της Συριακής φυσικής όμορφιάς.

Η πλούσια, γεμάτη ζωντάνια ιδιοσυγκρασία της, την κάνει να πνίγεται μέσα στο στενό Συριακό περιβάλλον. Η φλογερή ψυχή της διψά για δράση, θέλει να φύγει, ζητά να εργαστή, ακολουθώντας το μόνο ανοιχτό τότε για τις γυναίκες στάδιο. Δασκάλα στη Μακεδονία ή στη Θράκη, στη Μικρά 'Ασία ή στην Πόλη, αυτό είναι το όνειρό της. Αγωνίζεται, παλεύει χρόνια ως να την άψισουν οι δικοί της να φύγει. Πάει τέλος στις Σέρρες δασκάλισσα πρώτα, διευθύντρια ύστερα στο Παρθενάγειον των. Το 1896 βρίσκεται στην όνειρευμένη Κωνσταντινούπολη, διευθύντρια στο 'Ιωακείμιον.

Στα δύσκολα εκείνα χρόνια, όχι μόνον για τον 'Ελληνισμό, αλλά και για όλους τους Χριστιανούς, 'Αρμενίους και άλλους, όσοι ζούν κάτω απ' τη Χαμιτική τρομοκρατία, ή 'Αντωνιάδου εργάζεται πατριωτικά, συνετα και άθόρυβα, αδιάφορη στις δυσκολίες και τους κινδύνους που την τριγυρίζουν, πάντα άφοβη και ήρεμη, πάντα έτοιμη να θυσιάσθη για όλους και για το καθήκον της.

Τα ποιήματά της, γεμάτα πίστι στο Θεό, γεμάτα πατριωτικό ένθουσιασμό, μαζί με διάφορες μελέτες της, παιδαγωγικές και κοινωνικές, δημοσιεύονται σε περιοδικά κι εφημερίδες, ιδιαίτερα στην «'Εφημερίδα των Κυριών», που συνεργάζεται τακτικά.

Αργότερα, λόγοι οικογενειακοί την αναγκάζουν ν' αφήσει με λύπη τη θέση της, και να γυρίσει στη Σκυρό. Ζη τώρα μόνη της, στο μεγάλο οικογενειακό κτήμα, το περίφημο Μανιπιό! Συγγράφει, διαβάζει, διευθύνει την καλλιέργεια και τη νύχτα — περίφημη και άφοβη σκοπεύτρια — γυρίζει με το όπλο στο χέρι, φυλάγοντας το κτήμα απ' τους κακοποιούς.

Η 'Αγαθονίκη 'Αντωνιάδου, ύστερα από χρόνια βιβλικής ήρεμης ζωής, άφιερωμένης στη φιλοσοφική μελέτη και την έγκαρτέρησι, πέθανε το 1928, στη Σκυρό απομονωμένη και λησμονημένη απ' όλους. Ψυχή ήρωική, άτρόμητη κι αλύγιστη σαν το σκληρότερο άτσάλι, όταν πρόκειται να υπερασπίσει άθωα θύματα από την καταστροφή, να τά γλυτώσει απ' το Χάρο ή την άτίμωσι. Δειλιάζει σαν μικρό παιδί όταν πρόκειται για τον έαυτό της και σταματά, δεμένη απ' τις συμπάθειές της, προτιμώντας ν' άρπσει άνεπλήρωτο το βαθύτερο πόθο της, άτέλειωτο το έργον για το όποιον εκόπιασε, παρά να στενοχωρήσει κανένα από τους δικούς της ή ν' άψηρήσει ώρισμένες κοινωνικές προλήψεις.

Στηρημένη απ' τη δυνατή θέλησι της Σαμαρτζίδου, άφίνει να παρασύρεται απ' τη ζωή, δέν κατορθώνει ν' άντιταχθί στις περιστάσεις, να ολοκληρώσει το έργον της, όμοια σχεδόν όπως και ή 'Αγανίκη Μαζαράκη, με την όποια παρουσιάζει πολλές ψυχικές άναλογίες.

* * *

Η 'Αγανίκη Μαζαράκη γεννήθηκε στην 'Αθήνα το 1838. Η γενιά της, γενιά των Αιωνίων, άναστημένη μέσα στών βουνών της Ρούμελης την όμορφιά και την αγριάδα, ξεχώριζε, για τη λεβεντιά και την έξυπνάδα της, μες στη λεβεντομάννα Ρούμελη, κι έδωσε στην 'Ελλάδα σειρά όλόκληρη από έσκουμένους άρματωλούς, μα και σοφούς, διαλεχτούς επιστήμονας. Πατέρας της ήτο ο Γεώργιος Αινιάν, από τους πιό δραστήριους Φιλικούς. Γενικός 'Εφορος των Στρατευμάτων της Στερεάς, στην επανάστασι πληρεξούσιος 'Υπουργός και Νομοθέτης στο νεοσύστατο έλληνικό Κράτος. Το σπίτι του Αινιάνος τότε — τα πρώτα χρόνια ύστερα απ' τον άγώνα του 21 — ήτον το κέντρον, όπου μαζεύονταν, οι καλλίτεροι στις τέχνες και τα γράμματα, της μικρής 'Αθηναϊκής κοινωνίας.

Κοντά στον έξαιρετικό αυτό πατέρα, με την πλατεία της ζωής άντίληψι και την άνώτερη πνευματικότητα, ή ψυχική και πνευματική εξέλιξις της 'Αγανίκης θά ήταν πολύ διαφορετική, άν

δέν είχε την άτυχία να χάσει τους γονείς της, όταν ήτον άκόμη πολύ μικρή, και έμελλε να μεγαλώσει μέσα στην καλλιεργημένη άτμόσφαιρα του πατρικού σπιτιού. 'Υστερα απ' το θάνατο του πατέρα της, ο άδελφός του Δημήτριος πήρε την 'Αγανίκη στην 'Υπάτη, στο σπίτι του.

Όταν το 1848 έγινε ή επανάστασι έναντιον του Βασιλέως 'Οθωνος, άρχηγός της στη Φθιώτιδα ήτανε ο Δημήτριος Αινιάν. Κι έτσι ή 'Αγανίκη, σε ηλικία 8-10 χρόνων, βρίσκεται άνακαταμένη σ' όλη τη φρίκη του έμφυλιου πολέμου.

Φεύγοντας τους 'Οθωνικούς, που τους κυνηγούσαν, γυρίζει μαζί με τον Αινιάν και την οικογένειά του, στις σπηλιές και στις χαράδρες της Οίτης, ή κρύβεται σε καλύβες χωρικών και νομάδων, ένω οι στρατιώτες του 'Οθωνος για εκδίκησι, καίνε στην 'Υπάτη τον οικογενειακόν πύργο των Αινιάνων, καίγοντας μαζί και τα άξέτιμητης ιστορικής άξίας έγγραφα της οικογενείας, καθώς και τη βιβλιοθήκη του πατέρα της 'Αγανίκης από 35.000 τόμους.

Η περιπέτεια αυτή τρομάζοντας την άβγαλτη της 'Αγανίκης παιδική ψυχή, την έκανε να μαζευτή στον έαυτό της, και μās έστέρησε ίσως απ' την ολοκληρωτική άνθησι του πλούσιου τάλαντου της 'Απ' την άλλη όμως μεριά, ή ζωή μέσα στην άξεπέραστη Ρουμελιώτικη φύσι, πλούτισε τη φαντασία της με εικόνες άλησιμόνητες, ξύπνησε στην έκλεπτυσμένη αισθαντικότητα της, τη συμπόνια για τους ταπεινούς, για όλους όσους υποφέρουν, φύσηξε στην ψυχή της τον πόθο για μιá ελεύθερη φυσική ζωή. Πόθο που φανερώνεται σ' όλα της σχεδόν τα ποιήματα και ξεσπά σε στίχους άτεχνους ίσως κάποτε, ποτέ όμως ψεύτικους και χωρίς ελικρίνεα.

Τα ποιήματα της 'Αγανίκης Μαζαράκη, γραμμένα όπως είναι τα περισσότερα στην καθαρεύουσα, άν ύστερουν ίσως σε τεχνική και σε μορφή, άγκαλιάζουν όμως πλατειά κάθε ανθρώπινο ένδιαφέρον, κάθε συναίσθημα της ανθρώπινης ψυχής, άπλά και με ελικρίνεα, χωρίς ρομαντισμούς και κούφιας ρητορικότητας.

Η ζεστή αισθηματική καρδιά της 'Αγανίκης Μαζαράκη αγάπησε όλες τις αγάπες, όπως λέει ο ποιητής. 'Ενοιωσε δικό της κάθε πόνο και χαρά στη φύσι. Δονήθηκε για όλα τα ανθρώπινα ένδιαφέροντα και τον παλμό της αυτό βρίσκομε κρυσταλλωμένο μέσα στους στίχους της. Τραγουδά την αγάπη σαν το μεγαλύτερο της γής αγαθό! Τη νεότη, την όμορπιά, τη φύσι.

Άπηχώντας τις ιδέες και τα αισθήματα της γενιάς της — γενιάς άμεσα δεμένης με τον άγώνα — ή Μαζαράκη έχει μέσα στο αίμα της τη θρησκεία της πατρίδας, περηφανεύεται γιατί είναι 'Ελληνίς. 'Εκεί όμως που οι στίχοι της ξεπερνούν όλοταλη την εποχή και το περιβάλλον της, και μās φανερώνουν τη Μαζαράκη πρωτοπόρο άληθινά στη γυναικεία 'Ελληνική ποίησι, είναι όταν βλέποντας πέρα απ' τους δικούς της πόνους και δυστυχίες, ξεχνώντας τ' άστρα και τα λουλούδια, τις ήλιαχτινες και τις ούράνιες μελωδίες κι ευωδίες, όλα τα ύψηλά και τα αιδέρια με τα όποια καταγίνεται ή ποίησι της εποχής της, τραγουδά στα ποιήματά της τις εργάτισσες και τις κόρες του λαού, τους άλητες και τα φτωγά παιδιά, και σκύβει με συμπάθεια πάνω στους καύμους και στις φουρτούνες της πολυβασανισμένης τους ζωής, στις ταπεινές χαρές και στους πόθους τους.

Δυστυχώς παρατηρούμε και στη Μαζαράκη, μ' όλη την έξελικμένη ψυχικότητά της, την ίδια δειλία για τα σχόλια της κοινωνίας, τον ίδιο φόβο για την κρίσι της. 'Ετσι ή ποίησις είναι και μένει γι' αυτήν ένα πάρεργο μέσχι στις άλλες άσχολίες της.

Γράφει γιατί ή έσώψυχη άνάγκη της το διατάζει, μα φυλάει τους στίχους της, μες στα συρτάρια της, σαν κάτι που κανείς δέν πρέπει να δει, γιατί ξέρει με τι θυσίες και τι πόνους πρέπει να πληρώσει το θείο δώρο που της είχε δοθί γι' αυτό δέν τολμά να εκφρασθί ελεύθερα όπως θά ήθελε.

* * *

Τα σύντομα αυτά βιογραφικά και ψυχολογικά σημειώματα για τις τρεις 'Ελληνίδες ποιήτριες του περασμένου αιώνα, χωρίς να μās δίνουν πιστή και ολοκληρωμένη την εικόνα του έργου και της ζωής των, πράγμα άδύνατο σε τόσο περιορισμένα όρια, είναι έν τούτοις άρκετά να μās δώσουν μιá μικρή ιδέα της νοοτροπίας της εποχής και να μās κάνουν να σκεφθούμε, πόσες γυναικείες πνευματικότητες, ίσως από τις καλλίτερες, έμειναν χαμένες για την έλληνική λογοτεχνία, πνιγμένες μέσα στους άνυπέρβλητους κοινωνικούς φραγμούς, στηρημένες απ' το κατάλληλο περιβάλλον, μέσα στο όποιον θά μπορούσαν ν' άναπτυχθουν ελεύθερα.

Ο ΜΠΑΜΠΗΣ ΑΝΝΙΝΟΣ

Ραδιοφωνική όμιλία του λογοτέχνη και δημοσιογράφου κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΑΝΝΙΝΟΥ

Τὸν Μπάμπη τὸν Ἄννινο, μέσα στὴ μακρὰ καὶ τόσο ἐντονη ζωὴ του, πολλοὶ τὸν γνώρισαν καὶ πολλοὶ ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς πρώτης ἀκμῆς του, ἔγραψαν γι' αὐτόν... Μά, θαρρῶ, πὼς ἐγώ, τὸν γνώρισα καλλίτερα, ὄχι γιατί εἶμαι παιδί του, μά γιατί πολὺ μικρός, βρέθηκα δίπλα του, κι ἀπὸ πολὺ μικρός τὸν εἶχα γιὰ πάρα πολλὰ χρόνια σύντροφό μου... Ἄπὸ δυὸ χρονῶν παιδί — τὸ 1893 — μ' ἔπαιρνε συχνὰ μαζί του. Ἴσως, γιατί ἤμουν πάντα τὸ μόνο του ἀγόρι. Εἶχαν κι ἄλλα γεννηθῆ καὶ πρὶν καὶ ὕστερα, μά δὲν ἔζησαν. Καὶ θαρρῶ ἀκόμη πὼς τὸν γνωρίζω καλλίτερα γιατί εἶχαμε κι ἔχουμε μία ψυχικὴ ὁμοιότητα τρομερῆ τόσο, ποὺ κι ἂν δὲν ἐπῆρα τὴν δική του πνευματικὴ ἔκφραση ζῶμα, καὶ τώρα ἀκόμη, ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, βλέπω νὰ ζωντανεύουν ἀσυναίσθητα σὲ μένα ὅλες του οἱ προτιμήσεις, ὅλες του οἱ συνήθειες κι ὅλα του, ἀκόμη κι αὐτὰ, τὰ μικρὰ του ἀθῶα ἐλαττώματα, ποὺ μᾶς ἐφαίνονταν ὅταν εἶμαστέ παιδιά, παράξενα, κι ἐγελοῦσαμε μ' αὐτὰ...

Ὅμως δὲν πρόκειται νὰ μιλήσω γιὰ τὸν Μπάμπη τὸν Ἄννινο, ὅπως τὸν εἶδα. Αὐτὸ εἶναι ἄλλη δουλειά, καὶ γι' ἄλλη περίσταση, ὅπως ἐλπίζω, σύντομη. Γιατί, οἱ ὄψεις του εἶναι ἀνεξάντλητες καὶ πάντα ἢ κάθε μία ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον γεμάτη. Ἐδῶ, θὰ δοθῆ ἓνα μικρὸ βιογραφικὸ πορτραῖτο του, ποὺ γιὰ νὰ τὸ γράψω κανένα ἐν τούτοις θάρρησε ἴσως νὰ γνωρίζω, ὅπως καὶ ὅσο ἐγὼ τὸν ἄνθρωπο. Ἐγραψε ὁ Ἡλίας Τσιτσέλης ἄλλοτε, καὶ στὰ «Κεφαλαιακά Σύμμικτα» ἓνα βιογραφικὸ σημεῖωμα, καὶ στὸ «Λεύκωμα τῆς Τριακονταετηρίδος» τοῦ Μπάμπη Ἄννινο, τὸ 1899, ἓνα ψυχογραφικὸ καὶ εἰκονογραφικὸ σημεῖωμα ἀξιόλογο, τοῦ Μπάμπη Ἄννινο τῆς παιδικῆς του καὶ ἐφηβικῆς ἡλικίας, τὸ τελευταῖο μάλιστα σοβαρότατο γιὰ ἓνα βιογράφο του, καὶ ἄλλοι ἔγραψαν κατὰ καιροὺς πολλὰ, καὶ σὲ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά καὶ ἄλλου... Μά νὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ πιστεύω, πὼς κάτι καινούργιο, καὶ κυρίως κάτι πολὺ σωστό, μπορεῖ νὰ δώση καὶ

τὸ παρόν, κι ἂν φανῆ ὑπερβολικό, πουθενά, δὲν θὰ εἶναι μεροληψία, μά βαθεῖα καὶ καλὴ πίστις...

Ὁ Μπάμπης Ἄννινο, γεννήθηκε στ' Ἀργουστόλι, τὴν 6 Σεπτεμβρίου (παλαιᾶς ἡμερομηνίας) τοῦ 1852, ἀπὸ τὸν Γεράσιμο Δημητρίου Ἄννινο καὶ ἀπὸ τὴν Ἐλένη Σκιαδᾶ, ποὺ ἦταν γυναῖκα σχετικὰ μορφωμένη γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς καὶ τὴν ἀστικὴ τάξη τῆς. Ὁρφάνεψε μικρῆ, κι ἀνατράφηκε μαζί μὲ ἄλλες δυὸ ἀδελφές τῆς, ἀπὸ τὸν θεῖο του, τὸν Παπᾶ — Σκιαδᾶ, ποὺ τῆς ἔμαθε ὅτι ἐκεῖνος γνώριζε, ἰταλικά, ἀκόμη καὶ λίγη ἀστρονομία, κι ἄλλας γνώσεις ποὺ δὲν μάθαιναν οἱ κοπέλλες τοῦ καιροῦ τῆς. Ἔτσι ἂν καὶ ὅλη ἡ οἰκογένεια τῶν Ἄννιναίων ἦταν, σὴν ἀριστοκρατικὴ γενεά, ἄνθρωποι προηγμένοι καὶ μορφωμένοι, ἀκόμη καὶ στοὺς πεῖδι φτωχοῦς τῆς κλάδους, ὅμως, θαρρῶ, πὼς ἀπὸ τὴν μητέρα του ἐκληρονόμησε τὴν πρώιμὴν του φιλομάθειαν καὶ τὴν ἀγάπην του γιὰ τὰ γράμματα, ποὺ τὸν ἔκαναν, σὲ ἡλικία δώδεκα χρόνων, νὰ θεωρῆται «φαινόμενον» καὶ νὰ διδάσκη τ' ἄλλα τὰ παιδιά, κι εἶχε ἀπὸ τότε τὴν ἐγκυκλοπαιδικότητα ποὺ τὸν χαρακτηρίζει καὶ τοῦ ἐπέτρεψε ὕστερα νὰ καταπιαστῆ, σὴν μεταφραστῆς εὐσυνείδητος, σὲ κάθε λογῆς ἐπιστημονικὴς μεταφράσεις ποὺ ἀπαιτοῦν εἰδικὴς γνώσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα, ποὺ κατὰ καιροὺς μετέφρασε.

Ὁ Μπάμπης ἦτο περίεργος τύπος — γράφει «ὁ Ἡλίας Τσιτσέλης στὸ «Λεύκωμα» ποὺ παραπάνω ἀναφέραμε — νέου καὶ μαθητοῦ. Ἄπὸ τῶν ἐφηβικῶν του ἐτῶν ἦτο φιλοτάραχος, ζωηρότατος, εὐτράπελος, φιλοθεάμων, ἀγαπῶν τὴν «καλοφαγίαν καὶ τὰ συμπόσια, εὐφυλόγος καὶ «φιλοσκάνδαλος. Δὲν ἦτο εὐμορφος, οὐδ' ἐκομψεύετο (τότε, διότι ἀργότερα, καὶ ἐφ' ὅσον ἐγήρασε εἶχε καὶ πολὺ μεγάλην μάλιστα, κοκαλιανή!). Τουναντίον ἦτο φιλάσθενος, μᾶλλον κυφός, μελαψός καὶ ἀτμηλέητος τὴν περιβολήν. Ἄλλ' εἶχε στιγμάς τινὰς σοβαρότητος «καὶ περινοίας, ὥστε δὲν ἔβλεπέ τις πλέον τὸν «ἐφηβον νεανίαν, ἀλλὰ μικρὸν γέροντα, εἰς τοὺς

«λόγους του δέ, τὰς χειρονομίας του, τοὺς σπινθηροβόλους ὀφθαλμούς του, τὸν τόνον τῆς φωνῆς του, τὴν αἰσθηματικότητα, ὁ ψυχολόγος «ἠδύνατο βασιμῶς νὰ προῖδη μέλλον οὐχὶ ἀσημον. Οἱ ὀφθαλμοὶ του ἰδίως ἀπέπευον ἐν ὧραις «τοιαύταις μυστηριώδη τινα μαγεῖαν καὶ τὸ χεῖλος «του ἐστέφετο ὑπὸ ἐξαιρετικῆς γλυκύτητος μειδιάματος. Ἦτο «bel brutto, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ «παλαιοῦ μας καθηγητοῦ τῆς γαλλικῆς Πανούρη.

«Αἱ κρίσεις του ἐπὶ διαφόρων δημοσιευμάτων, ἢ εὐαισθησία του, ἢ φιλομουσία του, ἢ «σχετικὴ πρὸς τὴν ἡλικίαν του πολυμάθεια, καθίστων ἡμᾶς τοὺς φίλους του, αὐτόχρομα λάτρες του. Δὲν ἦτο φίλος τῶν ὑποχρεωτικῶν «σπουδῶν καὶ ἀπεστρέφετο καὶ διδασκάλους καὶ «γραμματικούς καὶ ὠράρια μαθημάτων. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν διεκρίνετο μετὰ τῶν συμμαθητῶν «του ἐπὶ ἐπιμελείᾳ καὶ προσόδῳ. Καθ' ἑκάστην «μᾶς ἀνεγίνωσκεν καμμίαν φιλολογικὴν μελέτην «του, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἐν ποίημα, ἀλλ' εἰς τὰς σατύρας ἀπέκλεινε μᾶλλον, διότι καὶ «φιλοσκώμων ἦτο καὶ εἶρων καὶ τολμηρὸς ἐκ φύσεως. Ἠρέσκετο νὰ ὀδεύη νέας ὁδοὺς ἰδεῶν «καὶ εἶχε πρωτοτύπους πολλάκις ἐμπνεύσεις. Ἦτο νεαρότατος ὅταν συνέταξε μακρὰν μελέτην «περὶ τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ Ἰουλίου Τυβάλδου, ἐν ἧ πολλὰ περὶ τῆς καταλλήλου εἰς «τὴν ποίησιν γλώσσης μετὰ θάρρους καὶ λόγων «ἐξέθετε, ἀποροῦνταν ἡμῶν τῶν φίλων του, ἐπὶ «ταῖς γνώσεσιν αὐτοῦ, καὶ τῇ εὐχερείᾳ περὶ τὸ «γράψαι. Ἀπλήστως ἀνεγίνωσκε τὴν ἱστορίαν «τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως μᾶς ὁμίλει περὶ «τοῦ Ροβεσπιέρρου καὶ περὶ τοῦ Καμίλλου Δεμουλέν, καὶ ἐνῶ οἱ καθηγηταὶ μας παρέδιδον «Θουκυδίδην, αὐτὸς μᾶς ἀνεγίνωσκε κρυφίως «μεταφράσεις του ἀπὸ τοὺς Γερωνδίνους τοῦ Λαμαρτίνου. Ἐτέρπετο ν' ἀναγνώσῃ τὰς ποιήσεις «τοῦ Μυσσέ, ἰχνολᾶται δὲ ν' ἀνευρίσκη εἰς τὰ «περιοδικὰ καὶ τὰς ἐφημερίδας ἄρθρα φιλολογικὰ «καὶ κριτικὰ ἐξ ὧν ἀπανθίζων περιόδους ἐντέχως γεγραμμένας, φράσεις ὠραίας καὶ κρίσεις «ἐπὶ ποιήσεως καὶ ποιητῶν, ἀπεστήθιζε καὶ ἀπήγγελεν ἐνθουσιῶν. Ἦτο ὀλιγόλογος καὶ φειδωλὸς εἰς τὰς κρίσεις του, ἀλλ' ἐκ τῶν ὕστερων «αὐτὰ ἐφαίνοντο εὐθεῖαι καὶ ὀρθαί. Συνεδύαζε «πάντοτε τὸ σοβαρὸν μετὰ τοῦ ἀστείου, πολλὰ

«του δὲ εὐφυολογήματα τηροῦμεν πάντοτε οἱ «φίλοι του εἰς τὴν μνήμην, προαγγέλους ἀσφαλῶς τῆς μετέπειτα ἀναδειχθείσης εὐστροφίας «καὶ ζωηρότητος τοῦ πνεύματός του.

«Ἡδυνάμην πολλὰ νὰ γράψω περὶ τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐρωτικῶν του κλίσεων. «Σημειῶ μόνον ὅτι ἀπαυγάσματα αὐτῶν, ὑπῆρξαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ πρώτα του ποιητικὰ «στιχορρήματα, τὰ ὅποια συνέθετε εἰς τὰ μαθητικὰ θρανία, εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Μαῖτλανδ ὅπου περιπατοῦμεν, ἢ εἰς τὸ πενιχρὸν του γραφεῖον τοῦ Τελωνείου, ὅπου ἠναγκάζετο νὰ ἐργάζεται ὡς γραφεὺς. Μετ' ἰδιαιτέρας δὲ εὐχαριστήσεως ἀναπολῶ ὅτι ἐγώ, μετὰ τῶν κοινῶν φίλων Ἰερωνύμου Κονιδάρη, Νικολάου Πανᾶ καὶ ἄλλων ἐπέισαμεν τὸν δειλὸν καὶ μετρίοφρονα ποιητὴν νὰ δημοσιεύσῃ τὸ «Λυκαυγές», «τὴν ποιητικὴν του συλλογὴν, ἣτις ὑποβλήθησα εἰς τὸν Βουλευτικὸν Διευκρινισμὸν τοῦ 1870 εἶχε «τύχη λίαν εὐφήμου καὶ ἐπαινετικῆς μνείας. Ἦθ' ἐσθάνετο ὅμως ταυτοχρόνως καὶ ἄλλον ἔρωτα, «κλίσειν ἀκατάσχετον πρὸς τὸ θέατρον. Ἦτο αὐτὸς τὸ κέντρον τῆς ὑπὲρ τοῦ θεάτρου ζωηρῆς «καὶ ἐνθουσιωδῶς ἐνδιαφερομένης νεολαίας τοῦ τόπου. Δὲν ἔλειπε ποτὲ ἐκ τῶν παραστάσεων. Ἦ γνῶμη του ἠκούετο καὶ ἐπεβάλετο μετὰ τῶν ὀμηλικῶν. Παρηκολούθει τὰς παραστάσεις «τοῦ μελοδράματος μετ' ἄκρας φιλομουσίας. Κατὰ «τὰς ἐξ ἑκατέρωθεν περιόδους, περὶ τὸ 1870, «ἀληθῆ ἠσθάνθημεν μετ' αὐτοῦ καλλιτεχνικὴν ἀπόλαυσιν, συχνάζοντες διαρκῶς εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ Ἰταλικοῦ δραματικοῦ θιάσου — τοῦ πρώτου τῶν ὁποίων ἐβλέπομεν. Τότε εἶδομεν διὰ «πρώτην φοράν τὸ «Ἐνσαρκιον Ἄγαλμα» καὶ «ἄλλα τινὰ ἔργα, τὰ ὅποια ὁ Μπάμπης μετέφρασεν ἀκολούθως χάριν τῆς ἐλληνικῆς σκηνῆς. «Ἐκτοτε δὲ βεβαίως ἐνισχύθη πολὺ ἡ φυσικὴ «πρὸς τὴν δραματικὴν τέχνην κλίσις του. Τὰς «παραστάσεις ὁ Μπάμπης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ φίλοι παρηκολούθουμεν μετὰ ζέσεως, διηροῦμεθα «εἰς στρατόπεδα, καὶ ἔγραφε τότε ἐκεῖνος σονέττα «ἢ σατύρας διὰ τοὺς ἠθοποιούς, προκαλοῦντα «ῤήξεις, ἐξ ὧν μίαν ἡμέραν, ἀστυνομικὴ διαταγὴ «ἀπηγορεύθη ἐπὶ τινα καιρὸν ἡ εἴσοδος εἰς τὸ «θέατρον εἰς τοὺς πρωταίτιους ἐν οἷς καὶ ὁ «Μπάμπης!...

Και επιλέγει:

«Ταῦτα καὶ ἄλλα πολλὰ ἀκόμη, ἅτινα παραλείπω διὰ τὸ μὴ μακρυγορήσω ἐπὶ πλέον, ἦσαν «τὰ τεκμήρια τῆς φιλομουσίας, τῆς εὐφυΐας, τῆς «ζωηρότητας τοῦ πνεύματος, ἅτινα διαπλασθέντα «βραδύτερον σὺν τῷ χρόνῳ ἐδημιούργησαν τὸν «Μπάμπη, οἶος σήμερον — (τὸ 1899) — εἶναι, «καὶ ἰσχυσαν νὰ κατατάξωσιν αὐτὸν μεταξὺ τῶν «συγχρόνων διαπρεπῶν λογίων».

Τὰ ἀνωτέρω, χαρακτηρίζουν ἐπαρχῶς, ὄχι μόνον τὴν πρώτην περίοδον τῆς παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς ζωῆς τοῦ Μπάμπη Ἀννίνου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν γένει σταδιοδρομίαν του. Ἡ ὀρμητικότης αὐτῆ, πού ἀναφέρεται κατὰ πρότον καὶ ἡ δξύτης τῶν ἐκδηλώσεων του συνεχίσθη ἐπὶ μακρόν, μέχρι τοῦ 1900 περίπου, καὶ εἰς αὐτὴν ἀνάγονται αἱ κατ' ἐξοχὴν σατυρικά του ἐκδηλώσεις, ἡ σατυρική ἐφημερίς «Γλῶσσα», πού ἐβγαζε τὸ 1875-1876 εἰς τὸ Ἀργοστόλι, καὶ συνεργασία του εἰς τὸν «Ἀρμοδαῖον» καὶ τὸ «Ἄστου», αἱ περίφημοι «πινακίδες» του εἰς τὰς ἐφημερίδας πού συνηργάσθη μεταξὺ 1880-1890 καὶ βραδύτερον, ἀλλὰ καὶ τὰ σατυρικά του δημοσιεύματα καὶ θεατρικὰ ἔργα τῆς μέχρι τοῦ 1900 περιόδου. Ἀργότερα, ἡ σατυρική του μαχητικότης ἐξέλειπε, διαμορφωθείσα σὲ πειρὸ διάχυτη γενικώτερη καὶ ἀπαλώτερη σάτυραν, γιὰτὶ ἡ ψυχικὴ διάθεσις του λόγω ἀτυχιῶν στὴν ἰδιαιτέρα του ζωὴ εἶχε μεταβληθῆ...

Ἄν τὸ «Λυκαυγές», ἦταν τὸ πρότον ἐκτυπωθὲν βιβλίον του, — τὸ 1872, ἐν Κεφαλληνίᾳ — δὲν ἦτο καὶ ἡ πρώτη πέραν τοῦ στενοῦ του φιλικοῦ κύκλου λογοτεχνικὴ ἐμφάνισις. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1870 εἰς τὸ περιοδικὸν τῶν Ἀθηνῶν «Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη» ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σημείωσις:

«Εὐχάριστος δημοσιεύομεν τὸ κατωτέρω πλήρες χάριτος καὶ ἀφελείας ποιημάτων, προῖον τῆς νεαρᾶς μούσης τοῦ ποιητοῦ τῆς ἐν τῷ «ποιητικῷ ἀγῶνι ἐπαινεσθείσης συλλογῆς τὸ «Λυκαυγές», «προτρέπομεν δὲ τὸν δεκαοκταετῆ ποιητὴν νὰ μὴ «παύσῃ θεραπεύων τὴν Μελομένην, ἥτις προοιωνίζεται αὐτῷ ἐνδοξόν ποιητικὸν μέλλον.

Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ποίημα «εἰς Φυλλορροσῶν Ρόδον», ὑπογεγραμένον Χ. Ἀννίνος, Κεφαλληνία.

Εἰς τὸ ἴδιον περιοδικόν, δημοσιεύεται τὸν Ἰούλιον τοῦ 1871 τὸ «φῶς εἰς παράθυρον» κατὰ τὸ Γαλλικόν τοῦ Auguste Giraud καὶ μετ' ὑπογραφῆν

«Χαρ. Γ. Ἀννίνος, Ἐν Κεφαλληνίᾳ», τὸν δὲ Ἰούλιον τοῦ 1872, τὸ «Ἄσμα δειλοῦ ἔραστοῦ», δημοσιεύομενα καὶ τὰ δύο εἰς τὸ «Λυκαυγές», τὸ ὁποῖον τὸ ἴδιον περιοδικόν δωρεῖ εἰς τὸν πρότον λύτην τῶν αἰνιγμάτων τοῦ Δεκεμβρίου 1873!...

Τὸ 1873 εὐρίσκεται εἰς τὰς Ἀθήνας ὅπου γνωρίζεται καὶ συνάπτει φιλίας μετ' ὄλους τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς, τὸν Δημήτριον Παπαρρηγόπουλον, τὸν Ἰωάννην Παπαδιαμαντόπουλον, τὸν Βασιλειάδην, πού ἰδιαίτερος τὸν ἀγαπᾷ, καὶ ἐγγράφεται μέλος, ἔκτοτε, τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός». Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ πού φεύγει ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν. Ἡ ἀνήσυχη ψυχὴ του, πού τὸν τρέπει, γιὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν «κοινοτυπίαν» πρὸς «εὐρύτερους ὀρίζοντας», τὸν ἔχει κάμει ἤδη τὸ 1867, μειράκιον δέκα πέντε ἐτῶν, νὰ φύγῃ κρυφᾷ διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου κάποιος θεῖος του εὐρίσκετο καὶ ὀπόθεν ξαναγύρισε ἀδόξως στὴν Κεφαλληνία...

Ἄλλὰ καὶ στὰς Ἀθήνας δὲν πρόκειται νὰ μείνῃ πολὺ. Φεύγει, τὸ 1874 — ἢ καὶ πειρὸ μπροστά — γιὰ τὴν Νεάπολη τῆς Ἰταλίας, γιὰ τὴν Ἰταλία πού ἡ αἴγλη τῆς ἐσελάγιζε στὴν ἀντίπερα ἀκτὴ τοῦ Ἰονίου καὶ πού ἐτραβούσε τότε, ὅπως καὶ τόσους ἄλλους πρίν, μετ' ἡν γοητεία τῆς λογοτεχνίας τῆς, τὸν Μπάμπη Ἀννίνου, ἰταλομαθῆ ἤδη...

Ἐκεῖ τότε «μποῦμ» στὴν ἀρχὴ καὶ πότε Ἰποπρόξενος τῆς Ἑλλάδος, στὸ Καστελλαμάρε, παρὰ τὴν Νεάπολιν καὶ στὸ Κάλλιαρι τῆς Σαρδηνίας, μένει τρία χρόνια γιὰ νὰ ξαναβρεθῆ τὸ 1876 στὴν Κεφαλληνία, ἀπ' ὅπου συνεργάζεται ἐντατικὰ στὰ διάφορα λογοτεχνικὰ περιοδικὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐπαρχίας. Εἰς τὸν «Ζακύνθιον Ἀνθῶνα» τοῦ Τσακασιάνου, δημοσιεύει τὸν Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον τοῦ 1876 τὸ ἐκτενὲς διήγημα «Ματθίλδη ἢ Ἡ Ἐορτὴ τῶν Νεκρῶν», ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὴν Σαρδηνίαν, μετ' ὁποῖον, διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανίζεται τὸ ἐπικρατήσαν τὰ τελευταῖα ἔτη ὄνομά του «Μπάμπης», ὡς ψευδώνυμον, παντοτε μετ' ἡν ἰδίαν ὑπόμνησιν: Ἐν Κεφαλληνίᾳ.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ διηγήματος ὑπὸ τὴν ὑπογραφῆν, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σημείωσις τῆς Συντάξεως τοῦ «Ζακύνθιου Ἀνθῶνος»:

«Ἰπακούοντες εἰς τὰς αἰτήσεις πολλῶν ἀξιωματικῶν συνδρομητῶν ἡμῶν, γνωστοποιούμεν ὅτι ὁ

«ὕπὸ τὸ ψευδώνυμον Babby μετριοφρόνως κρυπτόμενος εἶναι ὁ προσφιλεῖς ἡμῖν Κορὸς Χαράλαμπος «Ἀννίνος, ὁ ποιήσας λαμπρὰν συλλογὴν ποιημάτων ὑπὸ τὸν τίτλον «Λυκαυγές», γνωστὸς πρὸς «θέντων ἐν τοῖς περιοδικῶς Ἀθηνῶν «Ἐθνικῆ Βιβλιοθήκῃ καὶ Βύρωνι», Πειποθότες εἰς τὴν «πρὸς τὸν ἡμέτερον «Ἀνθῶνα», εὐνοίαν τοῦ ῥήθους φίλου, δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι καὶ δι' ἄλλου «ἔργου ἀνταξίου τοῦ ἤδη δημοσιευμένου θέλει «κοσμήσει τὰς στήλας αὐτοῦ».

Πράγματι, μετ' ἡν ὑπογραφῆν «Babby» πάντοτε — Κεφαλληνία — δημοσιεύει εἰς πέντε συνεχεῖς μακρὸν διήγημα «Αἱ Δύο Ἀδελφαί» (Ἀύγουστος-Νοέμβριος 1877, Ἰανουάριος 1878).

Εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικόν «Ζακύνθιος Ἀνθῶν», ἔσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ φύλλου Η-Θ τοῦ Γ' τόμου, ὑπὸ τὴν ἐπικεφαλίδᾳ «ἀ ν ἄ μ ι κ τ α», δημοσιεύεται ἡ ἐξῆς εἰδοποίησις:

«Ἄσμενοι ἀναγγέλομεν τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις, ὅτι ἐν τῷ προσεχεῖ ἡμῶν φυλλαδίῳ «ἀρξόμεθα δημοσιεύοντας φανταστικὸν διήγημα «ὕπὸ τὸν τίτλον «Ἀκτις Σελήνης», Τὸ τερπνὸν «τοῦτο διήγημα εἶναι ἔργον τοῦ προσφιλοῦς ἡμῖν «Babby, γνωστοῦ ἤδη καταστάντος τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ «Ζακύνθιου Ἀνθῶνος» ὡς ἐκ τῶν «ἐν αὐτῷ καταχωρισθέντων (sic) δύο ὥραιων «αὐτοῦ διηγημάτων». Τὸ διήγημα αὐτό, δὲν ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν «Ζακύνθιον Ἀνθῶνα» ἐν τούτοις, ἀλλὰ εἰς ἄλλο περιοδικὸν τῆς αὐτῆς ἐποχῆς.

Τὸν Μάιον τοῦ 1878, δημοσιεύεται εἰς τὸν «Ζακύνθιον Ἀνθῶνα» ἀπ' ἐτέρου, ἴσως ἀντὶ τοῦ ἄλλου δημοσιευθέντος διηγήματος «Ἀκτις Σελήνης», μακρὸν ποίημα καταλαμβάνον ὀλόκληρον δίστηλον σελίδα, ἐξ 140 στίχων, περίπου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ρεμβασμοὶ Ἐσπερινοί».

Ἀργότερον περὶ τὸ 1886-7 τὸ περιοδικὸν τοῦ Τσακαλιάνου κατὰ τὴν Β' περίοδον του ὡς «Ποιητικὸς Ἀνθῶν» πλέον, δημοσιεύει πολλὰ ποιήματα τοῦ Μπάμπη Ἀννίνου, ὡς Χαράλαμπος Ἀννίνου, ἐκ τῶν δημοσιευθέντων εἰς «Λυκαυγές», ἀλλὰ ἄλλα ὡς τὸ «Μήτηρ καὶ παιδίον» κατὰ τὸν Β. Οὐγκά, καὶ ὥραιον μετάρφρασιν τῆς ὠδῆς τοῦ Κατοῦλλου «Vivamus mea Lesbia» εἰς ὥραιον ὁστάτην δημοτικὴν.

Τὴν δημοτικὴν, ἄλλως τε, ἐχρησιμοποίησε καὶ

εἰς πολλὰ ἄλλα του ποιήματα, καὶ τὴν ἐχειρίζετο μετ' ἡν ἰδίαν γλαφυρότητα πού ἐχρησιμοποίησε τὴν καθαρεύουσα καὶ τὴν καθομιλουμένη στὸ ὅλον του ἔργον. Ὅπως εὐστοχα ὁ κ. Μιχαὴλ Ἀργυρόπουλος εἶπε στὴν σύντομη ὁμιλία του στὸν «Παρνασσό», κατὰ τὸ φιλολογικὸ μνημόσυνον τῆς πενταετίας του, ἀν δὲν τὴν ἐχρησιμοποίησεν ἐξ ὀλοκλήρου, ἦταν γιὰτὶ «τὸ περιβάλλον τῶν καιρῶν πού ἐγράφε, τὸν συνεκράτει εἰς τὰ τότε παραδεδεμένα». Ἀργότερα, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος κάποτε τὸ ὁμολόγησε «ἦταν ἀργὰ πειὰ!».

Τὸ 1878, ξαναγυρίζει στὴν Ἰταλία, ὅπου μένει στὴν Ρώμῃ, ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ Πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος Γεωργίου Μαυροκορδάτου. Μά, ἡ Ἑλλάδα τὸν τραβούσε, καὶ ξαναγύρισε. Τὸ 1879 ξαναγυρίζεται στὴν Ἀθήνα, γιὰ ν' ἀρχίσῃ τὴν μακρυὰ καὶ πολύμορφη σταδιοδρομίαν του, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν δημοσιογραφίαν...

Πενήντα πέντε χρόνια τὸν κράτησε ἡ Ἀθήνα, ὡς τὰ 1934 πού πέθανε...

Στὸ διάστημα αὐτὸ τῶν πενήντα πέντε χρόνων του, ἀπὸ τὰ ἐξῆντα πέντε τῆς δουλειᾶς του στὰ γράμματα, ὁ Μπάμπης Ἀννίνος, γίνεται πανελλήνιος. Συνεργάζεται στὸ «Μὴ χάνεσαι», στὸν «Ἀσμοδαῖον», στὴν «Νέαν Ἐφημερίδα», στὸν «Τηλέγραφο», στὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλά, στὸ ἑβδομαδιαῖο σατυρικὸ καὶ ὕστερα στὸ κηθημερινὸ «Ἄστου», πού ἐβγαζε μαζί μετ' ὸν Θέμο Ἀννίνου, στὴν «Καθημερινή», τοῦ Μίκιου Λάμπρου, τῶν Ἀθηνῶν, στὰς «Ἀθήνας» τοῦ Πάπ καὶ στὴν «Ἐστία» ἀργότερα. Στέλνει ἀνταποκρίσεις στὸν «Νεολόγο» τοῦ Βουτυρᾶ, καὶ ὕστερα τίς χαριτωμένες ἀνταποκρίσεις του, ὡς «Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς», γεμᾶτες πνεύμα, ἀλλὰ καὶ λογοτεχνικότητα, στὸν «Ταχυδρόμο» τοῦ Βέλλη, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν «Πρόοδος» τοῦ Βαβακούκη, στὸ Κάστρο, περὶ τὸ 1905, συνεργάζεται στὸν «Ἐθνικὸ Κήρυκα» τῆς Νέας Ὑόρκης, καὶ τὸ 1926 δίνει λογοτεχνικὴν συνεργασίαν σὲ ὅλα τὰ ἀπανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκδιδόμενα περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ «Ἡμερολόγιον» τοῦ Σκόκου γιὰ νὰ τελειώσῃ μετ' ὸ «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος» τοῦ Δροσίνῃ κ. ἄ.

Γράφει ἔργα θεατρικὰ πρωτότυπα — τὴν «Νίκη τοῦ Λεωνίδα» πού μετάρφρασε τὸ 1895 στὸ Ἰτα-

λικό, ὁ Ἴταλὸς λόγιος καὶ φίλος τοῦ Βίτο Παλοῦμπο — τὸ πολυθρύλλητο «Ζητεῖται Ὑπέρτης», τοὺς «Παρθαδραμένους», ποὺ μοιραῖα δὲν μπορούσε νὰ ἔχη τὴν ἐπιτυχία τοῦ θαυμαστοῦ «Φρέσκο» εἰς πεζόν, ποὺ τόσο ζῆ ἀκόμη, διαφορῶς ἄλλας κωμωδίας, ὅπως τὸ «Ἐβλαχ γυνῶσιν», ποὺ εἶναι ἀνέκδοτον, ἓνα εἶδος «ρεβύ — φεερί» τῆς Ἀθήνας τὸ 1899, τὰ «Φούμαρα», ποὺ ἀξί-ζουν τὸ φῶς τοῦ προσοκηρίου, χωρὶς ν' ἀναφέρῃ κανεὶς τὴν σειρά τῶν «Παναθηναίων» μὲ τὸν Τσοκόπουλο στὴν ἀρχὴ καὶ τὸν Δημητρακόπουλο ὕστερα, καθὼς κι ἓνα δραματάκι του, γεμᾶτο λεπτὴ μελαγχολία, «Τὸ Ἀντιφέγγισμα» ποὺ ἔπαιξε κάποτε σὲ μίαν ἐορτὴ ἢ Μαρία Κοτοπούλη. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ, πλουτίζει τὸ πτωχὸ ἐλλη-ληνικὸ δραματολόγιον τῆς ἐποχῆς του, μὲ φροντισμένες καὶ λογοτεχνικὲς μεταφράσεις θεατρικῶν ἔργων, ποὺ πολλὰς ἀκόμη παίζονται. Στις λογοτεχνικὲς του μεταφράσεις, θὰ πρέπη κανεὶς ξεχωριστὰ ν' ἀναφέρῃ τὴν «Τραγικὴν παλιωδία» τοῦ Ἐκτορος Ρομανιόλι, «Ἄλκηστις», ποὺ μετέφρασε ἔμμετρα, καὶ ποὺ ἐκδόθη μετὰ μὲ μίαν ἄλλη μετάφρασή του, τὸ «Γῆ καὶ Οὐρανός» τοῦ Βύρωνος, στὰ Γαλάζια Βιβλιοθήκῃ τοῦ Δημη-τρᾶκου.

Τὸ μεταφραστικὸν του ἔργο, εἶναι τεράστιον... Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θεατρικὰ ἔργα, ποιητικὰ ἔργα, μυθι-στορήματα, διηγήματα — τὰ ἱστορικὰ καὶ ἐπιστη-μονικά, ὅπως «ὁ Ἐγκληματίας ἄνθρωπος» τοῦ

Λομπρόζο, τὰ ἱστορήματα τοῦ Βερτολίνι καὶ ἄλλα πολλὰ — εἶναι δείγματα ὄχι μονάχα τῆς λογοτε-χνικῆς χρήσεως τοῦ λόγου, τῆς μεταφραστικῆς του εὐσυνειδησίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης ἐγκυ-κλοπαιδικῆς του μορφώσεως. Εἰς τὸν πνευματώδη αὐτὸν ἀλιέα τῶν ξένων μαργαριτῶν, κανεὶς δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ εὕρῃ τέτοιον σφάλμα. Ἀκριβολόγος, ἀνέτρεχε εἰς λεξικά καὶ εἰδικούς διὰ ν' ἀποδώσῃ κάτι μὲ τὴν κυριολεξία του. Καὶ τὴν ἰδίαν ἀκρι-βολογίαν, εἶχε καὶ στὸ πρωτότυπον ἱστορικὸν του ἔργον, εἰς τὸ ὅποιον μποροῦν νὰ βασισθοῦν μὲ ἀσφάλειαν οἱ μεταγενέστεροι.

Τὸ ἔργον τοῦ Μπάμπη Ἀννίνου, τὴν τεραστία συμβολή του, εἰς τὴν ὅλην ἐλληνικὴν διανόησιν καὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα «ἐπὶ ἐξῆντα πέντε ὀλόκληρα χρόνια, τὸ Πανελλήνιον κοινόν, ποὺ τὸν ἀγάπησε καὶ τὸν ἐξετίμησε καὶ ποὺ καὶ στὴ ζωὴ καὶ μετὰ θάνατον, τοῦ ἔχει δώσει τὴν θέσιν του, μέσα στὴν ἐλληνικὴν πνευματικὴν ζωὴν, στὴν ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, τὰ διαστάνθηκε, ἀλλὰ δὲν τὰ ἐγνώρισε πραγματικά. Μονάχα μιά βιβλιογραφία, ἓνας συστηματικὸς κατάλογος τῶν δημοσιευμάτων του, καί, ἂν θὰ ἦταν δυνατὴ, ἢ ἐκ-δοσις τῶν «Ἀπάντων» του, θὰ μπορούσε νὰ δείξῃ τὸν γίγαντα αὐτοῦ τοῦ καλοῦ «μόχθου» καὶ τὸν «σμιλευτὴν» τῆς καθαρευούσης, ποὺ τὰ κείμενά του μαζί μὲ τοῦ Ραγκαβῆ, τοῦ Ἀσωπίου καὶ τοῦ Ροῖδη θὰ ἠμποροῦσαν νὰ χρησιμεύσουν ὡς κλασ-σικὰ πρότυπα.

ΑΙ ΕΝ ΙΤΑΛΙΑ ΜΕΛΕΤΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ

Ραδιοφωνικὴ διάλεξις τοῦ μουσικοσυνθέτου κ. ΓΚΟΥΙΝΤΟΥ ΤΟΥΡΚΗ.

16^{ος} αἰών. — Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15^{ου} αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16^{ου}, αἱ μουσικαὶ μελέται δὲν ἔδειξαν καμμίαν ἐξαιρετικὴν ἀνάπτυξιν. Εἶχον μᾶ-λον χαρακτήρα διδακτικὸν παρὰ ἐπιστημονικὸν καὶ ἴσως αὐτὴ ἢ βραδεία, ἀλλ' ἀσφαλῆς ὠρμότης ἐβοήθησε διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν καὶ ἀνθισ-τῶν ἐλληνιστικῶν μελετῶν κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα. Αἱ πολυπληθεῖς μεταφράσεις καὶ αἱ πολυ-πληθέστεραι ἀκόμη ἐκδόσεις ἐλληνικῶν ἔργων, ἔδωσαν εἰς τοὺς σοφοὺς μελετητὰς τὴν πνευμα-τικὴν τροφήν ποὺ τοὺς ἐχρειάζετο. Δὲν ἐσημειώθη ἢ περὶ μικρὴ παύσις εἰς τὸ ἔργον τῶν μελετητῶν διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἐλληνικῆς παιδείας: ὁ Bembo, ὁ Μουσούρης, ὁ Martirano καὶ πολλοὶ ἄλλοι δὲν ἔκαμαν ἄλλο παρὰ νὰ ἀναπτύξουν καὶ εὐρύνουν τὴν προσπάθειαν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Χαλ-κοκονδύλη, τοῦ Λάσκαρη, τοῦ Ἀργυροπούλου.

Στὸν καλλίτερον μουσικὸ θεωρητικὸν τοῦ 16^{ου} αἰῶνος, ὅπως καὶ στὸν ἀπλοτέρον ἀκόμη διδάσκαλο εἶναι ἐμφανῆς ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Ἀκόμη καὶ στὸ περὶ ἀπλὸ πρακτικὸ ἔγχειρίδιον, ὅπως τὸ «Thoscanello» τοῦ Πέτρου Ἀρῶν ἢ Ἀαρῶν — τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀκριβῆ χρονολογία — ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ διὰ τοὺς «Ἐφευρέτας τῆς μουσικῆς», καὶ προστρέχει γι' αὐτὸ σὲ μερικὸς μύθους καὶ ἱστορίες ἐλληνικῆς. Εἰς τὸ 40^{ον} κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου, ὅπου ὁμιλεῖ περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ μονοχορδοῦ, περὶ τόνων καὶ ἡμιτόνων φυσικῶν καὶ μὴ, ἀφίνει νὰ ἐνηνογηθῶν, χωρὶς νὰ ἀναφαιρονται, τὰ ὀνόματα τοῦ Πυθαγόρα ἢ τοῦ Θολωμαίου. Ὁ Riemann ἐξ ἄλλου εἰς τὸ βιβλίον του «Geschichte der Musiktheorie» θεωρεῖ τὸ ἔγχειρίδιον τοῦ Ἀαρῶν ἄριστον παράδειγμα μουσικῆς γραμματικῆς, εἰς τὸ ὅποιον ἡ ἐπίδρασις τῶν κανόνων καὶ τῶν νό-μων τῆς ἐλληνικῆς θεωρίας εἶναι ἐμφανῆς. Τὸ ἔγχειρίδιον τοῦ Ἀαρῶν ἐφθασε κατὰ τὸ 1500 τὴν ἔκτῃ ἐκδοσὶ καὶ αὐτὸ φυσικὰ δείχνει ὅτι πολλοὶ τὸ συμβουλευθῆσαν. Ἡ πρώτη ἐκδοσις εἶναι τοῦ

1523 εἰς Βενετία (Bernardino e Matteo de Vita-
tali), ἡ δευτέρα τοῦ 1529 (τοῦ ἰδίου ἐκδότης), ἡ τρίτη τοῦ 1531, ἡ τετάρτη τοῦ 1539 (ἐκδότης Manchio Serra), ἡ πέμπτη τοῦ 1557 (Dome-
nico Nicolino) καὶ ἡ ἕκτη τοῦ 1562. Πολυπληθῆ εἶναι τὰ ἀντίτυπα ἐκάστης ἐκδόσεως καὶ ὑπάρ-
χουν εἰς τις κυριώτερες εὐρωπαϊκὰς βιβλιοθήκας.

Ἐνα ἄλλο ἔγχειρίδιον μουσικῆς ποὺ ἐκυκλο-
φόρησε κατὰ τὸν ἴδιον αἰῶνα εἶναι τὸ «ἔγχει-
ρίδιον» τοῦ Spataro, ποὺ γεννήθηκε στὴ Βολωνία
τὸ 1460 καὶ εἰς τὸ ὅποιον ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει
ἐπανειλημμένως τὸν Ἀριστοτέλη (23^{ον} καὶ 24^{ον}
κεφ.). Τὸ ἔγχειρίδιον αὐτὸ ἐξεδόθη μίαν καὶ μόνην
φορὰν τὸ 1531 στὴν Βενετία.

Ἀπ' τὰ λίγα προαναφερθέντα παραδείγματα
βλέπομε σὲ ποῖο βαθμὸ εἶχε φθάσει ἡ ἀγάπη
πρὸς τὴν ἐλληνικὴν μουσικὴν παιδείαν, γιὰ τὴν
ὅποια ἐνδιαφέρθησαν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μουσικοὺς
καὶ οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων. Ὁ Giangiorgio
Tristino (Vicenza 1478–1530) σὲ μιά ποιητικὴ
του συλλογὴ γραμμῆν τὸ 1529 κάμνει παρατη-
ρήσεις ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς, ἂν ὄχι βα-
θειῆς, πάντως σημαντικῆς. Ἐπίσης ὁ Giraldi
Cinzio (Φερράρα 1504–1573) ἓνας ἀληθινὸς κρι-
τικὸς τοῦ δράματος γράφει εἰς μίαν του «Ἐπι-
στολὴν» περὶ τῆς μουσικῆς στὸ ἐλληνικὸ θέατρο
σχετικὰ μὲ τὸ θέμα: «Πῶς συγγράφονται αἱ
κωμωδία καὶ αἱ τραγωδία».

Ὁ Νικόλαος Vicentino, γεννηθεὶς εἰς Vi-
cenza τὸ 1511, μαθητὴς τοῦ Villaert στὴ Βε-
νετία, κατηύθυνε ὅλες του τὶς θεωρητικὰ καὶ
πρακτικὰς προσπάθειες πρὸς διάδοσιν τῶν ἀρχαίων
ἐλληνικῶν τρόπων, διδάσκοντας εἰς τοὺς μαθητὰς
του τοὺς διαφόρους μελωδικοὺς τρόπους. Ὁ Πέ-
τρος Ἀαρῶν ἔγραψε ὅτι ὁ Spalato ἔκαμε τὸ ἴδιον
εἰς τὴν σχολὴν του τῆς Βολωνίας στίς ἀρχὰς τοῦ
16^{ου} αἰῶνος.

Ὁ Vicentino ἔγραψε ἓνα ἔγχειρίδιον «Ἡ ἀρ-
χαία μουσικὴ προσαρμοσθεῖσα πρὸς τὴν νεωτέραν

τεχνικήν . . . χάρις εις τὴν ἐφεύρεσιν ἑνὸς νέου ὄργανου, εἰς τὸ ὁποῖον περικλείεται ὅλη ἡ τελειότερα μουσικὴ . . . διηρημένον σὲ 6 βιβλία» (Ἐκδότης Antonio Barre 1555, Ρώμη). Τὸ πρῶτο βιβλίον ἀποτελοῦμεν ἀπὸ 16 σύντομα κεφάλαια χρησιμεύει ἰδίως ὡς ἐνωτικὸς κρῖκος μεταξὺ τῆς θεωρίας καὶ τῆς πρακτικῆς τοῦ περιλαμβανεται εἰς τὰ ἐπόμενα βιβλία. Κύριον θέμα φυσικὰ εἶναι αἱ θεωρίαι τοῦ Πυθαγόρα καὶ αἱ γινώμαι ἐπὶ τῶν διαστάσεων τῆς συνθέσεως τοῦ τετραχόρδου, τῶν διαστημάτων, τῶν εἰδῶν τῆς γραφῆς κ. λ. π. Εἰς τὰς σελίδας 4 καὶ 5 ἀναφέρει διάφορα παραδείγματα σχετικὰ μὲ τὴ χρωματικὴ κλίμακα, τὴν ἐναρμόνισιν καὶ τὸ διατονισμό. Ἐξηγεῖ τὸ σχηματισμὸ τῶν «Ὀκτῶ τόνων» εἰς τὸ 12^{ου} κεφάλαιον ἀναφέρων διαφόρους ἑλληνας θεωρητικούς: Ἀριστοξένην, Θολωμαῖον κ. λ. π. Σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον μεταχειρίζεται τοὺς ὄρους τῆς ἑλληνικῆς θεωρίας γραμμένους ἀπλῶς μὲ λατινικούς χαρακτῆρας: π. χ. Diatessaron, diapente κ. λ. π.

Εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἄφισα ἀκόμη τις τόσες συζητήσεις τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Νικομάχου, τοῦ Θολωμαίου, Ἀριστοξένη καὶ πολλῶν ἄλλων οὔτε καὶ εἶπα τί εἶναι Μουσικὴ ἢ τραγουδιστής, διότι περὶ αὐτῶν πολλοὶ ὠμίλησαν καὶ πολλὰ ἐγράφησαν».

Ἄπ' αὐτὸ φυσικὰ βλέπουμε πόσο ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ παιδεία ἦτο διαδεδομένη στὴν Ἰταλίαν. Στὸ ἴδιον κεφάλαιον ὁ συγγραφεὺς δείχνει βαθειὰ γινῶσιν τῆς θεωρίας καὶ στὸ τέλος ἐξηγεῖ τοὺς λόγους, πού τὸν ἐπεισαν νὰ γράψῃ τὸ ἐγχειρίδιον: «διότι εἰς τὴν ἐποχὴν μας δὲν βλέπουμε νὰ κάνουν οἱ μουσικοὶ ἐκεῖνο πού κατόρθωσαν νὰ γράψουν οἱ παλαιότεροι».

Εἰς τὰ πέντε ἐπόμενα βιβλία ἡ πρακτικὴ ἐκθεσις εἶναι εὐρεῖα καὶ λεπτομερής. Εἰς τὸ τέταρτο καὶ πέμπτο μᾶς ὁμιλεῖ περὶ τῶν εἰδῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς χρήσεώς των. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ περιγράφει ἕνα νέο του ὄργανο εἰδικῶς κατασκευασθὲν ὀνομαζόμενον «ἀρχικύμβαλον» τοῦ ὁποίου δίδει τὴν εἰκονογραφημένην ἐξήγησιν εἰς τρεῖς πίνακας στὸ τέλος τοῦ τόμου.

Ὁφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ Vicentino εἶχαν κάποιαν ἐπίδρασιν, καὶ πολλοὶ μελετηταὶ ὅπως ὁ Artusi, ὁ Zarlino, ὁ Galilei, ὁ Doni καὶ ἄλλοι ἀκόμη τις συμβουλευτήκαν, τις παραδέχτηκαν ἢ τις κατηγόρησαν. Πάντως τὸ «ἐγχειρίδιον» μένει ἡ κυριώτερα μελέτη τοῦ 16^{ου} αἰῶνος σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς παιδείας στὴν Ἰταλία.

Ἐπάρχουν πολλὰ ἀντίτυπα εἰς τις κυριώτερες βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης παρ' ὅλο πού τὸ βιβλίον ἐξεδόθη μιὰ μόνη φορά.

E. I. A. P. — ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΜΕΤΑΔΟΣΕΙΣ ΡΑΔΙΟΣΤΑΘΜΩΝ ΜΠΑΡΙ ΚΑΙ ΡΩΜΗΣ.

	Ραδιοσταθμὸς Μπάρι (μ. 283,3 χχ. 1059) Ραδιοσταθμὸς 2R09 βραχέων κυμάτων (μ. 31,02 χχ. 9.670). Καθημερινὰ μεταδόσεις: ὥρα Ἀθηνῶν 9,15 — 10 μ. μ.	Σταθμὸς Ρώμης (βραχέων κυμάτων): μ. 31,13 χχ. 9630) ὥρα Ἀθηνῶν: 0,40-1 πρωτῆ.	Ραδιο-Διαλέξεις μὴνὸς Ἰουλίου
Δευτέρα	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὕμνος. Διεθνὲς εἰδησεογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Εἰδήσεις ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ τὸν ἔξω Ἑλληνισμὸν. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Μετάδοσις ἑλληνικῆς μουσικῆς.	Κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον ἀπὸ τὸν Σταθμὸν Μπάρι καὶ Ρώμης (βραχέων κυμάτων) μετεδόθησαν αἱ κάτωθι διαλέξεις:
Τρίτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὕμνος. Διεθνὲς εἰδησεογραφικὸν Δελτίον. Οἰκονομικαὶ εἰδήσεις καὶ νέα διάφορα. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.	Καθ' ἑκάστην Κυριακὴν Ἐργασκευτικὴ ὁμιλία τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σκύρου καὶ Καρυστίας κ. Παντελεήμονος, καθ' ἑκάστην Τετάρτην διλέξεις ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰ. Μόρο, τὴν 5 Ἰουλίου ὁμιλία τοῦ συγγραφέως κ. Κ. Κατσαροῦ: «Ἡ ἰταλικὴ δημοτικὴ ποίησις», τὴν 15 Ἰουλίου διλέξεις τοῦ Νομάρχου Λέσβου: «Περὶ τῆς νήσου Λέσβου», τὴν 16-18 Ἰουλίου διλέξεις τῆς λογοτέχνιδος κ. Ἐ. Σιφναίου: «Σαπφώ», τὴν 20-22 Ἰουλίου διλέξεις τοῦ πρώην βουλευτοῦ κ. Χ. Βασιλακάκη: «Ἡ Λέσβος ἀνὰ τοὺς αἰῶνας», τὴν 24-25 Ἰουλίου διλέξεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Γιαννοῦλη: «Γὰ ἐνοχλήματα τῶν ἀσίδων καὶ ἠθοποιῶν καὶ ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγή αὐτῶν», τὴν 27 Ἰουλίου διλέξεις τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ Νοσοκομείου τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ κ. Ν. Κέπετζη: «Ἐκλάσεις τῆς Ὑγιεινῆς», τὴν 29 Ἰουλίου διλέξεις τοῦ ἱστορικοῦ συγγραφέως καὶ λογοτέχνου κ. Τ. Μαραγκοῦ: «Ἐξωτερικὸν ταξεῖδι στὴ θάλα γῆ».
Τετάρτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὕμνος. Διεθνὲς εἰδησεογραφικὸν Δελτίον. Εἰδήσεις ἀπὸ τὴν πνευματικὴν κίνησιν. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Μετάδοσις ἑλληνικῆς μουσικῆς.	
Πέμπτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὕμνος. Διεθνὲς εἰδησεογραφικὸν Δελτίον. Εἰδήσεις καὶ νέα διάφορα. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.	
Παρασκευὴ	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὕμνος. Διεθνὲς εἰδησεογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Τουριστικαὶ εἰδήσεις. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Μετάδοσις ἑλληνικῆς μουσικῆς.	
Σάββατον	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὕμνος. Διεθνὲς εἰδησεογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.	
Κυριακὴ	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὕμνος. Διεθνὲς εἰδησεογραφικὸν Δελτίον. Θεῖον Κήρυγμα. Ἐβδομαδιαία πολιτικὴ ἐπιθεώρησις. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Ἐβδομαδιαία πολιτικὴ ἐπιθεώρησις.	

Ἐκτὸς προγράμματα καὶ μεταδόσεις διοργανοῦνται ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπέτειων ἢ ἄλλων ἐθνικῶν ἑορτῶν καὶ γεγονότων.

RADIO

RIVISTA

PUBBLICAZIONE MENSILE DI CULTURA GRECO-ITALIANA

ANNO II - N. 3

AGOSTO 1939-XVII

Il presente fascicolo contiene scritti di:

- S. E. C. COTZIAS, Ministro-Governatore di Atene;
- G. ZORAS, professore all'Università di Roma;
- F. DE SIMONE-BROWER, professore all'Istituto Superiore di Lingue Orientali di Napoli;
- G. ANNINOS, letterato, pubblicista;
- S. MAUROIDI-PAPADAKI, scrittrice, letterata;
- C. KATSAROS, letterato, pubblicista;
- N. PERDIKA, scrittrice, letterata;
- F. VICCHIO;
- G. TURCHI.

Il presente fascicolo contiene le rubriche:

- Studi italiani sulla Grecia.*
 - Pagine greche sull'Italia.*
-

ROMA
Via Montello 5